SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

BOZOK (YOZGAT) ZAPTİYE TEŞKİLATI

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba AKKAYA

Sivas

Mayıs 2024

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

BOZOK (YOZGAT) ZAPTİYE TEŞKİLATI

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba AKKAYA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL

Sivas

Mayıs 2024

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Tuğba AKKAYA
03/ 05 / 2024

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren yaşamın devamlılığı için yeme-içme, barınma ve güvenlik en temel ihtiyaçlar olmuştur. Yeme-içme ve barınmadan sonra gelen güvenlik ihtiyacı karşılanmadan bu süreklilik sağlanamayacağı için insanlar ilk çağlardan bu zamana kadar belirli sistemler geliştirerek bu ihtiyacı karşılamışlardır. Özellikle toplumların oluşması ile bir düzen gereksinimi doğmuş ve devlet mekanizması ortaya çıkmıştır. Devletin görevlerinden biri de toplum ve bireylerin güvenliğini sağlamak, asayişi tesis etmektir. Konumuz olan Zaptiye Teşkilatı güvenlik ve asayişin sağlanabilmesi için kurulmuş bir iç güvenlik unsurudur. Şehirlerde asayiş ve güvenliği tesis ederek halkın refah ve huzurunu korumak temel amaç olmuştur. Ayrıca merkezileşme düşüncesi güdülerek iç güvenliğin tek elden yürütülmesi hedeflenmiştir.

Polis ve jandarma teşkilatı konularına öncelik verilmesi sebebiyle zaptiye teşkilatı konusu ikinci planda kalmıştır diyebiliriz. Zaptiye teşkilatı konusunda belirli kaynaklar dışında pek fazla çalışma yapılmamıştır. Genel olarak iç güvenlik kurumları incelenirken geri planda kalan zaptiye teşkilatı hakkındaki çalışmalar gibi taşrada bulunan zaptiye teşkilatları hakkında yapılan çalışmalar da iki elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır. Fakat zaptiye, kuruluş amacı ve faaliyetleri bakımından jandarma ve polis teşkilatlarının görevlerini tek elinde toplaması ve bu kurumların temellerini oluşturması bakımından iç güvenlik için önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeplerden ötürü Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı başlıklı çalışma ile genelde zaptiye teşkilatının ortaya çıkış süreci, geçmişten günümüze teşkilatın yapısı, teşkilata neden gerek duyulduğu ve zaptiyelerin ne gibi görevler üstlendiği incelenmiştir. Özellikle Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı örnekleminde ise teşkilatın bölgede kuruluşu, yapısı, teşkilatın bölgede yaşanan asayiş problemlerinin önlenmesinde rolü, zaptiyenin görevleri, üniformaları, maaş ve emeklilikleri ile yeni oluşturulan bu güvenlik teşkilatına karşı halkın durumu hakkında bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Böylece konuya dikkat çekilerek Zaptiye Teşkilatı'nın faaliyetleri ve kuruluşundan jandarmaya dönüşümüne kadar geçen süreçteki faaliyetlerinin tıpkı polis ve jandarmanın kuruluş ve faaliyetleri

gibi incelenerek, konuya ilgi duyan araştırmacılar için örnek olması hedeflenmiştir.

Tez konusunun belirlenmesinden itibaren araştırma ve yazım sürecinde eksikliklerimi gidererek yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamın bilimsel temeller ışığında şekillenmesini sağlayan, yaşanan aksaklıkları anlayışla karşılayarak tez konumu benimsememe ve severek çalışmama katkı sunan danışman Hocam Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL' e teşekkür ederim. Bilgi, tecrübe ve değerli fikirleri ile tezime katkı sağlayan Hocalarım Prof. Dr. Ömer DEMİREL' e ve Doç. Dr. Süleyman TEKİR' e teşekkürü borç bilirim. Bu süreçte sorularımı bıkmadan cevaplayan ve yardımını bir an olsun esirgemeyen Arş. Gör. Dr. Okan GÜVEN' e teşekkür ederim. Kaynaklara erişimim sırasında kolaylık gösteren Cumhuriyet Üniversitesi Kütüphanesi kitap ödünç verme birimi çalışanlarına yardımseverlikleri ve güler yüzlü tavırlarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca süreçte maddi manevi desteklerini esirgemeyen bu yolda pes etmeden azimle çalışmamda beni her zaman destekleyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

Tuğba AKKAYA

Mayıs 2024, Sivas

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**

KISALTMALAR ..... **v**

TABLO LİSTESİ ..... **vii**

ÖZET ..... **ix**

ABSTRACT ..... **xi**

GİRİŞ **1**

A. Araştırmanın Konusu 3

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi 4

C. Araştırmanın Sınırları 6

D. Araştırmanın Planı 6

E. Kullanılan Kaynaklar ve Literatür 7

F. Mekân: Bozok (Yozgat)'un Kısa Tarihçesi ve Osmanlı Dönemi'ndeki İdari Taksimatı 9

1. BÖLÜM **17**

1. OSMANLI'DA İÇ GÜVENLİK **17**

1.1. Zaptiyelerden Önce İç Güvenlik 17

1. 2. Zaptiye ve İç Güvenlik 26

2. BÖLÜM **35**

2. BOZOK (YOZGAT) ZAPTİYE TEŞKİLATI **35**

2.1. Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu 35

2.2. Yapı ve Gelişim Açısından Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı 38

2.3. Zaptiye Teşkilatı'nın İnsan Kaynağı ve İstihdam 48

2.4. Zaptiyenin Görev ve Faaliyetleri 58

2.4.1. İdari Görevler 60

2.4.2. Adli ve Mülki Görevler 65

2.5. Zaptiye ve Zabitanın Üniforma ve Silahları 66

2.6. Maaş ve Emeklilik 70

2.7. Zaptiyelerin Meslekten Çıkarılma Gerekçeleri 76

3. BÖLÜM 79

3. BOZOK (YOZGAT) ZAPTİYE TEŞKİLATI'NIN JANDARMAYA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ 79

3.1. Zaptiye Teşkilatı'nda Yaşanan Bozulmalar 79

3.2. Zaptiye Teşkilatı'nın Jandarmaya Dönüşümü 80

SONUÇ 83

KAYNAKÇA 87

EKLER 97

Ek 1: Bozok Sancağı birinci, ikinci ve üçüncü taburu zabitan ve neferatının maaş ve mahiyye defteri (BOA, ML.MSF.d..2929) 97

Ek 2: Yozgat seyahati esnasında Ermenilerden bir zarar görmemesi için mahalli tabur ağası tarafından zaptiye tefrik edilen Amerika misyonerlerinden James L. Furel'in teşekkürünü havi Amerika Sefareti'nden gelen takririn takdimi (BOA, Y.A..HUS, 289-28) 101

Ek 3: Yozgat'ta kilise kapısında nöbet beklerken Ermeniler tarafından şehit edilen süvari zaptiyesi Necip Bey'e dair evrak (BOA,Y.EE.., 180-2) 103

Ek 4: Bilacünha vazifesinden ihraç olunan Bozok Zaptiye Katibi Mehmed Nuri Efendi'nin vazifesine avdeti (BOA, A.} MKT, UM.., 418-68) 105

Ek 5: Bozok Sancağı ve kazalarında istihdam edilen tımarlı piyade ve süvari zaptiye neferatının yoklama defteri (BOA, SRA.d.., 138) 107

Ek 6: Ankara Vilayet-i dahilinde Bozok Sancağı (1867) 109

Ek 7: Bozok Sancağı (1908) 111

Ek 8: Yozgat (1928) 113

ÖZGEÇMİŞ..... 115

KISALTMALAR

Bkz **:** Bakınız

C **:** Cilt

Çev **:** Çeviren

BOA **:** Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Ed **:** Editör

H **:** Hicri

K.K.K **:**Kara Kuvvetleri Komutanlığı

M **:** Miladi

s **:** Sayfa numarası

ss **:** Sayfa sayıları

S **:** Sayı

SBE **:** Sosyal Bilimler Enstitüsü

TDVİA **:** Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TTK **:** Türk Tarih Kurumu

vb. : ve benzeri

TABLOLİSTESİ

Tablo 1: Bozok Sancağı Zaptiye Alayı (1842) 37
Tablo 2: Bozok Zaptiye Alayı Birinci Taburu (1842)..... 41
Tablo 3: Bozok Zaptiye Alayı İkinci Taburu (1842) 41
Tablo 4 : Bozok Zaptiye Alayı Üçüncü Taburu (1842) 42
Tablo 5: Bozok (Yozgat) Zaptiye Alayı Dersaadet Destek Taburu (1842) 42
Tablo 6: Bozok Zaptiye Alayı Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dersaadet Destek Taburu Görevlileri Toplamı (1842) 43
Tablo 7: Bozok Alayı Edhem Paşa Livası 3. taburuna ait maaş ve yoklama defteri (1843) 44
Tablo 8: Ankara Vilayeti 6. Alay 4. Yozgat Taburu (1862-1873)..... 45
Tablo 9: Ankara Vilayet-i Asâkir-i Zaptiye Alayının 2. Yozgat Taburu (1862) 47
Tablo 10: 2. ve 4. Tabur Müfrezesi (1873) 47
Tablo 11: Ankara Vilayeti Zaptiye Alay Meclisi (1862) 48
Tablo 12: Ankara Vilayeti Zaptiye Alay Meclisi (1873) 48
Tablo 13: Bozok (Yozgat) Zaptiye Alayı Görevlileri (1842) 52
Tablo 14: Bozok (Yozgat) Zaptiye Alayı Tabur Görevlileri (1842)..... 53
Tablo 15: Bozok Sancağı ve Kazalarında İstihdam Edilen Tımarlı Piyade ve Süvari Zaptiyesi (1845)..... 57
Tablo 16: Zaptiyenin maaş durumları (1842) 72
Tablo 17: Bozok Alayı'ndaki Edhem Paşa Livası 3. taburuna ait maaş ve yoklama defterinde bulunan bölüklere ait maaş miktarları (1843) 73
Tablo 18: Bozok ve kazası olan Akdağ Madeni'nde istihdam edilen süvari ve piyade zaptiyelerine ait maaş miktarı (1842) 74

ÖZET

İnsanların bir arada yaşamaya başlaması ile toplum düzeninin ve güvenliğin sağlanması devletin başta gelen sorumluluklarından biri olmuştur. Devletler kuruldukları bölge ve yaşayış biçimlerini ön planda tutarak kendilerine özgü güvenlik teşkilatları oluşturmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde asayiş ve güvenlikten Subaşılar sorumlu iken Yeniçeri Ocağı'nın kurulması ile görevin sorumluluğu yeniçeri ağası ve yeniçerilere devrolmuştur. Fakat devletin gelişen ve değişen mekanizmasına ayak uyduramayan Yeniçeri Ocağı'nın II. Mahmud tarafından kaldırılması ile iç güvenlik için yeni bir sayfa açılmıştır. Daha sonra Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun kurulması ile bu görev Serasker tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Abdülmecid döneminde Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrasında ise asayiş ve güvenlikten sorumlu birimlerin tek çatı altında toplanması ve düzenli bir hâle getirilmesi amacıyla devlet içinde merkezileşme siyasetinin de sonucu olarak iç güvenliğin tesisi için 1840 yılında Zaptiye Teşkilatı kurulmuştur.

"Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı" başlıklı çalışmamızda Osmanlı Devleti genelinde Zaptiye Teşkilatı'nın 1840 yılında kuruluşundan 1879 yılında jandarma teşkilatına dönüşümüne kadar geçen süreç ele alınmıştır. Özellikle teşkilatın taşrada kurulması ile Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı faaliyetlerine başlamıştır. Çalışmamızın konusu olan Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'nda zaptiye istihdamı, teşkilatın yapısı ve faaliyetleri, zaptiyelerin görevleri, maaşları ve emeklilikleri gibi birçok unsur arşiv vesikaları öncelikli olmak üzere bu alandaki literatür kaynakları kullanılarak detaylı şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zaptiye, Bozok (Yozgat), İç Güvenlik, Teşkilat.

ABSTRACT

With the coexistence of people, ensuring social order and security has become one of the primary responsibilities of the state. States have created their own security organizations by prioritizing the region in which they were established and their way of life.

While the Subaşıs were responsible for public order and security in the Ottoman Empire, with the establishment of the Janissary Corps, there sponsibility of the task was transferred to the Janissaries Agha and janissaries. However, with the abolition of the Janissary Corps, which could not keep up with the developing and changing mechanism of the state, by Mahmud II, a new page was opened forinternal security. Later, with the establishment of the Asakir-i Mansûre-i Muhammediyye army, this duty began to be carried out by Serasker. After the declaration of the Tanzimat Edict during thereign of Abdülmecid, the Zaptiye Organization was established to establish internal security as a result of the centralization policy within the state in order togather and organize the units responsible for public order and security under a single roof.

In our study titled "Bozok (Yozgat) Zaptiye Organization", the process from the establishment of the Zaptiye Organization in the Ottoman Empire in 1840 to its transformation in to the gendarmerie organization in 1879 was discussed. Especially with the establishment of the organization in the provinces, Bozok (Yozgat) Zaptiye Organization started its activities. In the Bozok (Yozgat) Zaptiye Organization, which is the subject of our study, many factors such as the employment of the zaptiye, the structure and activities of the organization, the duties, salaries and retirements of the zaptiyes have been examined in detail by using the literature sources in this field, primarily archival documents.

Keywords: Zaptiye, Bozok (Yozgat), Internal Security, Organization

GİRİŞ

Güvenlik, bir toplumda yaşayanların tehlikelerden uzak ve korkusuzca yaşayabilmesidir. Düzen ve intizamı sağlayarak adaleti temin etmek, güvenlik ihtiyacını karşılamak devletlere düşen temel sorumluluklardan biridir. Diğer devletler gibi tarih boyunca kurulan Türk Devletleri de güvenlik ihtiyacının karşılanmasına büyük önem vererek, bu amaçla farklı güvenlik kurumları oluşturmuşlarıdır. Askeri yapı ile birlikte işleyen bu kurumlar savaş dönemlerinde dış tehditlere karşı görev yaparken barış dönemlerinde emniyet ve asayişi sağlamışlardır.[1]

İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar güvenlik konusunda toplumlar açısından farklı beklentiler doğmuştur. Bu beklentiler neticesinde iç güvenlikte gerçekleşen değişimler Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Özellikle 16. yüzyılda iç güvenlik meselesi devlet içinde meydana gelen isyanlar, eşkıyalık ve hırsızlık olaylarının çoğalması, sefere ve askere gitmemek için kaçanların çıkardıkları kargaşalar vb. gün geçtikçe çoğalmıştır. III. Selim bu konu ile yakından ilgilenerek Nizam-ı Cedid ordusunu kurmuştur. Bu düzenli askeri yapının güvenliği sağlaması hedeflemiştir. Fakat bu sistem uzun süreli olmamış ve II. Mahmud devrine gelindiğinde ise iç güvenlik sorunu ülke için yine büyük bir sorun olarak padişahın karşısına çıkmıştır.[2] II. Mahmud Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunu kurmuştur. Kurulan nizami ordu iç güvenliğin denetimi ile ilgili görevler üstlense de eşkıyalık, hırsızlık, soygunculuk gibi asayişi bozan olaylar tam anlamıyla engellenip son bulmamıştır.[3] Bu sebeple 1834'te Redif Teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilat ülke içinde yeterli asker bularak bunlara eğitim vermek ve barış zamanında da iç güvenliğin sağlanması konusunda görev almaları için kurulmuştur.[4] II. Mahmud'un reform hareketleri daha öncekilere göre oldukça farklıdır. O, yalnızca ordunun ıslahı ile yetinmenin kâfi gelmeyeceğini, devlette köklü

[1] Güray Alpar, "Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2 (1), Mayıs 2013, s. 79.

[2] Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 24, Mayıs 1980, ss. 45-58.

[3] Ahmet Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32, S. 53, 2013, ss. 173-194.

[4] Veysel Bilgiç, Muhittin Karakaya, "Türk Polis Teşkilatının Tarihi Gelişimi", *Polis Bilimleri Dergisi*, C.4 (1-2), Ankara 2002, ss. 171-186.

ıslahatlar yapılıp dayandığı müesseseler modernize edilmedikçe İmparatorluğun içte ve dışta sıkıntılarının devam edeceğinin farkındaydı. II. Mahmud, reformlara bu düşünce tarzıyla girişmiş, bunları azimle uygulamıştır. Bu uygulamalar ile Osmanlı Devleti için Tanzimat'ın bütün şartlarını hazırlamışsa da ilanına fırsat bulamadan 1 Temmuz 1839'da ölmüş ve bu iş onun yerine tahta çıkan oğlu Sultan Abdülmecid'e nasip olmuştur.[5]

Bu gelişmelerin ardından Abdülmecid tahta çıkarak tıpkı II. Mahmud gibi ıslahatlara devam etmiştir. Döneminin en önemli gelişmelerinden biri hiç şüphesiz Tanzimat'ın ilanıdır. Tanzimat ile ülkede birçok değişim yaşanmış olsa da konumuz olan Zaptiye Teşkilatı bu dönemin ürünü olduğu ve çalışmamız için dikkat çeken kısım güvenlik alanında yapılan yenilikler olması nedeniyle iç güvenlik başlıkları dikkatimizi çekmektedir. 1839 yılında Tanzimat'ın ilan edilmesiyle özelikle iç güvenlik alanında önemli adımlar atılmıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan halkın tamamının can, ırz ve namus ile mal güvenliklerinin sağlanması, adil bir yargılama yapılarak sonucunda suçu sabit değilse kimsenin keyfi olarak cezalandırılmayacağı, askere alma ve vergilendirmede daha adaletli ve etkili yöntemlerin uygulanacağının taahhüt edilmesi, bunlar için gereken yasal ve kurumsal düzenlemelerin en kısa sürede yapılacağının beyanı, Tanzimat Fermanı ile ilan edilen tüm maddelerin büyük bir bölümünü meydana getirmektedir. Bu sebepler neticesinde reformları planlayan devlet adamlarının eyaletlerdeki mevcut iç güvenlik kurumlarında, ilan edilen maddelere uygun ve kapsamlı düzenlemeler yapması kaçınılmazdı.[6] Tüm bu sorunların halledilebilmesi için iç güvenliği yakından ilgilendiren yasal düzenlemeler yapılarak ardından ülke genelinde dağınık durumda bulunan iç güvenlik birimlerinin merkezileşme düşüncesi ile tek bir çatı altında toplanması sürecine ait çalışmalara geçilmiştir. Fakat bu dönemde iç güvenlik meselesinin üzerinde fazlaca durulması akıllara bundan önceki dönemlerde iç güvenlik konusunun göz ardı edildiği düşüncesini getirmemelidir. Bu dönemde artık iç güvenlik konusu askeri yapıyla

[5] Midhat Sertoğlu, "Tanzimat'a Doğru", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, 28-30 Haziran 1989, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s.2.

[6] Emre Satıcı, "Tanzimat Dönemi Bursa Eyaletinde İç Güvenliğin Sağlanmasına Yönelik Önlem ve Çabalar (1839-1867)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. 24, S. 24, Temmuz 2008, ss. 175-203.

birlikte işleyen sistemden ayrı ele alınmış olup, merkezi bir iç güvenlik yapısının oluşturulduğu yeni bir evre olarak ön plana çıkmıştır. Bu nedenler sonucunda Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrası 1840 yılından itibaren Anadolu ve Rumeli'de zabitleri doğrudan merkezce atanan zaptiye birlikleri kurulmaya başlamıştır.[7] Bu birlikler Zaptiye Teşkilatı'nın kuruluşu için atılan ilk adımlardır. Ülkede süre gelen bir sorun olan iç güvenlik meselesinin çözülmesi için kurulan teşkilat ile *"asayiş ve istirahatı umumiye-i ve ahalinin hukuku medeniye ve tasarrufiyeleriyle can ve malca emniyetlerini muhafazaya memur"* olan kimseler devletin kolluk güçlerini oluşturmuştur.[8]

Zaptiye Teşkilatı kurulduktan sonra iç güvenlik konusunda sorun ve aksaklıkların devam etmesi üzerine 1846 yılında Zaptiye Müşiriyeti kurulmuş ve Zaptiye Nizamnamesi yayınlanmıştır.[9] Fakat 1870 yılından itibaren çoğalan isyanlar ve bu isyanlar karşısında Avrupa'nın iç güvenliğe ilişkin talepleri, Tanzimat'tan bu zamana kadar süre gelen tek merkezli iç güvenlik anlayışının değişmesini zorunlu hale getirmiştir.[10] 19 Kasım 1879 tarihinde Osmanlı ülkesinde bulunan askeri zaptiyenin, Jandarma usulüne göre tertip ve teşkil edilerek vilayet jandarma nizamnamesi hazırlanması, İstanbul ve çevresinin güvenliğinin Zaptiye Nezareti tarafından sağlanması emredilerek bu tarihten sonra askeri zaptiye, jandarma unvanıyla askeriyeye bağlanmıştır. Teşkilatları henüz oluşturulmadığı için bunlara ait vazife Zaptiye Nezareti tarafından icra olunmak üzere Seraskerliğe nakledilmiş Zaptiye Teşkilatı Jandarma'ya dönüştürülmüştür.[11]

A. Araştırmanın Konusu

Osmanlı Devleti'nin sosyal, hukuki, askeri vb. birçok alanında yenileşme hareketlerinin başlamasının bir sonucu olarak iç güvenlikte merkezileşme politikası

---

[7] Ali Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, Ankara Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s. 24.

[8] Bülent Akkaya, "Geçmişten Günümüze Türk Polis Teşkilatında Rütbeler", *Turkish Studies*, Volume 8/5, Ankara 2013, ss. 59-72.

[9] Ali Sönmez, "Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25, S. 39, ss. 199.

[10] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, ss. 78.

[11] Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*,Timaş Yayınları, İstanbul 2020, ss. 53-54.

uygulayan II. Mahmud, Vaka-i Hayriye yani Yeniçeri Ocağı'nın kaldırması sonrası iç ve dış güvenlik birimlerini ayırarak iç güvenlik meselesini ülke için bir sorun olmaktan çıkarmak istemiştir. II. Mahmud bu yöndeki adımlarıyla ardıllarına önemli bir miras bırakmış ve yeniçerilerden sonra ortaya çıkan iç güvenlik açığını doldurmak için ihtiyaç duyulan teşkilat o miras üzerinde yükselerek şekillenmiştir. Böylece bir iç güvenlik birimi olan Zaptiye Teşkilatı için bir nevî zemin hazırlanmıştır. Abdülmecid döneminde 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrası 1840 yılında Zaptiye Teşkilatı kurulmuş, teşkilatlanan zaptiye daha sonra eyaletlerde de faaliyetlerine başlamıştır. Çalışmaya Zaptiye Teşkilatı'nın kurulmasına kadar Osmanlı Devleti'nde güvenlik için oluşturulan kurumlar ve süregelen değişimlerden bahsedilerek başlanmıştır. Daha sonra Zaptiye Teşkilatı'nın kuruluşu hakkında genel bilgiler verilmiştir. Zaptiye Teşkilatı genelinde özellikle tez konumuz olan Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı ile Bozok (Yozgat) bölgesinde faaliyet gösteren zaptiye birliklerinin kuruluşu, teşkilata zaptiye istihdamı, zaptiyelerin faaliyetleri ve zaptiye teşkilatının jandarmaya dönüştürülmesine kadar geçen süreçte bölgede meydana gelen gelişmeler ele alınmıştır. Ayrıca arşiv belgeleri ve literatür kaynaklarında Bozok isminin *Bozok Sancağı* ve *Bozok Livası* şeklinde yazıldığı görülmüştür. Çalışmamızda bu ikilemin ortaya çıkmaması adına *Bozok Livası* geçen yerlerde de *Bozok Sancağı* ifadesi kullanılmıştır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Osmanlı Devleti'ni güçlü hâle getiren kurumların başında şüphesiz ordusu gelmektedir. Başlangıçta yaya ve müsellem biçiminde oluşturulan yapı, bir süre sonra kul ya da devşirme sisteminin uygulamaya konulması, acemi ve yeniçeri ocaklarının kurulmasıyla belirli bir sisteme oturtulmuştur.[12] İç güvenliğin sağlanmasında 19. yüzyıla kadar ordu-asker ağırlıklı bir yapının mevcudiyeti devam etmiştir. Devlet yöneticileri, düzeni sağlamak üzere iki ana kurumdan istifade etmiştir. Bunlar Yeniçeri ve Tımarlı Sipahilerin de içinde olduğu ordu ve yerel güçlerden oluşmaktadır.[13]

[12] Yunus Özger, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Kara Ordusunda Emeklilik İşlemlerine Dair Yapılan Düzenlemeler ve 1881 Tarihli Tekaüt Kanunnamesinin Tahlili", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.30, 2011, s. 203.

[13] Ali Dikici, "Tarihi Süreçte Türk Polisinin Askerden Özerkleştirilmesi", *Tarihte Türk Polis Teşkilatı Sempozyumu*, Ed. Muammer Gül ve Mustafa Kandemir, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, s. 537.

Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren iç güvenlik meselesine genel olarak askeri yapı ile ilgili olduğu düşünülerek bakılmış ve merkezi ordunun faaliyete başlaması ile bu sorunun ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Özellikle Asakir-i Mansûre ile başlayan ve Redif Teşkilatı ile devam eden sürecin başarısız olması Tanzimat dönemi iç güvenlik anlayışının değişmesindeki en önemli sebeplerden biridir.[14] Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile başlayan değişimin yansıması çok kısa süre içerisinde taşra örgütlenmesinde de kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti bir taraftan Tanzimat düşüncesinin getirmiş olduğu yenilenmenin tüm ülkede olumlu şekilde sonuçlanmasını isterken, diğer yandan özelikle siyasi, idari ve mali yapıdaki bozulmaları gidermek için taşra yönetimine ayrı bir önem vermiştir.[15] Özellikle güvenlik alanında II. Mahmud devrinde başlayan ve Abdülmecid döneminde Tanzimat ile devam eden süreçte iç güvenliğin askeri bir mesele olmaktan çıkarak Zaptiye Müşiriyeti idaresinde mülki bir anlayışla yeniden tanzim edilmesi iç güvenlik konusunun bu denli ön plana çıkmasının önemli bir sebebi olmuştur.[16] Tam da burada iç güvenliği tek çatı altında toplamak amacıyla Zaptiye Teşkilatı kurulmuştur.

İç güvenliğin sağlanması için oluşturulan mekanizmalardan biri olan Zaptiye Teşkilatı ile ilgili yapılan çalışmalar sınırlıdır. Çünkü Yeniçeri Ocağı kadar köklü bir tarihi yoktur. Fakat jandarma ve polis kurumlarının temelini oluşturması bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Daha yakın bir zamanda oluşturulan teşkilat her vilayette bölgenin gerekliliğine bakılarak oluşturulmuş, zaptiyeler buna göre istihdam edilmiş ve görevlendirilmiştir. Özellikle vilayetlerde görev alan zaptiye birlikleri ile ilgili kaynaklar ve çalışmalar yok denecek kadar azdır. Zaptiye Teşkilatı hakkında yapılan çalışmaların yetersiz oluşu, zaptiyelerin yaptıkları görevler, teşkilatın işleyişi vb. konuların jandarma ve polis kurumları kadar bilinmemesi ve literatürde yer almamış olması sebebiyle bu konuya verilen önemin az olduğu düşünceleri ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerden dolayı Zaptiye Teşkilatı konusunun daha fazla ön plana çıkarılması çalışmamızın en önemli amacını teşkil etmektedir. İç güvenliğin ordudan ayrı ilk faaliyet alanı olan Zaptiye Teşkilatı araştırmamızın konusu olarak seçilmiştir. Zaptiye

[14] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, s. 13.
[15] B. Hamza Eryiğit, Cansu Kalafat, "Osmanlı Devleti'nde 1840-1858 Yılları Arasında Taşra Yönetimini Düzenleyen Nizamnameler Üzerine Bir Değerlendirme", *Strategic Public Management Journal*, V.5, I. 10, s. 54.
[16] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, s. 13.

Teşkilatı'nın kuruluşu sonrası sancak ve vilayetlerde de faaliyete başlaması ve bunlardan birinin Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı olması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra ayırt etmeksizin ülkenin her tarafına aynı hizmeti sağlıyor oluşu, halkın huzur ve refahı için tüm gücünü seferber etmesi devletin gücünü ve halkına verdiği değeri göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenlerle Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı konusu özellikle tercih edilmiştir. Çünkü bölge geçmişte ve günümüzde coğrafi olarak geniş bir alan olmasına rağmen sadece diğer illerin geçiş güzergahında olması nedeniyle gereken değeri görememiştir. Bölge hakkında yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenlerle literatürde bu alanda mevcut olan boşluğu doldurarak Zaptiye Teşkilatı'nın taşrada işleyişinin nasıl olduğu gösterilmeye çalışılmış, ileride bu konuda yapılacak olan çalışmalara örnek oluşturmak amaçlanmıştır.

C. Araştırmanın Sınırları

Bu çalışmanın sınırları genelden özele bir yol izlenerek oluşturulmuştur. Öncelikle 1839 Tanzimat'ın ilanı sonrası 1840 yılında Zaptiye Teşkilatı'nın kuruluşundan başlanarak 1846 yılında Müşiriyet çatısı altında bir araya getirilmeleri ve daha sonra teşkilatın 1879 yılında jandarmaya dönüştürülmesine kadar geçen dönem genel olarak incelenmiştir. Zaptiye Teşkilatı genelinde konu Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı olarak sınırlandırılmıştır. Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'nın1842 yılında kuruluşundan başlanarak 1879 yılında jandarmaya dönüştürülmesi süreci arşiv belgelerinde geçen kayıtlar ve literatür kaynakları esas alınarak incelenmiş ve örneklerle konu anlatılmaya çalışılmıştır.

D. Araştırmanın Planı

Ele alınan bu çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. *Giriş kısmında; araştırmanın konusu, amacı ve önemi, sınırları, planı, kullanılan kaynaklar ve mekân* başlıkları yer almaktadır. Burada konuya ait bilgiler kısaca verilerek çalışmada neler yapılacağından bahsedilmiştir.

Birinci bölümde; Osmanlı'da Zaptiye Teşkilatı'nın tesisine kadar geçen 500 yıldan uzun bir dönemde iç güvenliğin durumunu ele alınmıştır. Zaptiyelerden önce iç

güvenliğin hangi kurum ve şahıslarca sağlandığı hususu irdelenmiş daha sonra zaptiye ve iç güvenlik süreci incelenmiştir.

İkinci bölümde; tezin ana konusu olan Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı ele alınmıştır. Bozok (Yozgat) Zaptiyesinin kuruluşu, teşkilatın yapısı, zaptiyelerin istihdamı ve zaptiyelerin görevleri, üniforma ve kullandıkları teçhizat, maaş ve emeklilik durumları gibi birçok konu ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'nın Jandarmaya dönüştürülmesi anlatılarak çalışma sonlandırılmıştır.

Ayrıca son olarak tezde kullanılan Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden edinilen belgelere ve bölgeye ait haritalara ekler bölümünde yer verilmiştir.

E. Kullanılan Kaynaklar ve Literatür

Çalışmada kullanılan kaynaklar iki bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi çalışmanın özgün olmasını sağlayacak olan Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşiv vesikalarıdır. Araştırmada kullanılan belgeler Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda, konumuz olan Bozok (Yozgat) Zaptiyesi başlığı altında araştırılmıştır. Bulunan vesikaların çevirisi yapılmış ve daha sonra belgelerin kronolojik olarak sıralaması yapılarak konu ile ilgili kısımlar çalışmada kullanılmıştır. Bulunan belgelerin en erken tarihlisi 1842 yılına aittir. Ayrıca devlet salnameleri de bölge hakkında detaylı bilgiler vermesi bakımından öncelikli olarak kullanılan kaynaklar arasındadır.

İkinci grupta yer alan kaynaklar ise Osmanlı askeri tarihi, zaptiye teşkilatı, jandarma ve polis teşkilatlarını da içine alan Osmanlı Devleti'nin güvenlik birimleri ve mekanizması hakkında bilgi veren kitap, makale, tez, bildiri ve ansiklopedi maddeleri olmuştur. Zaptiye alanında günümüze kadar yapılan belli başlı çalışmalar ise şu şekildedir: Derviş Okçabol'un *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*[17], Hikmet

[17] Derviş Okçabol, *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*, Polis Akademisi Yayınları, (Tıpkı Basım) 1. Baskı, Ankara Nisan 2016.

Tongur'un *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*[18], Halim Alyot'un *Türkiye'de Zabıta (Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum)*[19] isimli eserleri konu ile ilgili temel bilgileri ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Geç dönem kaynaklarından öne çıkan çalışmalara tabiri caizse ön ayak olan Ali Sönmez' in tez ve makaleleri bu konu hakkında yapılmış çalışmalar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Zaptiye Teşkilatı'nın kuruluşundan jandarmaya dönüştürülmesi ve jandarma tarihini detaylı şekilde inceleyip tek kaynak içinde toplayarak okuyucuya ulaştırması bakımından Süleyman Tekir'in *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*[20] isimli eseri konu ile ilgili bir diğer önemli kaynaktır. Yine aynı şekilde Ahmet Özcan'ın konu ile ilgili makaleleri sıkça kullandığım kaynaklar arasında yer almaktadır. Ayrıca son dönemde yapılan çalışmalar içerisinde dikkatleri üzerine çeken ve iç güvenlik teşkilatlarının kuruluşları hakkında yeni bilgiler sunması bakımından Ahmet Yüksel'in *Perapolis Osmanlı Tarihini Yeniden İnşa Denemesi*[21] isimli eseri konuda yapılmış önemli bir çalışmadır. Konu ile ilgili belirli kaynaklar dışında kalan çalışmaların daha çok jandarma ve polis tarihini inceliyor olması nedeniyle zaptiye teşkilatı hakkındaki bilgilere genellikle polis ve jandarma teşkilatları anlatılırken kısaca değinilmiştir. Yaralandığımız birçok tez ve makale bu şekildedir. Ali Sönmez' in tez ve makaleleri dışında başlı başına zaptiye konusunu ele alan bir diğer tez ise Prof. Dr. Ahmet Yüksel danışmanlığında hazırlanan Fadime Kaya'ya ait tezdir.[22] Bu kaynakların yanı sıra son dönemde yapılan makale ve tezler araştırmamızda kaynak olarak kullanılmıştır.

[18] Hikmet Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Polis Akademisi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2016.

[19] Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Seri III, Sayı 4, Ankara 1947.

[20] Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),*Timaş Yayınları, İstanbul 2020.

[21] Ahmet Yüksel, *Perapolis Osmanlı Polis Tarihini Yeniden İnşa Denemesi*, 1. Basım, Tiav, Yayınları, Ankara 2022.

[22] Fadime Kaya, *Kuruluş, Gelişim ve Faaliyetleri Açısından Sivas'ta Zaptiye Birlikleri*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Eylül 2022.

F. Mekân: Bozok (Yozgat)'un Kısa Tarihçesi ve Osmanlı Dönemi'ndeki İdari Taksimatı

Boz-ok: Bugünkü Yozgat bölgesi ve komşu bazı yöreleri de içine alan bölgeyi ifade etmektedir.[23] Çeşitli tarihlerde meydana gelen değişikliklerin dışında sınırları bugünkü Yozgat ilini kapsayan sancak[24], birçok medeniyet ve devlete ev sahipliği yapmış ve 1398 yılında Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı sınırlarına katılmıştır. Fakat, Osmanlıların bölgedeki ilk hâkimiyetleri uzun sürmemiş, bölge 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Dulkadirli Beyliği'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Ankara Savaşı, Osmanlı Devleti açısından olumsuz birtakım gelişmeleri beraberinde getirmiş olmasına rağmen Bozok ve çevresinin daha çok Türkleşmesini sağlamıştır. Anadolu'dan çekilen Timur, daha önce Moğollarla birlikte gelerek bu bölgeye yerleşen Moğol bakiyelerinin önemli bir kısmını beraberinde götürmüştür. Onlardan boşalan yerler ise bölgenin coğrafi yapısı itibariyle konar-göçer hayata müsait olmasından dolayı, Sivas ve Kayseri civarında yaşayan Dulkadirli Türkmenleri tarafından doldurulmuştur.[25] Bozok adını 14. yüzyılın sonları 15. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Dulkadirliler zamanında bölgeye yerleşen bu Bozok Türkmenlerinden almaktadır.[26] 1514 yılına kadar Dulkadirli Beyliği'nin hâkimiyetinde kalan Bozok, Yavuz Sultan Selim'in beyliği ortadan kaldırması ile Osmanlı idaresine girmiş fakat bir süre daha Osmanlıya tabi olan Dulkadirli beylerinden Şehsuvaroğlu Ali Bey'in idaresinde kalmış, onun 1522'de ortadan kaldırılması ile kesin ve doğrudan Osmanlı Devleti'ne katılmıştır.[27] Bozok ismi 1522'den itibaren Osmanlı kaynaklarında sancak ve kaza adı olarak anılmaya başlamıştır.[28]

Bozok bölgesi, Osmanlı Devleti idaresine katıldıktan sonra yoğun olarak Türkmenlerin yerleştikleri bölge haline gelmiştir. Kızıl Kocalu, Selmanlu, Ağçalu, Çiçeklu, Zakirlu, Mesudlu, Ağça Koyunlu, Kavurgalu, Demircilu, Şam Bayadı,

[23] İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, 27. Basım, İstanbul 2009, s. 154.
[24] Ahmet Yaşar Ocak, "Bozok", *TDVİA,* C.6, İstanbul 1992, s.321.
[25] Sadullah Gülten, "Bozok Sancağı'nda Köylerin Teşekkülüne Dair bir Örnek: Çokradan Köyü", *History Studies İnternational Journal Of History*, V 4/ I 4, 2012, ss. 161-169.
[26] Ocak, "Bozok", s.321.
[27] Sadullah Gülten, "Bozok Sancağı'nda Köylerin Teşekkülüne Dair bir Örnek: Çokradan Köyü", ss. 161-169.
[28] Tufan Gündüz, "Bozoklar", *TDVİA*, Ek 1. Cilt, 2. Basım, Ankara 2020, s. 209.

Söklen, Hisar Beğlu, Kara Evli ve Cerid boyları Bozok Sancağı'nda yoğun olarak yerleşmişlerdir. Bozok Sancağı'nın tahrir kayıtları Kanuni Sultan Süleyman döneminde üç kez yapılmıştır ve 1559 yılında yapılan tahrirde sancağın Kanunnamesi düzenlenmiştir. Sancak ile ilgili bilgiyi Evliya Çelebi vermektedir. *"Beyin padişah tarafından hassı 300275 akçedir. 19 zeameti, 731 tımarı, alaybeyi, çeribaşısı, sipahi kethüda yeri ve yeniçeri serdarı vardır. 150 akçelik kazadır. Nahiyelerinden kadısına yılda üç bin, beyine 11 bin kuruş geliri olur. Tımar erbabı ve bey askeri ile 1100 askeri olup sefere giderler"* şeklindedir. Ayrıca Türkmen nüfusun yerleşime tabi tutularak Bozok Sancağı'nda toprak verilmesi, bölgede ayaklanmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu sebeple Bozok Sancağı Kanunnamesi sert hükümlerle doludur. Kanunnamenin ilk maddesi bu sebeple dikkat çekicidir ve *"haramilik yapanların boğazlarından asılarak haramiliğin önlenmesi..."*[29] şeklindedir. Bozok Sancağı 13. yüzyılda Türkmen ve Moğol kabilelerinin, 16.-19. yüzyıllara arasında Türkmen aşiretlerinin hatta ilerleyen dönemlerde Ermeni ve Rum nüfusunun varlığı nedeniyle etnik çehresi zenginlik kazanmıştır. Fakat temelde göçebe bir yapı sergilemesi, devletin siyasi ve idari zaaflarının bu yapıyı fazlaca etkilemesine sebep olduğundan devamlı krizlerin doğması ve isyanların patlak vermesine yol açmıştır. 13. yüzyılda Babaî isyanı, 16. yüzyılda Safevi propagandaları ile buna bağlı ayaklanmaların merkezi olması, ilerleyen zamanlarda Çapanoğullarının isyanı[30] gibi önemli olayların bölgede yaşanmış olması kanunnamenin neden bu kadar sert hükümlerle dolu olması gerektiğinin bir nevî kanıtı gibidir. Osmanlı yönetim sisteminde sancakların idaresi merkezden atanan sancakbeyleri tarafından yönetiliyordu. Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın 1744 yılında Bozok mütesellimi (sancakbeyi vekili) tayin edilmesi ile Bozok bölgesinde Osmanlı himayesinde Çapanoğulları dönemi başlamıştır. [31] İlerleyen tarihlerde Süleyman Bey Çapanoğullarının başına geçmiştir. Süleyman Bey'in III. Selim'in Nizam-ı Cedid hareketinde yanında yer alması ve Bâbıâli ile ilişkilerini iyi tutması hâkimiyet sahasının genişlemesine sebep olmuştur. Fakat 1807 yılında İstanbul'da meydana gelen siyasi gelişmeler ile Kabakçı Mustafa isyanı ve Nizam-ı

[29] Taha Niyazi Karaca, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Düzeni ve Bozok Sancağı", Ed. Necati Şahin, *Türk Ocağı Yayınevi*, Yozgat 2000, s. 463.
[30] Ocak, "Bozok", s. 321.
[31] Orhan Sakin, *Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 57.

Cedid'in sona ermesi ile III. Selim'in tahttan indirilmesi olayları sonucu Bâbıâli ile arası bozulsa da II. Mahmud devrinde Alemdar Mustafa Paşa'nın tertip ettiği ayanlar toplantısına katılarak Sened-i İttifak'ı imzalamıştır.[32] Fakat II. Mahmud'un ayan karşıtı bir politika izlemesi Süleyman Beyin İstanbul ile sorunsuz devam eden münasebeti II. Mahmud'un tavrının da etkisi ile bozulmuş ve diğer taşra elitleri gibi Çapanoğulları da padişahın hiddetine maruz kalmışlardır.[33] Çapanoğulları 19. yüzyıla kadar etkinliğini devam ettirmiş fakat 1813'de Çapanoğlu Süleyman Beyin ölümü ile varisler Bozok Sancağı topraklarının kendilerine verilmesini istemiştir. Fakat dönemin padişahı II. Mahmud bunu uygun bulmayıp, Osmanlı Devleti'nde merkezileştirme siyasetinin bir sonucu olarak Çapanoğullarının Bozok da var olan yönetimine son vermiştir.[34] 18. yüzyılın ilk yarısından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar yaklaşık bir asır boyunca Osmanlı hâkimiyeti altında Bozok (Yozgat)'u idare eden Çapanoğullarının tarihi ile Bozok (Yozgat)'un tarihini birbirinden ayırmak mümkün değildir.[35] Çapanoğullarının görevden alınmasından sonraki tarihlerde Bozok merkezden atanan idareciler tarafından yönetilmeye başlamıştır. 1813-1853 yıllarında her 1-2 yılda bir yönetici değiştirilerek 22 tayin yapıldığı görülmektedir. Bu bölgede istikrar ve düzenin olumsuz etkilendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Öyle ki durum Tanzimat'ın ilan edildiği 1839'da Bozok ve çevresinde asayişsizlik ve kargaşa, ekonomik ve ticari hayatı etkileyecek boyutlara kadar ulaşmıştır.[36] Çapanoğulları zamanına kadar hep sorun olan eşkıyalar ve asayiş problemleri onların dönemlerinde nüfuzlarını kullanarak yürüttükleri faaliyetler ile azalmış halkı din ve mezhep fark etmeksizin korumuş ve hizmet etmişlerdir. Fakat onlardan sonra bu düzen tekrar bozularak asayişsizlik ve kargaşa gün geçtikçe artmıştır. İşte böyle bir ortamda merkezileşme siyaseti neticesinde iç güvenliği tesis etmek için 1840 yılında kurulan Zaptiye Teşkilatı, 1842 yılında Bozok (Yozgat)'ta da faaliyetlerine başlayarak bölgede istikrar ve düzeni

[32] Özcan Mert, "Çapanoğulları", *TDVİA*, 8. Cilt, İstanbul 1993, ss. 221-224.
[33] Serkan Polat, "Çapanoğulları Ailesi ve Şehrin Kuruluşu", *Yozgat Tarihi ve Kültürü*, C. 2, Akçağ Yayınları, Ankara 2022, ss. 114-115.
[34] Fadime Ceylan (Cavcav), *Vilayet Salnamelerinde Yozgat (H. 1290- H. 1325), (M. 1873- M. 1907),* Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 12.
[35] Polat, "Çapanoğulları Ailesi ve Şehrin Kuruluşu", s. 117.
[36] Sakin, *Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat*, s.58.

sağlamak için bölgeye zaptiyeler istihdam edilmiştir. Böylece resmen Zaptiye Teşkilatı Bozok (Yozgat)'ta görevine başlamıştır.

Geniş bir bölge olan Bozok Sancağı'na bağlı Yozgat, farklı zamanlarda idari olarak değişikliklere uğramıştır.[37] 1831 yılında Rum (Sivas) Eyaletine bağlı olarak görülen Bozok[38] Sancağı, 1847'deki yönetsel bölünmede Bozok Sancağı, Eyalet-i Sivas'tan ayrılarak kendi başına bir eyalet olmuştur. Bu dönemde Bozok Eyaleti, Merkez Sancak ile Kayseri Sancağından oluşuyordu.[39] Tanzimat ile idari yapıda uygulanan iyileştirme çalışmaları *1864 Vilayet Nizamnamesi* ile başlamış, merkeziyetçiliğin ön planda olduğu, idari birim ve yöneticilerin daha uygun şekilde teşkilatlandırıldığı eyaletlerin yerini vilayetlerin aldığı nizamname ile vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da karyelere ayrılmıştır.[40] Buna en iyi örnek Ankara vilayetidir. Ankara vilayetinden Yozgat, Kırşehir, Kayseri'nin çıkması gibi Hüdâvendigâr'dan Bursa, Kütahya, Bilecik ve Çanakkale çıkarak, büyük vilayetlerde merkezi kontrolün artması için deyim yerindeyse yavaş yavaş kırpılmıştır. Bunlar eski büyük eyaletlerin modern zamandaki şekillenmesidir.[41] 1867'de Yozgat kazasının içinde bulunduğu Bozok Sancağı Ankara Eyaletine bağlanmıştır. Bu tarihte Bozok Sancağı, Yozgat merkez kaza, Çorum, Budaközü ve Maden kazalarından oluşmaktaydı. 1877'deki idari bölünüm sonrası Bozok Sancağı'nın kazaları Yozgat merkez kaza, Akdağmadeni, Boğazlıyan, Çorum ve Sungurlu şeklindedir.[42] 1908'de Ankara'ya bağlı olan Bozok'un iki kazası, beş nahiyesi ve 506 köyü bulunmaktadır. Cumhuriyet dönemine girildiğinde Bozok'ta Yozgat, Akdağmadeni ve Boğazlıyan kazaları mevcuttu. 1928'de ise Sorgun kaza haline gelerek eklenmiştir.[43]

Bozok tabiri sancak adı olarak 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar varlığını sürdürmüş, 25 Haziran 1923'te sancak merkezinin Yozgat olmasından sonra Bozok adı

[37] Yaşar Öcal, "XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Yozgat ve Çevresi", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 51, 2015, s.51.
[38] Ela Özkan, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1914),* Fırat Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2017, s. 62.
[39] Öcal, "XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Yozgat ve Çevresi", s. 52.
[40] Özkan, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1914),* s. 10.
[41] İlber Ortaylı, *Üç Kıtada Osmanlılar*, Timaş Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2016, s. 61.
[42] Öcal, "XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Yozgat ve Çevresi", s. 52.
[43] Yunus Koç, "Yozgat", *TDVİA*, 43. Cilt, İstanbul 2013, ss. 559-564.

terk edilmiş ve[44] Cumhuriyet döneminde TBMM birinci dönem milletvekili Süleyman Sırrı İçöz'ün 4 Kasım 1922 tarihli teklifi ile Bozok ismi kaldırılarak 1923 senesinde Yozgat adını almıştır.[45] Daha sonra tekrar Bozok olmuş, son olarak 11 Temmuz 1927'de isim tekrar *Yozgat*'a dönüştürülerek bugünde hâla kullanılan isim verilmiştir.[46]

Bozok Sancağı'nın kaza ve nahiyelerinin tamamı konar göçerlerden teşekkül ettiği için belirli bir sancak merkezi yoktur. Evliya Çelebi *"mâmur şehri yoktur, mirlivâ cemî mevâhisini deveran eder"* (Mirlivasının şehir şehir dolaşması) ifadesiyle 17. yüzyılda da durumun değişmediğine işaret etmektedir. Bunun sebebi bölgenin daha 13. yüzyılda göçebe yaşam tarzının yoğunlaştığı bir yer olması ve ilerleyen zamanlarda da yeni göçebe unsurların buraya gelmesidir.[47] Ayrıca Evliya Çelebi'nin tabiri ile *"taht şehri olmayan"* bir yer olması bakımından nadir yerlerden biri olan bölgede şehirleşme faaliyetlerinin henüz oluşmadığını da göstermektedir.[48] Yozgat ilinin geçmişte Bozok Sancağı sınırları içerisinde bulunması nedeniyle günümüzde de Bozok ve Yozgat isimleri birbirinin yerine kullanılmaktadır. Özellikle yöre halkının iki ismi kullanması ile şehrin önemli kurum ve yerlerine Bozok adı verilmesi bunun göstergelerindendir. Esasında Bozok geniş bir bölgenin adı olup, Yozgat bu bölge içindeki bir yerleşim yerinin adıdır.[49] Orta Anadolu'da bulunan Yozgat diğer şehirlerin geçiş güzergahında olması ve Çapanoğulları gibi önemli bir aşiretin varlığını sürdürdüğü yerleşim yeri olması nedeniyle birçok seyyah tarafından da ziyaret edilmiştir. Doktor Yanko[50] da bunlardan biridir.[51] Yozgat isminin *"yoz"* ve *"gat"* kelimelerinin terkibi ile oluştuğunu, *"yoz"*un sürü, *"gat"* ın ise yaylat anlamına

[44] Gündüz, "Bozoklar", s. 209.
[45] *Yozgat Kent Tarihi*, T.C. Yozgat Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Yozgat Valiliği Yayınları, Yozgat 2005, s. 91.
[46] Sakin, *Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat*, s. 284.
[47] Ocak, "Bozok", s. 321.
[48] Taha Niyazi Karaca, "19. Yüzyıl Avrupa Seyyahlarının Gözü ile Bir Anadolu Şehrinin Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Doç. Dr. Günay Çağlar Armağanı,* Erzurum 2004, s. 150.
[49] Öcal, "XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Yozgat ve Çevresi", s.51.
[50] Doktor Yanko; Tabip Kolağası Bafralı Yanko olarak tanınan, Bab-ı Vâlâ-yı Seraskeri Hastanesi'nde çocuk hekimliği yapan ayrıca Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'de de azalık faaliyetlerinde bulunan doktordur. Doğum yeri adının önünde kullanılan Bafralı lakabından dolayı Bafra olduğu tahmin edilmektedir. Hekimliğinin yanında fen ve felsefe ile de meşgul olmuştur. Onun tanınması Samsun'dan Yozgat'a bir yolculuğa çıkması ve 55 gün kaldığı Yozgat yolculuğunu, YozgatSeyahatnamesi adı ile H. 1306/ M. 1889 yılında yayımlaması ile olmuştur. (Bkz. Muammer Ulutürk, "Dr. Bafralı Yanko ve Yozgat Seyahatnamesi", *Turkish Studies*, V.8, I. 11, 2013, ss.349-371)
[51] Öcal, "XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Yozgat ve Çevresi", ss. 49-61.

geldiğini böylece *"sürüyü yaylat"* şeklinde o tarihten 138 sene evvel buraya yerleşenlerin sürülerine yaylak yaptığı sonradan şehir kurulduğunda ise Yozgat adının bu şekilde yerleştiğini seyahatnamesinde yazmıştır.[52] Buraya kadar Bozok (Yozgat) hakkında verilen bilgilerin birçoğu salnameler ve arşiv belgeleri yoluyla edinilmiştir. Bunun dışında Bozok (Yozgat) ve çevresi ile ilgili bilgi edinebileceğimiz diğer kaynaklarsa bölgeyi ziyaret eden yerli ve yabancı seyyahların[53] vermiş oldukları bilgilerdir.[54] Yozgat'a gelen Avrupalı seyyahlardan bilinen ilk isim 1813'te gelen Mc. Kinneir'dır. Kinneir, şehrin hâkimiyetinden Çapanoğlu olarak bahsetmiş, bölgede tarım ve ticaret yapıldığını anlatarak din ve mezhep ayırmaksızın herkese hoşgörü ile yaklaşıldığından bahsetmiştir.[55] 1832'lerde bölgeyi ziyaret eden Fransız seyyah Texier, Bozok (Yozgat)'u doğudan batıya ve kuzeyden güneye uzanan yolların buluşma noktası olarak anlatır. Önceden şehrin etrafında kaçakçılığı ve haydutluğu engellemek için inşa edilmiş olan surlardan da bahseder. 1850'li yıllarda bölgeye gelen Alman gezgin Andreas David Mordtmann, "*Bozok (Yozgat) üç dağ arasında Çapanoğulları tarafından kurulmuş yeni bir şehirdir, önceden eşkıya yuvası olarak görülen bölge Çapanoğullarının hâkimiyeti ile huzur ve refaha kavuşmuştur"* şeklinde tespitlerde bulunmuştur.[56] 1890'da bölgeyi ziyaret eden Vital Cuinet ise *"Yozgat şehrinin görünüşü bir Avrupa şehri gibidir. Evler kiremit döşelidir ve çok iyi şekilde bakım görmüştür, ekilmiş bahçelerle çevrilidir"* şeklinde betimlemiştir. Ayrıca ziyarette bulunan neredeyse tüm seyyahlar bölgenin maden bakımından zenginliğinden söz eder. Temettuat defterlerinde de Yozgat'ın altın işlemeciliği kayıtlarda yer alır.[57] İngiliz gezgin Frederick Gustavus Burnaby, Yozgat'ın yaklaşık

[52] Ulutürk, "Dr. Bafralı Yanko ve Yozgat Seyahatnamesi", s.356.

[53] Bozok (Yozgat) bölgesini ziyaret eden yerli ve yabancı seyyahlar hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Konuya ilgi duyanlar detaylı bilgi için Bkz: Taha Niyazi Karaca, "19. Yüzyıl Avrupa Seyyahlarının Gözü ile Bir Anadolu Şehrinin Sosyo-Ekonomik Yapısı"; Yaşar Öcal, "XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Yozgat ve Çevresi", Akademik Bakış Dergisi, S. 51, Eylül-Ekim 2015; Recep Yüner, *İnanç Tarihi Açısından Yozgat*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE Doktora Tezi, Sivas 2015; Muammer Ulutürk, "Doktor Bafralı Yanko ve Yozgat Seyahatnamesi", *Turkish Studies*, V.8, I. 11, 2013.

[54] Recep Yüner, *İnanç Tarihi Açısından Yozgat*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sivas 2015, s. 126.

[55] Karaca, "19. Yüzyıl Avrupa Seyyahlarının Gözü ile Bir Anadolu Şehrinin Sosyo-Ekonomik Yapısı", ss. 151-152.

[56] Yüner, *İnanç Tarihi Açısından Yozgat*, s. 126.

[57] Karaca, "19. Yüzyıl Avrupa Seyyahlarının Gözü ile Bir Anadolu Şehrinin Sosyo-Ekonomik Yapısı", ss. 154-156.

130 yıl önce kurulan yeni bir kent olduğunu kömür, demir, bakır ve gümüş bakımından zengin olduğunu ifade etmesi bunun kanıtlarındandır.[58]

[58] Yüner, *İnanç Tarihi Açısından Yozgat*, s. 126.

1.BÖLÜM

1. OSMANLI'DA İÇ GÜVENLİK

Güvenlik; birey, topluluk veya toplumun arzu edilmeyen, beklenmeyen olay, durum ve saldırılardan maddi, yasal ve psikolojik araçlarla korunması anlamını taşımaktadır. Kısaca bir toplumda yaşayanların tehlikelerden uzak korkusuzca yaşayabilmesidir. Toplum halinde yaşamanın en büyük getirilerinden birisi güvenliktir.[59] İbn-i Haldun ünlü eseri Mukaddime'de: *"İnsanlar, bir araya gelmeleri ve dayanışma içine girmelerinden sonra birbirinin saldırganlığından korunmak için yasakçıya yani devlete muhtaçtırlar. İnsanların birbirine yönelttikleri saldırıları engelleyen bir güç olmadan güvenlik içinde yaşamaları imkansızdır"* değerlendirmesini yaparak *"devlet ve güvenlik"* kavramlarının önemini[60] ve birbiri ile olan bağlantısına dikkat çekmiştir. Devletlere düşen temel sorumluluk, intizamı sağlayarak adaleti tesis etmek ve güvenlik ihtiyacını karşılamaktır. Toplumda düzenin kurulması, emniyet ve asayişin sağlanması ve bunun sürdürülmesi toplumsal bir kaygıdır. Bu sebeple güvenlik güçlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenlerle tarih boyunca kurulan Türk Devletleri güvenlik ihtiyacının karşılanmasına büyük önem vererek çeşitli güvenlik kurumları oluşturmuşlardır. Askeri yapıda olan bu kurumlar barış dönemlerinde emniyet ve asayişi sağlarken, savaş dönemlerinde ise dış tehditlere karşı kullanılmışlardır.[61]

1.1. Zaptiyelerden Önce İç Güvenlik

Bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı Devleti, kısa zamanda fetihlerini artırarak gerek Anadolu ve gerekse Rumeli'de ülke topraklarını genişletmiş, her fethedilen bölgede kendi egemenliğini sağlamak için bir takım görevliler tayin

[59] Alpar, "Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu", ss. 79-106.

[60] *Türk Polis Tarihinin Kökenleri*, Ed. Yücel Yiğit, 1. Baskı, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2017, s. xi

[61] Alpar, "Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu", s. 79.

etmiştir.[62] Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren iç ve dış güvenlikten ordu sorumluydu. Devletin iç güvenliği sağlamasında kendine has bir teşkilatlanma söz konusu idi.[63] Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey, devletin yüksek ve hayati vazifelerinin ancak zabıtaya dayanmakla görülebileceği düşüncesi ile istiklalini ilan eder etmez, ilk teşkilat olmak üzere hâkim ve kadılarla beraber şehirlere zabıta amirleri tayin etmiştir. Bu zabıta amirinin adı "Subaşı"dır. Türkçede "sü" "ordu, asker" anlamına gelir. İlk devirlerde ordunun başına geçenlere Subaşı adı verilmektedir. Subaşı, harpte muayyen bir grubu idare eder, sulh zamanında bulunduğu mevkiin inzibat ve asayişini sağlardı. Daha sonra Kağan ortaya çıkması ile Subaşının vazifesi azalmıştır. Subaşı görevi ilk kez, M.S. 725'te Tonyukuk'un kitabesinde "Subaşı İnel Kağan"[64] olarak görülmektedir.[65] Bu da bize geçmişte de güvenlikte Subaşılığın kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Osman Bey, 1301 yılında Karacahisar'ı ele geçirdikten sonra bu şehrin idaresini oğlu Orhan Bey'e vermiş ve subaşı olarak Gündüz Alp'i atamıştır. Böylece Osmanlılarda bilinen ilk zabıta amirinin "Gündüz Alp" olduğu bilinmektedir.[66] Dönemin komutanlarından Evrenos Bey, Timurtaş Bey, Koca Bey ve Ayna Bey "subaşı" görevi verilerek vazifelendirilmişlerdir.[67]

Orhan Bey zamanında Türklerden yaya ve müsellem adıyla askeri birlikler oluşturulmuştu. Seferler sırasında belirli bir ücret ödenerek veya bir takım vergi muafiyetleri sağlanarak cepheye sürülen bu kuvvetler barış zamanlarında memleketlerine dönüp kendi işleri ile uğraşırlardı. Fakat ilerleyen süreçte gerek disiplinsiz davranışları gerekse atlı olmaları nedeniyle kale kuşatmalarında yetersizlikleri görülünce daimî ve muvazzaf bir orduya duyulan gereksinim artmıştır. Böylece ihtiyaç duyulan bu boşluğu Yeniçeri Ocağı doldurmuştur. Edirne'nin fethini

[62] Cüneyt Akdeniz, "Polis Mecmuası (1913-1928) Yazılarına Göre Osmanlı Devleti'nde Polis Teşkilatı", *TAD*, C. 40, S. 69, 2021, s. 370.
[63]Alyot, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, s. 34.
[64] Detaylı bilgi için bkz: Derviş Okçabol, *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2016, s. 27.
[65]Okçabol, *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*, ss. 26-27.
[66] Necdet Koparan, *Türk Jandarma Teşkilatı (1908-1923*), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 5.
[67]Alyot, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, ss 29-30.

takip eden 1362-1363 yıllarında I. Murat döneminde Yeniçeri Ocağı kurulmuştur.[68] Yeniçeri Ocağı'nın kurulması ile askeri görevlerinin yanında emniyet işleri yeniçeriler tarafından yerine getirilmiştir. Yeniçeri ağası, yeniçerilerin komutanı ve başkentin asayişini sağlamakla görevliydi. Sadrazamdan sonraki en büyük kolluk amiri durumuna gelen yeniçeriler, asayiş ve düzeni sağlama konusunda da aktif rol almışlardır.[69]

Zamanla Osmanlı Devleti'nde güvenliğin ve emniyetin sorumluluğunu taşıyanlar arasına sancakbeyleri, beylerbeyiler ve kadılar girmiştir. Kadılar sorumlu oldukları görevleri yaparken yanlarında güvenlik işlerinden sorumlu olan subaşılar da görevlendirilmiştir. Askeri bir yapı içinde yürütülen güvenlik hizmeti İstanbul'un fethine kadar kapıkulu askerleri, yeniçeriler ve tımarlı sipahiler aracılığı ile yapılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden İstanbul'a Müslüman aileler yerleştirmiştir. Böylece İstanbul'un nüfusu bu göçlerle artmış ve bu durum güvenlik sorunu oluşturmuştur.[70] Güvenlik sorununu çözmek için şehir içinde yeni düzenlemeler yapılarak teşkilatlar kurulmuştur. İstanbul beş güvenlik bölgesine ayrılarak, İstanbul'un Topkapı Sarayı dışındaki yerleri, *yeniçeri ağasının*; saray dışı sayılan Ayasofya, Hocapaşa, Ahırkapı tarafları, *cebeci başının*; Kasımpaşa ve Galata civarı, *kaptan paşanın*; Tophane tarafları Beyoğlu semtleri, *topçu başının*; Üsküdar, Eyüp, Kağıthane, Boğaziçi'nin iki tarafı, Kadıköy, Adalar ve Ayastefanos, *bostancı başının* güvenlik bölgesi olmuştur.[71] Yeniçeri ağası, asayişi sağlamakla yükümlü en önemli görevli idi. Cebeci başı ve bostancı başının yetki alanı dışında kalan tüm şehir ile Okmeydanı civarının asayişi ona ve onun emrindekilere verilmişti. Ancak onun yerine bu görevi sekban başı yerine getirirdi. Nitekim Evliya Çelebi, İstanbul'un asayişini sağlayan görevliler arasında yeniçeri ağasını değil, sekban başını zikreder. Sekban başı, yeniçeri ağası İstanbul'da olmadığı zaman onun vekilliğini yapar, kentin asayişine dair yeniçeri ağasının sahip olduğu bütün yetki ve

[68] Ahmet Yüksel, "Yeniçeri Ocağı, Bozulma ve Casusluk", *History Studies*, Volume 9, Issue 2, 2017, ss. 271-296.
[69] Akkaya, "Geçmişten Günümüze Türk Polis Teşkilatında Rütbeler", *Turkish Studies*, V. 8/5, 2013, s.62.
[70] Şaban Ali Özel, *Türk Polis Teşkilatı'nın Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, Ordu Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2019, s. 16.
[71] Cüneyt Akdeniz*, Polis Mecmuası Yazıları (1919-1923)*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 15.

sorumlulukları kullanırdı.[72] Cebeci başının görevi yeniçerilere silah sağlamak ve bunları muhafaza etmek olsa da İstanbul'un semtlerinin muhafazasından sorumluydu. Topçu başı, top imâli ve top atışından sorumlu olan Topçu Ocağı'nın en büyük amiridir. İstanbul'un Tophane ve Beyoğlu semtlerinin inzibat ve asayişinden de sorumludur.[73] Kaptanpaşa, makam dairesi Kasımpaşa'da bulunan donanmanın komutanıdır. Kasımpaşa, Galata ve muhtemelen Haliç'in sol yakasının güvenliğinden sorumludur. Onun yardımcısı olan tersane kethüdası ise gece ve gündüz Kasımpaşa semtinin güvenliğini sağlamakla sorumludur. Bostancı başı ise asayiş görevlileri arasında en geniş alanda asayiş ve güvenliği sağlayan görevlidir. Bostancı Ocağı'nın amiri ve Yeni Saray'ın muhafızı olan bostancı başı, kayığı ile geceleri sahilleri dolaşarak kanuna aykırı gördüğü her türlü fiili ve hareketi, padişah vekili ve bir polis şefi gibi davranıp cezalandırmakta serbesttir. Suriçi'ndeki güvenliği sağlama konusunda diğer görevlilerle koordineli olarak çalışırdı. Ayrıca padişah sefer için şehirden ayrılınca kendisi ile birlikte devlet erkânı da gidince İstanbul'un asayiş ve güvenliğini sağlayan birkaç görevliden birisi olarak bostancı başı görevinin başında bulunur, İstanbul'un kıyı ve limanlarının güvenliğini sağlarken eşkıyalık, kaçakçılık, fuhuş, hırsızlık, kavga, içki içme, cinayet vb. suçları işleyenleri araştırıp bularak gerekli cezanın verilmesini sağlardı.[74] Birçok semtte kolluklar, yani bugünkü deyimiyle karakollar bulunurdu. Buralarda zabıta hizmetlerini yürüten yeniçerilerden ayrılmış ve kollukçu adı verilen kişiler de görev yapardı.[75]

Devlet sınırları içerisindeki güvenlik faaliyetleri 1529'da Kanuni Sultan Süleyman tarafından ilk kez yasal bir zemine oturtulmuştur. Kanunname ile suçluların ortaya çıkarılmasında güvenlik görevlileri ile mahalle ve köy halkı da sorumlu hale getirilmiştir. Ülkenin yönetiminden sorumlu olan padişah kolluk faaliyetlerinin en

[72] Murat Yıldız, "Osmanlı İstanbul'unun Güvenlik Yönetimi (1453-1839)", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt 3, İBB Kültür Yay., İstanbul 2015, s. 107.
[73] Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Askeri Yapısı", *Türkler Ansiklopedisi*, 10. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, ss. 199-223.
[74] Murat Yıldız, "Osmanlı İstanbul'unun Güvenlik Yönetimi (1453-1839)", ss. 108-109.
[75] Nuri Berber, *Ulus Devletin Aşılması Sürecinde Polis "Tarihten Günümüze Toplumsal Düzen Arayışı ve İç Güvenlik Hizmetlerindeki değişim Çizgisi"*, İstanbul Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 28.

büyük amiri durumundaydı. Ülkenin huzur ve asayişinin sağlanması padişahların önemli meselelerinden birisiydi ve asayişin temini için yoğun gayret sarf ederlerdi.[76]

Devletin iç ve dış güvenliğinde önemli görevler üstlenen ve başarılar elde eden yeniçeriler ise 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde imparatorluk merkezinde ve taşrada sosyal ve politik tabanda kök salmaya başlayarak, yönetimi etkileyen başlıca unsur haline gelmişlerdir. Süreç askerlik yeteneklerinde hissedilir bir zayıflama ve harp etme kabiliyetlerinde azalma ile sonuçlanınca artık haklarında gözle görülür bir rahatsızlık silsilesi oluşmuştur. Cevdet Paşa Yeniçeriler için çok manidar tespitlerde bulunmaktan kendini alıkoyamamış ve "*Osmanlı'nın iliğine kadar işleyen Yeniçerilik Devlet-i Aliyye'nin kalbindeki bir seretan (kanser) illetine benzer ve Yeniçeriler de kemirici bir hastalık gibi Osmanlı topraklarına yayılmıştır"*, sözleriyle rahatsızlığını dile getirmiştir.[77]

Bu sebepler neticesinde, III. Selim (1789-1808) bu kötüye gidişi değiştirme yolunda önemli adımlar atma fikriyle başa geçmiştir. Tahta geçtiği dönemde, ülkede ayaklanmalar olmakta, Rusya ve Avusturya ile savaş nedeniyle mali bunalım derinleşmekte, ayanların baskıları neticesinde halk ezilmekte ve en önemlisi iç ve dış güvenliğin garantisi olan ordu zayıf bir durumda bulunmaktaydı.[78] III. Selim yaşanan bu olumsuzluklar neticesinde, toptan bir yenilenmeye ve yeniden yapılanmaya gidilmesinin gerekliliği görmüştür. Rus savaşının bitimi ordu dönüş yolunda iken yapılması gerekenlere dair layihalar hazırlanması için emirler vermiştir. Rus savaşının bitimi, aynı zamanda Selim dönemini simgeleyen Nizam-ı Cedid yenilenmesinin de başlangıcı olmuştur. Reformları düşmanla savaşmaktan kaçmış olan ordu ve devlet adamlarıyla yürütmeyi mümkün görmediğinden alışılmışın dışında bir uygulamaya giderek kendisine yakın ve işin gerekliliğini kavramış bir ekiple yola çıkmayı uygun bulmuştur. Savaşa katılan ordu kumandanlarını değiştirmiş, kumanda zincirini bozarak ocak dışından tayinler yapmıştır. Tımarları denetimden geçirerek yararsız olanları tasfiye etmiştir. Ordu ve donanmanın masraflarını karşılamak üzere müstakil bir defterdarlık ve fon (İrâd-ı Cedid Hazinesi) oluşturmuştur. Devletin bulunduğu

[76] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* ss. 29-30.
[77] Yüksel, "Yeniçeri Ocağı, Bozulma ve Casusluk, s. 273.
[78] Halit Demirel, *Vakayi-i Zabtiye Gazetesi (1869-1874),* Hacettepe Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 18.

şartlar askeri sahada Selim'i eski ve yeniyi beraber yürütmek zorunda bırakmıştır.[79] Her ne kadar bozulan ocak yapısı ve bunun ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olarak yeniçeriler Osmanlı Devleti için tehlikeli bir hâl almışsa da ayanların artan gücü ve yabancı ülkelerin tehdidi karşısında merkezi bir askeri teşkilat bulundurma zaruriyeti ve yerine konabilecek bir askeri gücün bulunmaması ocağın kaldırılmasına engel teşkil ettiği için düzenleme yoluna gitmiştir. Yeniçeri sayısını yarı yarıya indirmiş, yeniçerilere Avrupa tipi silahlar verilmiş ve aylıkları yükseltilmiştir. Ayrıca Topçu, Arabacı, Lağımcı, Cebeci ve Humbaracı Ocakları'nı düzenlemeye tabi tutmuştur. 18 Eylül 1794 yılında Nizam-ı Cedid askerleri için hazırlanan kanunnamenin ilanıyla Nizam-ı Cedid Ocağı kurulmuştur. 1803 yılından itibaren İstanbul dışında Anadolu'da da ocak ortaları kurulmuştur. Ayrıca Avrupa usulünde bir ordu kurma konusunda mühendishanelerin Avrupa askeri ve teknik bilgisinin aktarılması bakımından önemini anladığından daha önce kurulmuş olan Mühendishane-i Bahri Hümayun'u düzenlerken, bir kara mühendishanesinin kurulmasına karar vererek Mühendishane-i Berri Hümayun'u açmıştır.[80] Başta Nizam-ı Cedid olmak üzere yapılan köklü değişiklikler, II. Mahmud dönemi reformlarının temelini oluşturmuştur. III. Selim yaptığı yeniliklerle Tanzimat dönemine giden yolu açarak devletin ömrünün uzamasını sağlamıştır.[81] Yaptığı yenilikler ve devlete hizmetlerine rağmen 25 Mayıs 1807'de Kabakçı Mustafa İsyanı patlak vermiştir. Bir yeniçeri kalkışması olarak başlayan bu isyan Padişahın yaptığı yeniliklere ve Nizam-ı Cedid'e karşı olanlarında katılmasıyla birlikte büyümüş, isyan "statüko ve yenilik" çatışmasına dönmüştür. İsyancılar III. Selim'i tahttan indirerek yerine IV. Mustafa'yı getirmiş, III. Selim ve şehzade Mahmud tutuklanmış, Alemdar Mustafa Paşa olayı yatıştırmak istese de isyancılar III. Selim'i öldürmüştür. IV. Mustafa tahta çıkmıştır. IV. Mustafa, şehzade Mahmud'u da öldürtmek istemiş fakat Alemdar Mustafa Paşa isyanı bastırmış ve IV. Mustafa'yı tahttan indirerek şehzade Mahmud'u Osmanlı tahtına geçirmiştir.[82]

---

[79] Kemal Beydilli, "III. Selim", *TDVİA*, 36. Cilt, ss. 421-422.

[80] Evren Sünerin, *III. Selim Dönemi Islahat Hareketlerinin Gemlik Tersanesi'ne Yansımaları*, Uludağ Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011, ss. 21-29.

[81] Nurullah Karta, "Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6, 2014, ss. 21-50.

[82] Yılmaz Yurtseven, "Devlete İsyan Suçu Bağlamında Kabakçı Mustafa İsyanı ya da Statüko ve Yeni'nin Çatışması", *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 2, 2022, ss. 479-497.

III. Selim'in saltanat döneminden bu kadar ayrıntılı bahsetmemizin nedeni II. Mahmud'un onun ölümüne şahitlik etmiş olması ve bu durumun onda derin etkiler yaratmasıdır. Ayrıca kendi döneminde yaptığı reformların temelini III. Selim'in oluşturmuş olması bakımından II. Mahmud üzerinde etkisi oldukça fazladır. II. Mahmud tahta çıkar çıkmaz (1808-1839) Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazam yaparak onu zorbaları cezalandırmakla görevlendirmiştir.

II. Mahmud yaşanan olaylar neticesinde bütün bu güç ve imtiyazı ortadan kaldırmaya kararlıdır. Onun gözünde, kaynağı bizzat kendisine dayanmayan her türlü iktidar yok edilmedikçe ve başkentte nasılsa taşrada da padişahın iradesi yegâne otorite kaynağı olmadıkça, reform adına gerçek anlamda hiçbir ilerlemenin mümkün olamayacağını düşünüyordu.[83] II. Mahmud sadece askeri alanla ilgili değil aynı zamanda idari, mali, sosyal, eğitim ve sağlık alanlarında da reformlar yapmıştır. Fakat konumuz gereği askeri alanda yapmış olduğu ıslahat hareketleri bizim için öncelik oluşturmaktadır.

Devletin en acil ve önemli meselesi iç ve dış tehditlerin ortaya çıkardığı durumdan dolayı öncelikle dağılan Nizam-ı Cedid ordusunun yerine yeni bir ordu kurmak olmuştur. Böylece 14 Ekim 1808'de Sekban-ı Cedid ocağı kuruldu ve yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı, humbaracı, lağımcı ve kapıkulu süvarisinden sonra sekizinci ocak olarak Devlet-i Aliyye'nin askeri yapılanmasına katılmıştır. Sekban-ı Cedid'in kuruluşuna paralel olarak Yeniçeri Ocağı'nda da ıslahatlar olmuştur. Esasında yeniçerilerin tamamen kaldırılması uygun görülse de zaman olarak uygun bulunmadığı için şimdilik ertelenmiştir. Ocağın düzenlenmesinde Kanuni Sultan Süleyman kanunnameleri kabul edilmiş, fiilen askerlik yapmayan yeniçerilerin elinden yeniçerilik kâğıtları alınmıştır. Ölen yeniçerilerin cüzdanları iade edilmediği için hâla bunlar üzerinden maaş alınıyordu, bunu engellemek için kırk gün içinde yarı fiyatına gümrük gelirleriyle satın alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca yeni kurulan Sekban-ı Cedid Ocağı'na sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, istekli olan halktan herkesi hiçbir fark gözetmeksizin kabul etmiştir. Yapılan tüm bu ıslahat hareketleri ve Sened-i İttifak'ın da imzalanmasından rahatsızlık duyan halk ile birlikte yeniçeriler isyana

[83] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Boğaç Babür Turna, 4. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2010, s. 109.

hazırdı. "Bayram ertesi yeniçerilerin kaldırılması" haberi yayılınca yeniçeriler isyan ederek önce Alemdar Mustafa Paşa'yı lağvetmek için harekete geçmişler fakat teslim olmaktansa duruma direnen Alemdar Mustafa Paşa bulunduğu yerdeki cephaneliği ateşe vererek hem kendisi şehit olmuş hem de 300 kadar yeniçeri ölmüştür. Alemdar, Yeniçeri Ocağı'nın isyanına karşı hayatının sonuna kadar mücadele eden tek sadrazamdır.[84] Yeniçeriler Alemdar Mustafa Paşa'yı öldürdükten sonra birçok yeri yağmalamışlar ve II. Mahmud'u tahttan indirip IV. Mustafa'yı tahta çıkarmak için hareke geçmişlerdir. Fakat onlardan önce hareket eden II. Mahmud, IV. Mustafa'yı öldürterek hayatta kalan tek erkek hanedan üyesi olmuştur. Buna rağmen gözleri dönen yeniçeriler isyanlarına devam etmiş Sekban-ı Cedid ocağına mensup birçok askeri öldürmüşlerdir. Fakat yeniçeriler birçok kişiyi öldürmesine ve karışıklıklara sebep olmasına rağmen başarılı olamayacaklarını anlayınca ulemanın aracılığı ile Sekban-ı Cedid ocağının kaldırılması karşılığı olayları durduracaklarını belirttiklerinden Padişah Sekban-ı Cedid'i ilgâ etmiş, yeniçerilerde başka hanedan üyesi olmadığı için II. Mahmud'un padişahlığına razı olmuştur. II. Mahmud tekrar böyle bir hadisenin yaşanmaması için yavaş fakat istikrarlı bir şekilde hareket ederek dengenin korunmasını sağlamıştır. Padişah devlet içinde yaşanan isyanlar ve dışında yaşanan savaşlardaki başarısızlıklar neticesinde Avrupa modelinde bir ordu kurmak için harekete geçmiş, yeniçerilerden talimli bir ordu çıkarmak için Şeyhülislamdan *"harp fenninin askere öğretilmesinin şer'an vacip olduğuna"* dair bir fetva alarak Eşkinci Ocağı'nı kurmuştur (25 Mayıs 1826).[85] Ancak bunun kendi geleceklerine karşı bir tehdit olduğunu düşünen yeniçeri zorbaları, ulemanın fetvasına rağmen talimin bir kafir adeti olduğunu ileri sürerek isyan etmişlerdir. Padişah bunu fırsat bilerek, sancağı Sultanahmet Camii'nin minberine getirterek inananların sancağın altında toplanmasını istemiş yeniçeriler bu durumda artık dayanacak bir yer bulamadığı için padişah yayınladığı bir fermanla ocağı resmen lağvetmiştir (17 Haziran 1826).[86]

---

[84] Abdullah Saydam, "Algı Yönetimi ile Darbe Yapmak: 1807-1808 Yıllarında İstanbul'da Siyasî Kargaşa", *History Studies,* 11/2, Nisan 2019, s. 744.

[85] Nurdal Agras*, II. Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri ve II. Mahmud'un Eğitim Öğretim Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, ss. 25-28.

[86] Mehmet Esat Sarıcaoğlu, *II. Mahmud Döneminde Edirne'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (Şer'iyye Sicillerine Göre),* İstanbul Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. 54.

Vaka-i Hayriye (hayırlı olay) olarak anılan yeniçerilerin lağvedilmesinden sonra, İstanbul'daki yeniçeriler gibi taşradaki yeniçerilere de müdahale edilmiş, binlerce kişi ölmüş pek az yeniçeri kaçarak kurtulmuş, bir kısmı da memleketlerine gönderilmiştir. Yeniçeriler Hacıbektaş Ocağı'na bağlı kabul edildiklerinden bazı Bektaşi babaları idam edilmiş, tekke ve türbeleri yıktırılmıştır. Tulumbacı ocağı kaldırılmış, ırgat, hamal taifesiyle kayıkçılar memleketlerine sürülmüştür. Sonuç olarak, isyanın başlamasından itibaren 40-50 gün içinde İstanbul'un nüfusu 30 bin kişi azalmıştır. Kışlaları yıkılmış, toplantı mekânları olan kahvehaneler kapatılmıştır. Lutfî'nin deyimiyle, *Vaka-i Hayriye'de akan kanlar, ekser ahalinin kanlarını kurutmuştur.*[87]

II. Mahmud, bu olaydan sonra devletin ileri gelenleri ile bir araya gelerek ülkeyi korumak ve kollamak yükümlülüklerini yerine getirecek bir ordu kurulması kararlaştırılarak, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu kurulmuştur. İlk seraskerlik makamı kurularak Hüseyin Paşa seraskerliğe getirilmiştir. Yeni ordunun seraskerlikten sonraki en büyük makamı teşkilatın maaş ve teknik işlerinden sorumlu olan Asâkir-i Mansûre Nezaret'i olmuştur. Askeri teşkilat büyüyünce, iki alay bir liva, sayılarak kumandanlarına *mirliva* denen komutanlar getirilmiştir. İstanbul'daki orduya *Hassa,* Üsküdar'dakine *Mansûre,* kumandanları olan paşalara *Ferik* denilmiş, daha sonra bunların başına *Müşir (Mareşal)* rütbeli kişiler getirilmiştir. Daha sonra yeni ordunun desteklenmesi ve ülkenin daha iyi savunulabilmesi için 1834'te Redif-i Asâkir-i Mansûre adıyla yedek bir ordu kurulmuş, taşrada ise redif birlikleri kurulmaya başlanmıştır.[88] II. Mahmud yeni ordunun iç güvenlikle ilgili beklentileri karşılama noktasında yetersiz kaldığını fark edince asayiş ve güvenlik soruruna bir çare olarak İhtisap Ağalığını bir nezaret şeklinde genişletme yoluna gitmiştir. Asıl görevi İstanbul'un beledi işleri ve ordunun giderleri için vergi toplamak olsa da bu değişimle kol gezip güvenlik hizmeti sağlama, İstanbul'a geliş gidişleri kontrol etme, bekar odaları ile han ve otelleri denetleme, esnafı denetleme vazifeleri verilmiştir.[89] Ancak bu düzenlemelerin hiçbiri iç güvenlik meselesinin genel olarak askeri bir mesele olarak

[87] Tuncer Baykara, "Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 10, S.1, 1995, ss. 1-11.
[88] Ruveyda Nida Yıldırım, *II. Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri*, Fırat Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2006, ss. 43-45.
[89] Yüksel, *Perapolis Osmanlı Polis Tarihinin Yeniden İnşa Denemesi*, s.28.

algılanmasından dolayı tam anlamıyla başarılı olamamış bu da Tanzimat dönemi iç güvenlik anlayışının değişmesine sebep olmuştur.[90] Özellikle eyalet ve sancaklardaki güvenlikten sorumlu olan birimlerin merkezle koordineli çalışmaması ve bir merkezden yönetilememesi, merkeze olan bağın zayıflamasına ve güvenlik işlerinin daha da karmaşık bir hal almasına sebep olmuştur. Bu karmaşık yapı gitgide kontrol edilemeyecek bir noktaya gelmiş, bu olumsuz gelişmeler iç güvenlik alanında köklü bir değişimi de zorunlu hale getirmiştir.[91]

1826'da yeniçerilerin ortadan kaldırmasından 1839'da ölümüne kadar geçen süre zarfında II. Mahmud muazzam reformlar hayata geçirmiştir. Bu reformlarıyla 19. hatta 20. yüzyıl Türk reformcularının takip edeceği yolun ana hatlarını çizmiştir.[92] II. Mahmud, Osmanlı Devleti için Tanzimat Devrimi'nin bütün şartlarını hazırlamışsa da ilanına fırsat bulamadan 1 Temmuz 1839'da vefat etmiş ve bu iş onun yerine tahta çıkan oğlu Sultan Abdülmecid'e nasip olmuştur.[93]

1. 2.Zaptiye ve İç Güvenlik

1839'da tahta çıkan Sultan Abdülmecid'in ıslahat fikri ve teşebbüsü dedelerinden ve babasından kendisine miras kalmıştı.[94] Abdülmecid'in padişahlığı süresince yönetimi için E.Z.Karal *"...Abdülmecid tahta çıktığı gün, hattı hümayununda, bütün memleketlerinin ve kullarının idaresinin Tanrı tarafından kendisine ihale edilmiş olduğunu ifade ederek, Tanrı'nın inayeti ve peygamberin ruhaniyeti ile bu işi yapacağını açıklamıştır. Fakat 19 yıl sürmüş olan padişahlığı devrinde, Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Islahat Fermanı ile Osmanlı halkına şahsi ve siyasi haklar tanımakla, bu teokratik hükümdarlık anlayışında esaslı bir yumuşama hasıl olmuştur"* ifadesi ile reformcu yönüne vurgu yapmıştır.[95] Nitekim Tanzimat ile

[90] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, s. 13.
[91] Turgut Subaşı, "Tanzimat Döneminde Kurulan Polis Meclisi'nin İdari Yapılanması ve Faaliyetleri", *Türk Polis Tarihinin Kökenleri*, Ed. Yücel Yiğit, Polis Akademisi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2017, ss. 273-289.
[92] Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 112.
[93] Sertoğlu, "Tanzimat'a Doğru", s. 2.
[94] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861),* VI. Cilt, T.T.K Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2007, s. 102.
[95] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, VII. Cilt, T.T.K Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2003, ss. 115-116.

ilgili Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun hazırlanıp ilan edilmesi sürecinde Mustafa Reşit Paşa'nın ismi önde zikredilmektedir. Bunda gerçeklik payı bulunmakla birlikte saray, ulema, sivil ve askeri bürokrasi arasında ciddi bir mutabakat olmaksızın genç bir bürokratın girişimi ile böyle önemli bir dönüşümün sağlandığının iddia edilmesi inandırıcı değildir. Çünkü Sultan Abdülmecid'in 17 Temmuz 1839'da yayımladığı cülûs hatt-ı hümayununda *"bütün devlet işlerinde kanuna ve hakkaniyete uyulması, rüşvet ve zulümden kaçınılması, ülkede yaşayan Müslim-gayrimüslim bütün halkın güvenliğinin sağlanması, canından, malından ve meskeninden emin kılınması, saraya hediye gönderilmemesi ve bürokratların bu tür hediyeleri kabul etmemesi, rüşvet alanların cezalandırılması, taşraya gönderdiği hatt-ı hümayunla ise vali, vezir, ferik, mütesellim ve mübaşir gibi görevlilerden yol masraflarını kesinlikle halka yüklememelerini, halktan bir şey talep etmemelerini ve kimseye angarya yüklememelerini istemiştir"* bahsedilen birçok madde Tanzimat Fermanı'nın önemli maddeleri içinde yer almaktadır.[96] Bu da Tanzimat Fermanı'nda padişahın etkinliğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Sultan Abdülmecid dönemi, II. Mahmud tarafından askeri alanda atılan adımların 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile daha kapsamlı ve kalıcı hâle getirildiği bir dönemdir. II. Mahmud tarafından kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun adını kendi istek ve önerisi ile 14 Haziran 1843'te Asâkir-i Nizâmiye-i Şâhâne olarak değiştirmiştir. Sultan Abdülmecid, askerlik ve askeri tesis konusuna büyük önem vermiş ve İmparatorluğun pek çok bölgesinde askeri kışlalar inşa ettirmiştir.[97] II. Mahmud devrinde iç güvenliğin tesisi için başlayan sıkı merkeziyetçi siyaset onun ölümüyle ardıllarına bıraktığı miras ile Abdülmecid döneminde de devam etmiştir. 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa'nın önderliğinde başlayan Tanzimat dönemi, 1876 yılında Mithat Paşa'nın önderliğinde gerçekleştirilen anayasal rejime geçişle noktalanmıştır. Kavram olarak Tanzimat, Türk siyasi, idari, iktisadi ve sosyal hayatında topyekun bir değişmeyi ve yeniden yapılanmayı ifade ederken; kelime olarak, *"düzenleme, nizamlama, yapılanma"* anlamları taşımaktadır.[98]

---

[96] Ali Akyıldız, "Tanzimat", *TDVİA*, 40. Cilt, İstanbul 2011, s. 2.

[97] Neval Konuk Halaçoğlu, "Sultan Abdülmecid'in Manastır'daki Asâkir-i Nizâmiye-i Şâhâne Kışlası", *XVIII. Türk Tarih Kurumu Kongresi*, C. 1, Ankara Eylül 2018, ss. 873-894.

[98] Mehmet Aktel, "Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.3, 1998, ss. 177-184.

Bu Osmanlı padişahlarının yönetim tarzında bazı değişimlerin olacağı sinyallerini vermiş ve ilerleyen zamanlarda da değişimleri ortaya çıkarmıştır. Padişahın yeni uygulamaları ve kullandıkları kavramların hukuk, eşitlik, adalet, ortak kültür, can ve mal güvenliği gibi konulara odaklanması, Batı tarzı modern devlete ilişkin kavramların ilk kez Osmanlı padişahları tarafından dile getirilmesi olarak yorumlanmakta ve bu geçmiş dönemlere göre önemli bir değişim olarak görülmektedir.[99] 3 Kasım 1839 tarihi Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, bu tarihe kadar süre gelen ıslahat hareketlerinin en önemli aşaması olarak kabul edilen Tanzimat Fermanı ile yönetimin hemen her aşamasında girişilen yenileşme, güvenlik anlayışında da kendini göstermiştir. Tanzimat Fermanı *"bilâ tefrik-i cins ü mezheb"* bütün Osmanlı vatandaşlarının kanun önünde eşitliğini sağlamak, can, mal ve namus dokunulmazlıkları ile herkesten gelirine göre vergi alınmasını temin etmek üzere gerekli düzenlemeleri yapmak, askerlik düzenini belirli bir usûle koymak vb. maddelerle fermanın hükümlerine padişahın da bağlı kalacağını taahhüt ediyordu. Fermanın uygulanmasıyla azınlık unsurların devlete bağlılıkları temin edilerek Osmanlı Milleti oluşturulacak hem de bir takım idari, mali, hukuki ıslahatlarla merkezi yönetim güçlendirilerek devlet kurumlarına işlerlik kazandırılacaktı.[100]

Tanzimat Fermanı dört ana esasa dayandırılmaktaydı. Bunlar can güvenliği; ırz, namus ve mal dokunulmazlığı; adil bir vergilendirme; makûl bir askeri yükümlülüktür. Bu maddeler esas alınarak öncelikle, iltizam usulü terk edilerek vergilerin mükelleflerin ödeme gücüne göre tarh edilmesi, asker alımı için sağlıklı bir sistem geliştirilmesi ve askerlerin görev sürelerinin dört veya beş sene ile sınırlandırılması, suçu aleni bir yargılama neticesi tespit edilmedikçe hiç kimse için idam ve zehirleme gibi cezalar uygulanmaması, herkese tam bir serbestlikle emval ve emlakine tasarruf imkanı sağlanması ve müsadere uygulamasının kaldırılarak varislerinin haklarının korunması, sayısı artırılacak Meclis-i Ahkâm-ı Adliye azasının belirli günlerde toplanarak görüşlerini tam bir özgürlük içinde ifade etmeleri, bütün memurların maaşa bağlanması işleminin tamamlanarak hazırlanacak güçlü bir kanunla

[99] Erhan Ezici, "Tanzimat Dönemi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Değişen Yönetim Anlayışı", *Belgi Dergisi*, C.2, s. 20, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2020, ss. 2801-2821.
[100] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, ss.14-15.

rüşvetin önlenmesi hususları üzerinde durulmuştur. Fermanda ayrıca Müslim ve gayrimüslim bütün tebaanın bu hak ve imkânlar konusunda eşit olarak faydalanması vurgulanarak, vatan sevgisi gündeme getirilmiştir.[101] Önceki dönemde Müslümanlarla eşit durumda olmayan gayrimüslimlerin elbise ve kıyafetleri de birbirinden farklı idi. Örneğin; III. Selim zamanında kavuk ve ayakkabıların rengi Müslümanlar için "sarı", Ermeni ve Rumlar için "siyah", yahudiler için ise "mavi" şeklindeydi. Giyim kuşamda olduğu gibi yaşadıkları evler içinde bu renk farklılıkları söz konusudur. II. Mahmud ile bu şekil ve renk farklılıkları kaybolmaya başlamış, II. Mahmud'un "ben tebaamdan Müslümanı camide, Hristiyanı kilisede, Museviyi sinagogda fark ederim. Aralarında başka bir fark yoktur" sözü devletin bütün tebaayı hak ve imkanlar konusunda eşit gördüğünü göstermesi bakımından önemlidir.[102] Tanzimat'ın ilanı ile bu ayrım ortadan kalkmıştır.

Tanzimat, Osmanlı modernleşmesi için yeni bir dönemi ifade etmektedir. Adli, idari ve siyasi alanlarda yeni düzenlemelerle devlet ve birey arasındaki ilişki farklı bir boyut kazanmış, kanun devleti kavramı İmparatorlukta uygulanmaya başlamış ve yeni düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde İmparatorluğun yeni kurumlar ile kalkındırılması önem kazanmıştır. Bu kapsamda İmparatorluğun ıslah edilmesindeki temel şartı, "iyi bir padişah değil; değişen padişahların değişmez müesseselere tâbi oluşları oluşturmaktadır" ifadesi kullanılmıştır.[103] Özellikle II. Mahmud'un son dönemlerinde merkezi idarenin bakanlıklar biçiminde örgütlenmesi çalışmaları, Tanzimat'ın ilanı ile başta Meclis-i Vâlâ olmak üzere çeşitli meclis ve nezaretlere bırakılarak ülke yönetimi deyim yerinde ise tepeden tırnağa yenilenmiştir. 1838'de kurulan Meclis-i Vâlâ'ya fermanda ilan edilen yeni prensiplerin uygulanması ve bunlara uygun yeni kanunların yapılması görevi verilmiştir. Böylece Meclis-i Vâlâ yeni oluşum içinde *"Tanzimat'ın hâmi-i hakikisi"* durumuna gelmiştir. Fermanda ayrıca temel görevi Meclis-i Vâlâ'nın çalışmalarını kontrol ederek denetlemek olan "Meclis-i Âli-i Umûmî" adlı yüksek bir meclisin kurulması da kararlaştırılmıştır.[104] Meclis-i Vâlâ 1847 yılından itibaren bir temyiz mahkemesi durumuna gelmiştir.

[101] Yıldız, "Tanzimat Fermanı", *Journal of Islamic Research*, Year 5, Issue 1, 2012, ss. 128-129.
[102] Yüner, *İnanç Tarihi Açısından Yozgat*, s. 120.
[103] Ezici, "Tanzimat Dönemi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Değişen Yönetim Anlayışı", s. 2812.
[104] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi,* s. 16.

Verilen ağır ceza kararlarında yargılama sonunda suçlu olan kişi ya da kişilerin cezasını alt mahkemeler saptayamamakta, temyiz işlevini gören Meclis-i Vâlâ suçu sabit görürse verilecek cezayı belirlemekteydi.[105]

Tanzimat ile vilayet yönetimi ve vilayet yöneticisi olan valilerin yetki ve görevleri konusunda da değişiklikler yapılmıştır. Valilerin yetkileri kısıtlanarak, mali işlere doğrudan karışmaları önlenmiş, hazine gelirlerini artırmak düşüncesi ile *iltizam sistemine* son verilerek, eyaletlerin maliye işleri *Muhassıl*lara verilmiştir. Valiler böylece maaşlı birer memur haline getirilerek merkeze bağlılıkları artırılmıştır.[106] Diğer taraftan idarenin her kademesinde halkın katıldığı idare meclisleri ve taşra meclisleri teşkil edilmiştir. Muhassıl tayin olduğu yerlerde eyalette *Müşir Paşa,* sancak ise *Ferik Paşalar* yanlarında bulunan asâkir-i nizamiye ile o yerin umûr-i zaptiyesi, asayiş ve disiplin işlerini sağlayacaklar ve bu askerin bir kısmını vergi toplama işleri için muhassılın emrine verilecektir. Asâkir-i nizamiye olmayan yerlerde *redif askeri* kullanılacaktır. Müşiriyetler ve sancaklar yeni taksimata tabi tutulmuştur. Eyalet idare teşkilatında da kadılar eskisi gibi şeyhülislama bağlı kalmış, naibler ise diğer memurlar gibi maaşa bağlanmıştır. Bunların aylıkları da muhassıllıktan verilecektir. Fakat gelen tepkiler ve başarısızlık neticesinde 1841 yılında muhassıllıklar birleştirilerek eyaletlere daha geniş yetkileri olan *defterdar* adlı maliye amirleri getirilmiştir. 1841 yılında maaş ödemeleri muhassıllıktan alınarak bu uygulamaya son verilmiştir.[107] Tanzimat Fermanı'na hâkim olan düşünce kişinin temel hakları ve hukuk devleti anlayışını, millet sistemine dayanan bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'ne yeni kanunlar ile tüm tebaayı kapsaması idi. 1840 Ceza Kanunnamesi ile başlayan kanunlaştırma çabaları ise yeni bir kaza-i örgüt kurma ihtiyacına sebep olmuştur. Böylece ilk olarak ceza hukukuna ait davalarda *Muhassıllık Meclisi* yetkili kılınmış[108] olsa da 1842 yılı başlarında muhassıllık kurumunun kaldırılmasıyla *Memleket Meclisleri* adıyla görevine devam etmiş, ayrıca eyalet

[105] Sedat Bingöl, "Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Cerîde-yi Mehâkim'deki Üst Mahkeme Kararları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XX, S. 1, Temmuz 2005, s. 24.
[106] Selda Kılıç, "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlenmesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu", *DTFC Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 45, 2005, s. 45.
[107] Halil İnalcık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Belleten*, C. XXVII, S. 112, 1997, ss. 623-638.
[108] Bingöl, "Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Cerîde-yi Mehâkim'deki Üst Mahkeme Kararları", s. 23.

merkezlerinde *Büyük Meclis,* sancak ve kazalarda *Küçük Meclis* oluşturulmuştur. 1867 vilayet düzenlemelerine kadar faaliyetlerine devam etmişlerdir.[109]

19. yüzyılda Osmanlı müesseselerinde yaşanan değişim süreci iç güvenlik mekanizmalarında da ortaya çıkmıştır. Tanzimat döneminde merkez ve taşra teşkilatlarındaki değişimin etkisiyle iç güvenlik teşkilatı askeri yapıdan ayrılarak ayrı bir teşkilat haline gelmiştir.[110] 1840 yılından itibaren iç güvenlik işlerinde görev yapan Derbentçilik, Martolosçuluk[111], Köprücülük vb. kurumlar kaldırılarak, zabitleri doğrudan merkezden atanan ve valilerin emrinde görev yapacak zaptiye birlikleri Anadolu ve Rumeli'de oluşturulmaya başlanmıştır. İlk zaptiyeler başıbozuk süvari ve piyade zaptiyeleri, sekbanlardan kurulan zaptiyeler, tüfekçi ve kullukçular, hıfziye zaptiyeler ve derbentçilerden oluşmaktaydı.[112] 1844 yılında ise uzun yıllardır tasfiye edilmeye çalışılan tımarlı sipahi örgütü kaldırılarak, sipahilerden uygun olanların zaptiye birliklerine katılmaları sağlandı.[113] Zaptiye, Osmanlı Devleti'nde toplum güvenliğini sağlamakla görevli kuruluşlara verilen addır.[114] Zaptiye kavramı Arapça zabt (dabt) kelimesinden türetilmiş ve *disiplin altına alma, denetleme* gibi anlamları da bulunmaktadır. Mehmet Zeki Pakalın, "Zaptiye: Zaptiye işleriyle alakalı askeri teşekkül hakkında kullanılan bir tabirdir. Eskiden zabıta işleri İstanbul'da yeniçeri ağaları, kaptanpaşalar, bostancıbaşılar, taşralarda ise beylerbeyi, sancakbeyi, mütesellimler tarafından görülürken Tanzimat'tan sonra 1286 (1869) tarihli nizamname ile zaptiye teşkilatı vücuda getirilmiş ve ondan sonra bu zabıta işleri bu teşekkül tarafından görülmüş, bunu polis teşkilatı takip etmiştir. Silahlı bir teşekkül olduğu için "seraskerliğe" bağlanmış olan zaptiye teşkilatı askeri teşkilat gibi bölük, tabur ve alaydan oluşur. Zaptiye bölük kumandanına bölük ağası, tabur kumandanına tabur ağası, alay kumandanına alay beyi denirdi. Sonradan jandarma adını almıştır."

---

[109] Satıcı, "Tanzimat Dönemi Bursa Eyaletinde İç Güvenliğin Sağlanmasına Yönelik Önlem ve Çabalar (1839-1867)", s. 178.

[110] Akdeniz, "Polis Mecmuası (1913-1928) Yazılarına Göre Osmanlı Devleti'nde Polis Teşkilatı", s. 370.

[111] Detaylı Bilgi için bkz: Ahmet Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, ss. 47-50.

[112] Fadime Kaya, *Kuruluş, Gelişim ve Faaliyetleri Açısından Sivas'ta Zaptiye Birlikleri*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2022, s. 12.

[113] Ali Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarma'ya", *Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu İCANAS 38*, vol.6, Ankara 2007, s. 2856.

[114] Abdülkadir Özcan, "Zaptiye", *TDVİA,* 44. Cilt, İstanbul 2013, ss. 128-130.

şeklinde bilgi vermiştir. Fakat görüleceği üzere Zaptiye Teşkilatı'nın kuruluş tarihi hakkında verdiği bilgi yanlıştır.[115] Çünkü yukarıda da bahsedildiği üzere Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrası yani 1840 yılından itibaren zaptiye birlikleri oluşturulmaya başlanmıştır. İlk defa 1840'ta İçel, Alaiye, Kayseri, Tokat, Hüdâvendigâr, Kütahya ve Midilli'de zaptiye memurlukları kurulmuştur. Aynı yıl Rumeli'nin birçok yerinde de zaptiye memurlukları teşkil edilmiştir.[116] 8 Haziran 1844'te ise yüzyıllar boyu süregelmiş Tımarlı Sipahi Örgütü ortadan kaldırılarak yerine resmen Zaptiye Teşkilatı kurulmuştur.[117] Alınan kararlar ile bütün tımar toprakları belirli kurallara göre Zaptiye Teşkilatı'na devredilmiştir. Zaptiye Teşkilatı bugünkü anlamıyla hem polis hem jandarma olarak görev yapan kimselerden oluşuyordu. İşleyiş bakımından daha çok jandarmayı andırmakla birlikte, vali ve kaymakamların yönetiminde faaliyet göstermeleri nedeniyle polis olarak tanımlanmalarına sebep olmuştur. Ancak zaptiye erleri resmen asker sayılıyorlardı.[118] Asıl görevleri iç güvenliği korumak olan zaptiyelerin görev tanımları polis ve jandarmaya benzediği için iki kurumun görevlerini tek elden yürütmeleri ve daha erken dönemde faaliyette bulunmaları dolayısıyla polis ve jandarmanın temelini oluşturması açısından iç güvenlik için önemli bir konumdadır.

Zaptiye Teşkilatı'nda merkezi güvenliğin tesisi için oluşturulan birliklere tam anlamıyla işlerlik kazandırmak ve güvenliğin tesisi konusunda beklentilerin gerçekleşmesi ne yazık ki mümkün olamamıştır. Özellikle zaptiye birliklerinin çalışma esaslarına dair herhangi bir düzenleme yapılmadığından pek çok bölgede fazla ya da eksik birlikler mevcuttu. Birliklerin oluşturulduğu yerlerde zabitlere kahvecilik ve tütüncülük gibi asıl işlerinin dışında işler yaptırılması, bahar ve yaz aylarında artan eşkıyalık ve hırsızlığa karşı geçici zaptiye neferi istihdamı sonucu zaptiyelerin görevlerine geçici gözüyle bakmaları bu sebeple gereken özeni göstermemeleri, zaptiyelerin önemli bir bölümünü oluşturacağı düşünülen tımarlı kesimin ise gelir

[115] Esma Nur Halıcı, *Değişim Sürecinde Osmanlı Jandarması'nın Eğitimi Meselesi (1839-1914),* Kırıkkale Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2019, s. 11.

[116] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, C.3, Kısım 5, Ankara Genelkurmay Basımevi, 1978, s. 248.

[117] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 318.

[118] Musa Çadırcı, "Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)", *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II 24-27 Mayıs 1983 Ankara,* Genelkurmay ATASE Bşk. Yayınları, s. 98.

kaybına uğrayacakları kaygısı ile tımar gelirlerinin yarısı ile emekli olmak istemeleri gibi birçok sebepler buna yol açmıştır. Bu sebeplerle merkezi güvenlik anlayışının tam anlamı ile tesis edilebilmesi ve iç güvenliğin uzmanlaşıp kurumsallaşması amacıyla Zaptiye Müşiriyeti kurulmuştur.[119] 15 Şubat 1846 yılında Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulması ve zaptiye birliklerinin bu kuruma bağlanması ile de *Tevhid-i Zabıta* adı verilen merkezi iç güvenlik anlayışına geçiş tam olarak sağlanmıştır.[120] Böylece Osmanlı Devleti'nde ilk kez bağımsız bir asayiş birimi oluşturulmuştur. Zaptiye Müşiriyeti devri 1870 yılında bağımsız bir nizamname hazırlanana kadar devam etmiştir.[121]

20 Mart 1846 tarihinde Zaptiye Müşirliği Muavinliği ve zaptiyeye ait nizamı müzakere ve tesis etmek için *Zaptiye Meclisi* kurulmuştur. Kısa süre sonra ise Zaptiye Meclisi lağvedilerek *Divan-ı Zaptiye ve Meclis-i Tahkik* kurulmuştur. Ayrıca *Zaptiye Müsteşarlığı* ile başkentte bulunan zaptiye askerlerine kumanda ve nezaret etmek, yangın işlerine bakmak, kol gezmek üzere bir *Zaptiye Muavinliği ve Müşirliği,* gelen suçluların işedikleri suçlara göre gereken meclise sevk etmek ve tutuklu kalmalarını sağlamak için *Tevfik ve Hapishaneler Müdürlüğü* kurulmuştur.[122] 1849 yılında Osmanlı eyaletleri küçük vilayetlere taksim edilmeye başlanmıştır. Sultan Abdülmecid 1856 Islahat Fermanı ile çok sayıda kanun ve nizamnamenin hayata geçirileceğini beyan etmiş ve ferman ile Osmanlı tebaasının kanun önünde eşitliği, mal, can ve ırzının dokunulmaz olduğu devlet güvencesi altına alınmıştır. Muntazam bir zabıta teşkilatının kurulması ise bu ferman ile sağlanmıştır. İdare-i Vilayet düzenlemesi ile de Osmanlı ülkesi vilayet, sancak, kaza ve nahiye olarak yeni idari birimlere ayrılmış, her vilayetin asayişinden vali, mutasarrıf, kaymakam ve müdürler sorumlu tutulmuştur. Ayrıca asâkir-i zabıta düzenlemesi zorunlu hale getirilmiştir.[123]

Zaptiye Müşirliği'nin kurulmasından sonra taşrada da disiplin işlerine bakan görevliler yerine zaptiye askeri yazılmaya başlanmıştır. Yurdun her köşesinde çeşitli vasıtalara başvurularak Zaptiye Teşkilatı'nın düzenlenmesi için çalışılmıştır. Tam

[119] Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)", ss. 201-202.
[120] Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarmaya", s. 2856.
[121] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* s. 40.
[122] Alyot, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, ss. 85-89.
[123] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* s. 42.

olarak gelişmiş Zaptiye Teşkilatı ilk önce İstanbul'a yakın ve uygun görülen yerlerde daha sonra Anadolu ve Rumeli'de kurulmuştur. Zaptiye Teşkilatı'nın ülkenin her tarafında aynı şekilde ve sayıda kurulması mümkün olmadığından 1871 tarihine kadar 13 zaptiye alayı teşkil edilmiştir. Ayrıca Anadolu'da henüz alay haline gelmemiş dağınık halde 10 bin kadar zaptiye askeri bulunmaktaydı. 1871 yılında çıkarılan *Askeri Zaptiye Tüzüğü* ile her ilde bir zaptiye alayı kurulmuştur.[124] Zaptiye Teşkilatı 1879 yılana kadar tüm yurtta aktif şekilde iç güvenlik kurumu olarak görev yapmışsa da beklenen şartların sağlanamamış olması nedeniyle iç güvenlik kuvvetlerinin bir düzene konulması amacıyla ve dış ülkelerin Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri sebebiyle 1879 yılında Zaptiye Teşkilatı, Jandarma Teşkilatı'na çevrilerek Seraskerliğe bağlanmıştır.[125]

[124] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908),* s. 251.

[125] Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarmaya", s. 2855.

2. BÖLÜM

2. BOZOK (YOZGAT) ZAPTİYE TEŞKİLATI

2.1. Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu

Fetihlerle kurulup genişleyen Osmanlı Devleti'nde askeri nizama büyük önem verilerek devlet teşkilatı bu düzen ile kurulup şekillenmiştir. Kurulan askeri nizam ve teşkilatın gelişmeye elverişliliği sayesinde diğer kurumlar da gelişme olanağı bulmuş, böylece askeri teşkilat ve diğer devlet kurumları düzenini koruduğu sürece devlet gücünü korumuş ve egemenliğini devam ettirmiştir.[126] Özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iç güvenlik gün geçtikçe değişime uğramış, Tanzimat'a kadar isim ve şekil değiştirerek bu durum süregelmiştir. Devletin gücünü uzun süren savaşlara ayırması nedeniyle eşkıyalık ve soygunculuk artmıştır. Ayrıca sefere giderken kaçanlar ve asker olmamak için dağlara çıkanlar, etraflarına topladıkları işsiz güçsüz kimselerle birlikte ciddi asayiş problemlerine sebep olmuşlardır. Bunların yanı sıra Anadolu'daki göçebe aşiretlerin halkın bağ, bahçe, ekili alanlarına zarar vermesi ve çoğu silahlı olan aşiret mensuplarına halkın karşı koyamaması[127] gibi birçok sebep asayişin sağlanarak iç güvenlik tesisinin oluşturulmasını bir gereklilik haline getirmiştir.

İşte bu ortamda Gülhane Hatt-ı Hümayunu hem ülke yönetiminde yeniden yapılanma dönemini başlatmış hem de ülke genelinde yapılacak olan güvenlik uygulamalarında merkeziyetçi bir anlayışın hâkim olmasına olanak sağlamıştır. Nitekim Tanzimat döneminin temel ve en belirgin özelliklerinden biri can ve mal güvenliğine yapılan vurgudur.[128] Fakat şunu tekrar belirtmekte fayda var ki Tanzimat Dönemine sanki darmadağın olan bir oluşumu, düzene ve nizama sokmak gibi bir mana yüklenmiş olsa da Osmanlı Devleti tarihine bakıldığında 1826 ve 1839 öncesinde de devlet darmadağın ve düzensiz bir teşkilata sahip değildi. Özellikle "mal,

[126] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908),* s. 115.
[127] Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik", ss. 45-51.
[128] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, s. 22.

can, ırz ve namus" güvenliğinin sağlanması konusu sanki Tanzimat ile ortaya çıkmış ve bundan önce bu hususlara dikkat edilmiyormuş gibi bir algının oluşması tam anlamıyla gerçek dışıdır.[129]

Tanzimat ile Osmanlı Devleti'nde başlayan değişimin önemli bir yansıması çok kısa süre içerisinde taşra örgütlenmesinde de kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti bir taraftan Tanzimat düşüncesinin getirmiş olduğu yenilenmenin tüm ülkede olumlu anlamda dönüşümünü görmek isterken, diğer taraftan özellikle siyasi, idari ve mali yapıda ortaya çıkan bozulmayı gidermek için taşra yönetimine büyük önem vermiştir.[130] Bütün Osmanlı uyruklarının can, mal, ırz ve namus güvenliklerinin temini, adil bir yargılama sonucunda suçu sabit olmadıkça kimsenin keyfi olarak cezalandırılmayacağı ilkesinin kabul edilmesi, askere alma ve vergilendirmede daha adaletli ve etkin yöntemlerin kullanılacağının taahhüt edilmesi ve bunları temin etmek için gereken yasal ve kurumsal düzenlemelerin en kısa sürede yapılacağının beyanı Tanzimat Fermanı ile ilan edilen maddelerin önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle reformları planlayan devlet adamlarının ilan edilen prensiplere uygun ve kapsamlı bir şekilde iç güvenlik kurumlarında düzenlemelere gitmesi kaçınılmazdı. Çıkarılacak kanun ve yönetmelikler ile faaliyet gösterecek yeni bir iç güvenlik teşkilatının tesisi gerekiyordu.[131] Tanzimat'ın getirdiği değişimler ve yenileşme hareketleri neticesinde taşra teşkilatında yeni düzenlemeler yapılmış, yeni teşkilatlar kurulmuştur. İç güvenlik meselesi de bu yenileşme hareketleri neticesinde farklı bir boyut kazanmıştır. Ordu ile zaptiye işleri birbirinden ayrılmış ve 1840 yılı itibariyle Anadolu ve Rumeli'de zaptiye birlikleri kurulmaya başlanmıştır. İlk zaptiyeler başıbozuk, süvari ve piyade zaptiyeleri, sekbanlardan kurulan zaptiyeler, tüfekçi ve kullukçular, hıfziye zaptiyeler ve derbentçilerden oluşmaktadır.[132]

Ülkenin her yerinde bir yandan asayişi sağlamakla görevli eski birimler devletin maaşlı birer memuru olarak teşkilata dahil edilirken diğer taraftan yerel halk

[129] Baykara, "Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat", s. 196.
[130] Eryiğit ve Kalafat, "Osmanlı Devleti'nde 1840-1858 Yılları Arasında Taşra Yönetimini Düzenleyen Nizamnameler Üzerine Bir Değerlendirme", s. 54.
[131] Satıcı, "Tanzimat Dönemi Bursa Eyaletinde İç Güvenliğin Sağlanmasına Yönelik Önlem ve Çabalar (1839-1867)", s. 177.
[132] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, s. 12.

kolluk neferi olarak zaptiye birliklerinde istihdam edilmiştir. Bu durum, "merkeziyetçilik" anlayışının yanında imparatorluğun iç güvenlik teşkilatını ordu temelli olmaktan çıkarıp kamu temelli bir yapıya dönüştürme, askerden ayrı sivil bir kolluk gücü oluşturma uygulamasıdır.[133] İlk zaptiye birliklerinin miktarları ve bunları komuta edecek zabitlerin rütbe ve dereceleri tüm yurtta aynı şekilde değildi. Bu sayılar ve yapı her yerin ihtiyaç ve durumuna göre belirleniyor ve düzene sokuluyordu. Piyade ve süvari zaptiyelerin miktar ve aylıklarını gösteren belgeler hangi zaptiye birliklerinin ne zaman ve nerede kurulduğunu ayrıca sayılarını göstermesi bakımından bu sebeple önemlidir.[134]

Taşrada kurulan zaptiye birliklerinden birisi de Anadolu'da kurulan Bozok (Yozgat) Zaptiyesi'dir. Bozok Zaptiye Teşkilatı bilgilerinin mevcut olduğu kayıtlara göre Bozok (Yozgat) Zaptiyesi'nin kuruluş yılının Zaptiye Teşkilatı'nın Anadolu ve Rumeli'de kurulmaya başladığı 1840 yılından 2 sene sonra yani 1842 yılı olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu bilgiyi mevcut kayıtlar arasında en erken tarihli olan 1842 yılına ait zaptiyelerin ve zabitanın miktar ve aylıklarına dair bilgi veren maaş ve mahiyyeye ait ilgili kayıtlardan görmekteyiz. Bozok Zaptiye Teşkilatı'na ait ilgili kayıtlar incelendiğinde,en erken tarihlisi 1842 yılını gösteren Bozok Sancağı birinci, ikinci ve üçüncü taburu zaptiye ve zabitanının maaş ve mahiyye kayıtlarıdır.[135]

Tablo 1: Bozok Sancağı Zaptiye Alayı (1842)[136]

Alayın Taburları	Taburun Bölük Sayısı	Taburda Bulunan Zabitan ve Zaptiye
1. Tabur	9 Bölük	727
2. Tabur	9 Bölük	596
3. Tabur	9 Bölük	635
Toplam	27 Bölük	1958
Dersaadet Destek Taburu	8 Bölük	102

[133] Yüksel, *Perapolis Osmanlı Polis Tarihinin Yeniden İnşa Denemesi*, ss. 32-33.
[134]Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, s. 139.
[135] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.
[136] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.

1842 yılı maaş ve mahiyye kayıtlarında Bozok (Yozgat) Sancağı ve kazalarında bir alayın mevcut olduğu görülmektedir. Bozok (Yozgat) zaptiye birlikleri bir alay, üç tabur ve 27 bölükten oluşmaktadır. Taburlar kendi içinde bölüklere ayrılmaktadır. Her bir taburda 9 bölük mevcuttur. Taburlarda mevcut olan bölüklerde bulunan zaptiye sayısı eşit değildir. 1842 yılı maaş ve mahiyye kayıtlarına göre alayda bulunan 1. taburda 727 kişi, 2. taburda 596 kişi ve 3. taburda 635 kişi mevcuttur. Üç taburda toplamda 1958 kişi görev yapmaktadır. Ayrıca Bozok'ta bulunan alay içinde 3 tabura ek olarak bir adet destek taburu bulunmaktadır. Bu tabur gerek görüldüğü takdirde Dersaadet'e destek için oluşturulmuştur. Destek taburunda ise 102 kişi görev yapmaktadır. Toplam rakamlar ilgili kaydın son sayfasında maaş miktarları ve görevli sayılarının mevcut olduğu tabloda mevcuttur. Fakat kayıt detaylı şekilde incelendiğinde ve kaydedilen zaptiyeler tek tek sayılıp tasnifi yapıldığında alaydaki 1. taburda 638 kişi, 2. taburda 634 kişi, 3. taburda 667 kişi toplamda 1939 kişinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ortaya çıkan 19 kişilik farkın ise zaptiye kayıtları tutulurken gözden kaçmış olabilme olasılığı muhtemeldir. Çalışmamızda ilgili kaydın son sayfasında mevcut olan toplam görevli sayısı 1958 kişi ve destek taburunda bulunan 102 kişilik kayıt dikkate alınmıştır. Aşağıdaki tablolarda sayılar ve görevliler detaylı şekilde verilmiştir. Zaptiyelerin toplam sayılarında bulunan farklılığın bir diğer nedeni ise yeni kurulmaya başlayan Zaptiye Teşkilatı'nın tam anlamı ile bir düzen ve nizama kavuşamamış olmasıdır. Ayrıca Zaptiye Teşkilatı'nın kuruluşundan sonra taşrada teşkil edilmesi ile de çok fazla geçici zaptiye, zabitan ve neferatın yazılması muhtemel sebeplerdendir.[137]

2.2. Yapı ve Gelişim Açısından Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı

İlk zaptiye birliklerinin miktarları ve zabitlerin rütbe ve dereceleri her yerin ihtiyacına göre yavaş yavaş düzene sokulmaya çalışılmıştır.[138] Bozok'ta zaptiye alayının temelini bölge halkından yazılan piyade ve süvariler ve geçici zaptiye erleri

[137] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.
[138] Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, s. 139.

oluşturmaktadır. 1840 yılında Anadolu ve Rumeli'de ilk zaptiye birliklerinin oluşturulmasından sonra 1844 yılında derbent teşkilatının kaldırılması ile 8 Haziran 1844'te Zaptiye Teşkilatı'nın kuruluşu resmen ilan edilmiştir.[139]

Zaptiye birliklerinin daha düzenli bir duruma getirmek amacıyla 1846'da Müşiriyetin kurulmasından sonra 1861 yılında yayınlanan nizamname ile "Tertip" terimi "Alay"a, "Saf" terimi de "Bölüğe" çevrilmiştir.[140] Seraskerlik makamında oluşturulan komisyonda yapılan görüşmeler sonucu her vilayette süvari ve piyade askeri zaptiyesi alayı oluşturulacak, alaylar taburlara taburlar bölüklere ve bölükler takımlara ayrılacak, alaylar şeklinde tertip olunacak birliklerde her alay 3 tabur ve her taburda en az 2 ve en fazla 10 bölükten oluşacak, her bölük en az 5 ve en fazla 10 takımdan oluşacaktır.[141] Son yapılan teşkilatlandırma ile Binbaşılık kaldırılarak her alayın komutası "Miralay" adı verilen bir üst subaya, her taburun komutası da bir "binbaşı"ya verilmiştir.[142] Her alayda miralay ve alay katibi bulunacak, her taburda binbaşı ve tabur katibi ile her bölükte ise yüzbaşı, mülazım-ı evvel, mülazım-ı sani, bölük emini, 4 çavuş ve 8 onbaşı görev yapacaktır.[143] Bundan başka her alaya bir kaymakam, bir alay emini, her tabura da sağ ve sol ağaları adında iki kol ağası ile bir sancaktar ve bir kâtip memur edilmiştir. Her bölük yüzbaşının komutasına verilerek, emrine iki mülazım (mülazım-ı evvel ve mülazım-ı sani), bir başçavuş (Serçavuş), dört çavuş ve bir bölük emini verilmiştir. Askeri mertebeler şu şekilde sıralanmıştır: Er, onbaşı, bölük emini, çavuş, başçavuş (serçavuş), mülazım (mülazım-ı evvel ve mülazım-ı sani), yüzbaşı, sol kol ağası, sağ kol ağası, binbaşı, kaymakam, miralay, mirliva, ferik, müşir şeklindedir.[144] Daha sonraki tarihlerde farklı düzenlemeler yapılsa da oluşturulan ilk alay ve taburların yapısı bu şekildedir.

Bu düzenleme 1846'da Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulması sonrası 1861 yılındaki nizamname ile belirlenmiş olmasına rağmen kuruluşu neredeyse zaptiye birliklerinin oluşumuna yakın olan Bozok Zaptiye Teşkilatı'nda durum farklıdır. 1842 yılında

---

[139] Çadırcı, "Osmanlı Ordusu'nda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)", s. 98.

[140]Mahmud Şevket, *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti*, Çev: Nurettin Türsan ve Semiha Türsan, K.K.K. Ankara Basımevi 1983, s. 80.

[141] Düstur, Birinci Tertip, C.2, s. 728.

[142]Mahmud Şevket, Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti, s. 80.

[143] Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi", s. 210.

[144]Mahmud Şevket, Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti, s. 80.

Bozok maaş ve mahiyye defterinde[145] görüldüğü üzere alay 3 taburdan meydana gelmiştir. Yine aynı şekilde taburlar bölüklere ayrılmıştır. Binbaşı, kâtip, imam, yüzbaşı, mülazım-ı evvel, mülazım-ı sani, bölük emini, çavuş, onbaşı ve zabitanın görev yaptığı görülmektedir. Tek fark olarak imam-ı evvel ve imam-ı sani de yer almaktadır. Sağ ve sol kol ağaları yerine ağa başı ve ağa muavini görevlendirilmiştir.[146] İmamlar tabur ve alayların kadrolarına idari personel olarak konulmuştur.[147] Kısaca yapılan düzenlemelerden daha önceki tarihlerde Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı bu nizama geçmiş ve nizamname ile getirilen yeniliklerin düzenleme yapılan tarihten evvel Bozok Zaptiye Teşkilatı'nda uygulandığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde 1843[148]-1862 ve 1873[149] yıllarında bulunan alay ve taburlara ait bilgileri içeren nizam, 1861 yılında düzenlenen zaptiye tertibi ile aynı özelliklere sahiptir.

Bozok Zaptiye Teşkilatı'nın yapısı incelendiğinde teşkilatın Bozok'ta kuruluşuyla birlikte zaptiye ve zabitanlardan oluşan bir alay tertip edilmiştir. Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'nın 1842 yılına ait olan Bozok Sancağı birinci, ikinci, üçüncü tabur ve destek taburu zaptiye ve zabitanının mevcudunu gösteren tablolar aşağıdaki gibidir.

[145] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.
[146] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.
[147] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri*, 3. Cilt, 7. Kısım, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.32.
[148] BOA, ML. MSF.d.., 4083/ H. 29 Zilhicce 1258 / M. 31 Ocak 1843.
[149] Salname-i Vilayet-i Ankara, 1862, Salname-i Vilayet-i Ankara, 1873.

Tablo 2: Bozok Zaptiye Alayı Birinci Taburu (1842)[150]

Bozok Sancağı	Binbaşı	AğaBaşı	Kâtip	İmam-ı Evvel	İmam-ı Sani	Yüzbaşı	Mülazım-ı Evvel	Mülazım-ı Sani	Serçavuş	Çavuş	Onbaşı	Bölük Emini	Zaptiye
1. Tabur	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
1. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	3	8	1	64
2. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	3	4	1	57
3. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	3	7	1	67
4. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4	7	1	59
5. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	-	1	3	8	1	55
6. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	3	6	1	54
7. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	3	7	1	67
8. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4	7	1	58
9.Bölük	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	-	28
Toplam	1	1	1	1	1	8	8	7	8	28	57	8	509

Tablo 3: Bozok Zaptiye Alayı İkinci Taburu (1842)[151]

Bozok Sancağı	Binbaşı	AğaBaşı	Kâtip	İmam-ı Evvel	İmam-ı Sani	Yüzbaşı	Mülazım-ı Evvel	Mülazım-ı Sani	Serçavuş	Çavuş	Onbaşı	Bölük Emini	Zaptiye
1. Tabur	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4	8	1	71
2. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	3	7	1	60
3. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4	7	1	62
4. Bölük	-	-	-	-	-	-	1	1	1	4	7	1	57
5. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	-	1	4	8	-	56
6. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	3	6	1	43
7. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4	8	-	58
8. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	-	1	2	6	-	71
9. Bölük	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	29
Toplam	1	1	1	1	-	7	8	6	8	30	59	5	507

[150] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.
[151] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.

Tablo 4 : Bozok Zaptiye Alayı Üçüncü Taburu (1842)[152]

Bozok Sancağı	Binbaşı	AğaBaşı	Kâtip	İmam-ı Evvel	İmam-ı Sani	Yüzbaşı	Mülazım-ı Evvel	Mülazım-ı Sani	Serçavuş	Çavuş	Onbaşı	Bölük Emini	Zaptiye
1. Tabur	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4	8	1	62
2. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	3	8	1	76
3. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	-	1	3	8	1	61
4. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	-	4	8	1	61
5. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	-	1	4	7	-	60
6. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4	8	1	61
7. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4	6	1	57
8. Bölük	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4	8	-	66
9.Bölük	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	-	28
Toplam	1	1	1	1	-	8	8	6	7	32	64	6	532

Tablo 5: Bozok (Yozgat) Zaptiye Alayı Dersaadet Destek Taburu (1842)[153]

Bozok Sancağı	Binbaşı	AğaBaşı	Kâtip	İmam-ı Evvel	İmam-ı Sani	Yüzbaşı	Mülazım-ı Evvel	Mülazım-ı Sani	Mülazım-ı Salis	Serçavuş	Çavuş	Bölük Emini	Onbaşı	Zaptiye
Destek Taburu Toplam	1	-	--	-	-	2	1	1	1	1	8	1	8	78

[152] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.
[153] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.

Tablo 6: Bozok Zaptiye Alayı Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dersaadet Destek Taburu Görevlileri Toplamı (1842)[154]

Bozok Sancağı	Binbaşı	AğaBaşı	Kâtip	İmam-ı Evvel	İmam-ı Sani	Yüzbaşı	Mülazım-ı Evvel	Mülazım-ı Sani	Mülazım-ı Salis	Serçavuş	Çavuş	Bölük Emini	Onbaşı	Zaptiye
Toplam	**4**	**3**	**3**	**3**	**1**	**25**	**25**	**20**	**1**	**24**	**98**	**188**	**20**	**1626**

Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'na ait ilgili kayıtlarda 1842 yılından bir yıl sonra ise 1843 yılına ait Bozok Alayı'ndaki Edhem Paşa Livası 3. taburuna ait maaş ve yoklama defterine[155] rastlamaktayız. Kayıt isminden anlaşılacağı üzere 3. tabur dışında alayda bulunan diğer taburlar hakkında bilgi yoktur. Sadece 3. tabura ait bilgiler mevcuttur. Maaş ve yoklama defterinde, 3. taburun 9 bölükten oluştuğu görülmektedir. Bölüklerdeki rütbeli ve rütbesiz zaptiyelerin künyeleri, aldıkları maaşlar ve toplamda ödenen maaşlar ayrıntılı olarak gösterilmektedir. Taburda bir bölük emini, bir onbaşı ve 3 nefer firar etmiştir. Künyelerinin yanında bu durum yazılarak belirtilmiştir. Taburda; binbaşı, ağa başı, ağa muavini, kâtip ve imam görev yapmaktadır. Bölüklerde ise rütbe sırasına göre yüzbaşı, mülazım-ı evvel, mülazım-ı sani, serçavuş, çavuş, onbaşı, bölük emini ve zaptiyeler görev yapmaktadır. Tabur ve bölükte istihdam edilen zabitan ve zaptiyelerin toplamı 541 kişiden oluşmaktadır.

Bozok Alayı Edhem Paşa livası 3. tabura ait tablo aşağıdaki gibidir.

[154] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.
[155] BOA, ML. MSF.d.., 4083/ H. 29 Zilhicce 1258 / M. 31 Ocak 1843.

Tablo 7: Bozok Alayı Edhem Paşa Livası 3. taburuna ait maaş ve yoklama defteri (1843)[156]

Bozok Alayı Edhem Paşa Livası	Binbaşı	AğaBaşı	Ağa Muavini	Kâtip	İmam	Yüzbaşı	Mülazım-ı Evvel	Mülazım-ı Sani	Serçavuş	Çavuş	Onbaşı	Bölük Emini	Zaptiye
3. Tabur	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**
1. Bölük	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**1**	**1**	**1**	**1**	**2**	**8**	**1**	**53**
2. Bölük	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**1**	**1**	**1**	**1**	**3**	**7**	**1**	**60**
3. Bölük	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**1**	**1**	**-**	**1**	**2**	**7**	**1**	**46**
4. Bölük	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**1**	**1**	**1**	**-**	**4**	**7**	**1**	**46**
5. Bölük	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**1**	**1**	**-**	**1**	**4**	**7**	**1**	**52**
6. Bölük	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**1**	**1**	**1**	**1**	**3**	**6**	**1**	**46**
7. Bölük	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**1**	**1**	**1**	**1**	**4**	**5**	**-**	**49**
8. Bölük	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**1**	**1**	**1**	**1**	**4**	**5**	**1**	**46**
9.Bölük	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**2**	**3**	**-**	**24**
Toplam	**1**	**1**	**1**	**1**	**-**	**8**	**8**	**6**	**7**	**28**	**51**	**7**	**422**

Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'nda 1842 ve 1843 yıllarında tertip edilen alay ve taburlardan sonra 1862 ve 1873 yıllarında iki tabur daha tertip edilmiştir. 1862 yılında tertip edilen tabur Ankara vilayeti dahilinde bulunan 6. Alayın 4. Yozgat taburudur. Zaptiye süvari ve piyadelerden oluşan 7 bölüğe sahiptir.[157] 1862 yılında tertip edilen bu taburun faaliyeti 1873 yılında da devam etmiştir.[158] Fakat görev yapan zabitanların bir kısmında değişiklikler söz konusudur. 1862 yılında tertip edilen 6. alayın 4. taburu 7 bölükten oluşmaktadır. Binbaşı, sağ kol ağası, sol kol ağası, tabur katibinin yanı sıra 7 yüzbaşı, 4 mülazım bulunmaktadır. Yine aynı taburun 1873 yılındaki tertibinde bölük sayısı değişmemiştir. Binbaşı, sağ kol ağası, sol kol ağası, tabur katibinin yanı sıra 7 yüzbaşı, 6 mülazım görev yapmaktadır.[159]

[156] BOA, ML. MSF.d.., 4083/ H. 29 Zilhicce 1258 / M. 31 Ocak 1843.
[157] Salname-i Vilayet-i Ankara, 1862, ss. 68-69.
[158] Salname-i Vilayet-i Ankara, 1873, s.85.
[159] Salname-i Vilayet-i Ankara, 1862- 1873, ss. 70-85.

Tablo 8: Ankara Vilayeti 6. Alay 4. Yozgat Taburu (1862-1873)[160]

1862 yılı Tertibi **Binbaşı Hacı Ali Ağa** **Sağ Kol Ağası Hacı Hasan Ağa** **Sol Kol Ağası Süleyman Efendi** **Tabur Kâtibi Ahmed Efendi**		
Bölük	**Bölük Yüzbaşısı**	**Bölük Mülazımı**
1. Bölük	Hacı Mehmed Ağa	İsmail Efendi
2. Bölük	Ali Ağa	-
3. Bölük	Hüseyin Ağa	Ahmed Ağa
4. Bölük	Hacı Hasan Ağa	-
5. Bölük	Osman Efendi	Bekir Efendi
6. Bölük	Mehmed Ağa	-
7. Bölük	İbrahim Ağa	Mehmed Efendi
1873 yılı Tertibi **Binbaşı Hacı Mehmed Efendi** **Sağ Kol Ağası Hacı İsmail Efendi** **Sol Kol Ağası Kemal Efendi** **Tabur Kâtibi Ahmed Efendi**		
Bölük	**Bölük Yüzbaşısı**	**Bölük Mülazımı**
1. Bölük	Hacı Mehmed Ağa	-
2. Bölük	Ali Ağa	İsmail Ağa
3. Bölük	Hüseyin Ağa	Halil Efendi
4. Bölük	Hacı Hasan Ağa	Bekir Efendi
5. Bölük	Osman Efendi	Galip Efendi
6. Bölük	Mehmed Ağa	Mehmed Efendi
7. Bölük	İbrahim Ağa	Ali Ağa

[160] Salname-i Vilayet-i Ankara, 1862- 1873, ss. 70-85.

1861 yılında yürürlüğe konan nizamnamede her alayın başında miralay, taburda binbaşı ve bölükte ise yüzbaşı rütbelerine sahip zabitler görev yaparken; bu nizamnameden yaklaşık 3 yıl sonra *"Kuvve-i Zaptiyenin Vazîfe-i Mülkiye ve Askeriyesi"* adı ile yürürlüğe konan yönetmelikle alay zabitine *alay beyi,* tabur zabitine *sancak ağası* veya *tabur ağası*, bölüğün idaresinden sorumlu zabite ise *bölük ağası* rütbelerinin verilmesi uygun görülmüştür. Maaşlarında ise herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.[161] Bozok Zaptiyesi'nde de 1842 yılında tertip edilen alay ve 1843 yılında tertip edilen taburda miralay, binbaşı ve yüzbaşı zabitlerinin görev yaptığı görülürken, 1862 ve 1873 yıllarında tertip edilen taburlarda ve alay meclislerinde alay beyi, tabur ağası ve bölük ağası görevini yapan zabitlerin rütbelerine rastlamaktayız. Kayıtlar yürürlüğe konan nizamname ve yönetmelik maddelerinin Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'nda da uygulandığını göstermektedir.

1862 yılında tertip edilen bir diğer tabur ise Ankara vilayet-i asâkir-i zaptiye alayının 2. Yozgat taburudur. Tabur 4 bölükten oluşmaktadır. Taburda hesap emini ve tabur ağası dışında her bir bölüğün bölük ağası, muavini, jurnal emini mevcuttur. Süvari ve piyade zaptiyelerden oluşan taburun toplam mevcudu 236 kişidir.[162] 1873 yılında 2. taburda 95, 4. taburda 95 toplamda 190 kişinin mevcut olduğu görülmektedir. 1862 ve 1873 yıllarında tertip edilen bu taburlara ait kayıtlara vilayet salnamelerinden ulaşabilmekteyiz.[163]

[161] Sönmez, Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869), s. 216.
[162] Salname-i Vilayet-i Ankara, 1862, s. 70.
[163] Salname-i Vilayet-i Ankara, 1862, s. 70.

Tablo 9: Ankara Vilayet-i Asâkir-i Zaptiye Alayının 2. Yozgat Taburu (1862)[164]

Tabur Ağası Mehmed Salih Ağa **Hesap Emini Hüseyin Hüsnü Efendi**					
Sınıf	**Bölük**	**Bölük Ağası**	**Muavini**	**Jurnal Emini**	**Mevcudu**
Süvari ve Piyade	1	Osman Efendi	Hasan Ağa	Mehmed Ağa	51
	2	Hasan Efendi	Salih Ağa	Ali Ağa	51
	3	Mehmed Ağa	Mehmed Ağa	Hüseyin Ağa	51
	4	Osman Efendi	Adem Ağa	Hasan Efendi	83
Toplam					236

1873 yılı 2. ve 4. taburun müfrezesini gösteren tablo ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 10: 2. ve 4. Tabur Müfrezesi (1873)[165]

Bölük	**Bölük Ağası**	**Muavin**	**Jurnal Emini**	**Mevcut**
4	Osman Efendi	Mehmed Ağa	Mehmed Efendi	95
2	Hüseyin Ağa	Mehmed Ağa	Hasan Efendi	95

Zaptiye alayı ile beraber Alay Beyinin başkanlığında büyük zabitlerin bulunduğu bir Alay Meclisi de mevcuttur. Bunlardan 1862 ve 1873 yıllarına ait alay meclisinde bulunan zabitanın isimleri aşağıdaki gibidir.

[164] Salname-i Vilayet-i Ankara, 1862, s. 70.
[165] Salname-i Vilayet-i Ankara, 1873, s. 89.

Tablo 11: Ankara Vilayeti Zaptiye Alay Meclisi (1862)[166]

Alay Beyi	**Süleyman Şevki Bey**
İdare Emini	Osman Nuri Efendi
Tabur Ağası	Hacı Mehmed Ağa
Süvari 2. Bölük Ağası	Yusuf Ağa
Süvari 4. Bölük Ağası	Osman Ağa
Süvari 5. Bölük Ağası	Hasan Efendi
Süvari Bölük Ağası Muavini	Ali Ağa
Süvari 2. Bölük Ağası Muavini	Abdullah Efendi
Piyade 5. Bölük Ağası Muavini	Ali Ağa

Tablo 12: Ankara Vilayeti Zaptiye Alay Meclisi (1873)[167]

Alay Beyi	**Ali Efendi**
Tabur Ağası	Hacı Mehmed Ağa
İdare Emini	Osman Efendi
Hesap Emini	Mehmed Şerif Efendi
Süvari Bölük Ağası	Mehmed Hakkı Ağa
Piyade Bölük Ağası	Hasan Hilmi Efendi
Piyade Bölük Ağası Muavini	Bekir Ağa
Jurnal Emini	Mehmed Ağa

2.3. Zaptiye Teşkilatı'nın İnsan Kaynağı ve İstihdam

1840 yılından 1846'da Müşiriyet'in kuruluşuna kadar geçen sürede her sancak ve kazanın kendi halkından teşkil olunan başıbozuk piyade ve süvari zaptiyeler, sekbanlardan kurulu zaptiyeler, valilerin kapı halkından olan tüfekçi ve kullukçuları, yılın belirli aylarında görev yapan geçici zaptiyeler (hıfziye), tımarlı zaptiyeler, delil

[166] Salname-i Vilayet-i Ankara, 1862, s. 69.
[167] Salname-i Vilayet-i Ankara, 1873, s. 88.

erleri, beşli erleri, gönüllü erlerin zaptiye [168] olarak yazıldığından yukarıda bahsetmiştik. Zaptiye birliklerinin miktarları, bunları komuta edecek zabitlerin rütbe ve dereceleri bölgenin ihtiyacına göre belirlenmekteydi. Küçük yerler için yüzbaşı ve mülazım daha büyük yerler için ise Asâkir-i Muntazama'dan büyük rütbeli zabit tayini yapılması uygun görülmüştür.[169]

Emniyet ve asayiş işlerinin düzenlenmesi bakımından önemli görevler üstlenen zaptiye birliklerinin uzmanlaşması ve kurumsallaşması, iç güvenlik anlayışını tam anlamıyla tesis edebilmek için iç güvenliğe dair çalışmalar yapacak olan bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur. 1826-1846 dönemi Osmanlı zaptiyesi için adeta bir geçiş dönemi olmuştur. Zaptiye kuvvetlerinin emir komuta sistemlerinin oluşturulma sürecinde önemli ilerlemeler olmuşsa da bağımsız bir örgüt kurulamamış ve bu durum zaptiyelerin görevlerinde aksamalara sebep olmuştur. Bu nedenle 15 Şubat 1846'da Zaptiye Müşiriyeti kurularak bağımsız bir asayiş birimi olmuştur. Ayrıca müşirlik bünyesinde başkentin güvenlik birimlerini kontrol etmek, kolluk görevini yerine getirerek yangınlara müdahale edebilmek için Zaptiye Muavinliği kurulmuştur. Ayrıca sanıkların işledikleri suçların çeşidine göre gerekli yerlere sevki sağlanana kadar tutuklu kalmaları için *Tevkif ve Hapishaneler Müdürlükleri* oluşturulmuştur.[170]

Zaptiye birliklerine dair ortaya çıkan sorunların halledilmesine yönelik ilk düzenleme olan 1846 Zaptiye Müşiriyeti'nin kuruluşunun ardından hazırlanan nizamname ile aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır.*"Zaptiye Askerine Dair Nizamat"* adını taşıyan nizamname, 1840 yılından itibaren Anadolu ve Rumeli'de faaliyet gösteren zaptiye birliklerine ilişkin ilk düzenleme olması nedeniyle oldukça önemlidir. Anadolu ve Rumeli ordu komutanlıklarına da gönderilen nizamname, öncelikle birliklerin kurulacağı bölgeleri hükme bağlamaktaydı. Rumeli'de; Edirne, Silistre, Vidin, Niş, Üsküp, Manastır ve Selanik eyaletleriyle, Gelibolu Sancağı ve Kaza-i Erba'a; Anadolu'da ise Hüdevendigar, Kastamonu, Ankara, Sivas, Konya, Aydın, Saruhan eyaletleri, Biga ve Kocaeli sancakları zaptiye birliklerinin kurulacağı ilk bölgelerdir. Bozok Sancağı Tanzimat'a kadar Sivas Eyaleti'ne Tanzimat'tan sonra ise Ankara Eyaleti'ne bağlı olduğu için birliklerin kurulacağı bölgeler içinde yer almıştır.

[168] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908),* s. 248.
[169] Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, s. 139.
[170] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* ss. 40-42.

Nizamnamenin diğer hükümleri zaptiye birliklerinin kimlerden teşekkül edeceği ve görevlerine ilişkin düzenlemeleri içermektedir.İstanbul nizamnamenin kapsamı dışında bırakılmıştır. Taşrada uygulamaya konan nizamnamenin İstanbul'un güvenliğini sağlamasında yetersiz kalacağı vurgulanarak, İstanbul'da görev yapacak zaptiye birliklerinin asâkir-i nizamiye usulü üzere bölükler şeklinde düzenlenerek kavaslardan işe yarar olanlar bu birliklerde görev yapacaktı.[171]

Müşiriyetin kurulması ile zabıta işleri Seraskerlikten alınarak Müşiriyete verilmiştir. Müşiriyetin kurulma nedeni zabıta işlerinde birlik sağlamak ve seraskerliğin zabıta işleri ile ilgilenirken ortaya çıkabilecek aksaklıkları gidermektir.[172] Zaptiye Müşirliği'nin kurulması sonrası her eyalette ve o eyalete bağlı sancak ve kazalarda görev yapacak zaptiye birliklerine ait yoklama defterleri, her ay başında sancak meclislerinde hazırlanarak eyalete gönderilecekti. Hazırlanan yoklama defterlerinde zaptiye birliklerinde görev yapan zabitler, süvari ve piyade zaptiyeleri, derbentçiler ayrı ayrı gösterilecektir. Her birinin isimleri, eşkalleri, nerede görev aldıkları ayrıntıları ile belirtilecekti. Daha sonra ise eyaletin tamamına ait zaptiye bilgilerini içeren defter, eyalet meclisince hazırlanarak vali tarafından Zaptiye Müşiriyeti'ne gönderilecekti.[173]

1856 Islahat Fermanı ile de birçok kanuni düzenleme yapılmıştır. Bunlardan biri de *İdare-i Vilayet* düzenlemesidir. Bununla Osmanlı ülkesi vilayet, sancak, kaza ve nahiyelere ayrılmış, her vilayetin asayişinden sırası ile vali, mutasarrıf, kaymakam ve müdür mesul olmuştur. Ayrıca asâkir-i zabıta düzenlemesi de zorunlu hale getirilmiştir.[174] 1861 nizamnamesi ile Asâkir-i Zaptiye de görev yapacak onbaşılar, birinci derecede asâkir-i nizamiyede onbaşı rütbesi ile çalışmış ve redifte askerlik hizmetini tamamlamış olanlardan seçilmekteydi. Bazı durumlarda ise bu şartlara ek olarak asâkir-i nizamiye de 5 yıl görev yapanlar tercih edilecekti. Aynı şartlar Asâkir-i Zaptiye'de görev yapacak çavuşlar içinde geçerliydi. Çavuştan rütbe olarak yukarıda bulunan zabitler ise askeriyeden emekli olmuş veya kendi isteği ile ayrılmış kişiler arasından seçilecekti. Ancak zaptiye birliklerinde mülazım olacaklar daha önce

[171] Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi", s. 202.
[172] Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, s. 92.
[173] Sönmez "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi", s. 203.
[174] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* s. 40-42.

mülazım, başçavuş ya da çavuş rütbesine sahip olanlardan seçilecek, yüzbaşı tayin olunacaklar yüzbaşı veya mülazımlık rütbesine sahip olanlardan, binbaşılar binbaşı, alay eminliği veya kol ağalığı rütbesine sahip olanlardan ve miralay olarak istihdam edilecekler ise miralay, kaymakam veya binbaşı rütbesinde görev yapmış kişiler arasından seçilecekti. Ayrıca bunların 30 yaşından küçük olmaması, namuslu ve okur yazar kişilerden tercih edilmesi şartı bulunuyordu. Bölük eminleri ve tabur alay katipleri askeriyede aynı görevden emekli olmuş ya da kendi isteği ile ayrılmış kişilerden seçilecekti. Bunların yazmaya kudretli ve hesaba aşina olmalarına ayrıca dikkat edilecekti. Bölük eminleri tabur meclisi veya memleket meclisinde imtihanları yapıldıktan sonra atanacaktı. Tabur ve alay katiplerinin imtihanları ise alay meclisleri ya da memleket meclislerinde yapılacak ancak atamaları Zaptiye Müşirliği'ne bildirilip onay alınacaktı. Çavuş ve onbaşılar tabur veya alay meclislerinde binbaşı ya da miralay tarafından seçilerek valinin onayı ile istihdam edilebilecekti. Çavuştan yukarı rütbeler tabur, alay ya da memleket meclisi tarafından seçildikten sonra mazbataları önce müşiriyete gönderilecek, Bâb-ı Zaptiye tarafından onay verilmesinin ardından yüzbaşıların atamasında Seraskerlik, binbaşı ve miralayın atamasında Sadâret'in onayı alınacaktı.[175]

13 Haziran 1869 yılında yayınlanan *Asâkir-i Zaptiye Teşkilat Nizamnamesi* ile yurdun her kısmında muntazam zaptiye teşkilatı kurulmuş, daha sonra sırasıyla yayınlanan *Asâkir-i Zaptiye'nin vazife-i mülkiyeleri ve vazife-i askeriyesi nizamnameleri* ile de Asâkir-i Zaptiye'nin hukuki durumu tespit edilmiştir.[176]

Bozok (Yozgat) Sancağı'nın 1842 yılına ait tabur ve bölüklerinde bulunan görevliler aşağıdaki gibidir.

[175] Sönmez, Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869), s. 211.
[176] Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum,* ss. 92-93.

Tablo 13: Bozok (Yozgat) Zaptiye Alayı Görevlileri (1842)[177]

Bozok Zaptiye Alayı Görevlileri	
Miralay	Mustafa Bey
Kaymakam	Hüseyin Bey
Alay Kâtibi	Mehmed Efendi
Alay Emini	Bozoklu Mehmed Efendi
Sancaktar	Sancakdar Bozoklu Osman Ağa

Bozok zaptiye alayında, alayın en rütbeli görevlisi miralaydır. Daha sonra rütbe olarak kaymakam, alay kâtibi, alay emini ve sancaktar gelmektedir. Görevlilere ait bilgileri gösteren künyelerde geçen isimlerinin başında *Bozoklu* ifadesinin yer alması istihdam edilen görevlilerin Bozok'tan yazıldığını ve bölge halkının zaptiye teşkilatında aktif olarak yer aldığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bozok Zaptiye alayı 3 taburdan oluşmaktadır ve bu taburlarda rütbeli görevliler bulunmaktadır. Rütbe olarak binbaşıdan başlanarak bölük eminliğine kadar taburda yer alan görevliler isimleriyle birlikte gösterilmiştir. Ayrıca rütbe olarak bölük eminliğinden sonra bölüklerde görev yapan çavuş, onbaşı ve zaptiyelerin ayrıntılı isimleri kayıtta mevcuttur fakat sayıca fazla olmaları nedeniyle tabloda isimleri ayrıntılı olarak gösterilmemiştir. Bozok (Yozgat) Zaptiye alayı 1., 2. ve 3. taburunda görev yapan zabitlerin rütbe ve isimleri aşağıdaki gibidir.

[177] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.

Tablo 14: Bozok (Yozgat) Zaptiye Alayı Tabur Görevlileri (1842)[178]

Bozok Zaptiye Alayı Tabur Görevlileri	
1. Tabur Görevlileri	
Binbaşı	Abdullah Ağa
Ağabaşı	Selahaddin Ağa
Ağa Muavini	Mustafa Ağa
Kâtip	Adil Efendi
İmam-ı Evvel	İsmail Efendi
İmam-ı Sani	Hasan Efendi
Yüzbaşı	Hüseyin Ağa
Mülazım-ı Evvel	Ali Ağa
Mülazım-ı Sani	Mahir Ağa
Serçavuş	Bozoklu Mustafa
Bölük Emini	Bozoklu Osman
2. Tabur Görevlileri	
Binbaşı	Nuri Ağa
Ağabaşı	Bekir Ağa
Ağa Muavini	Mehmed Ağa
Kâtip	Şahin Efendi
İmam	Ömer Efendi
Yüzbaşı	Musa Ağa
Mülazım-ı Evvel	Emrah Ağa
Mülazım-ı Sani	Ahmed Ağa
Serçavuş	Bozoklu Hasan
Bölük Emini	Bozoklu Ali
3. Tabur Görevlileri	
Binbaşı	Osman Ağa
Ağabaşı	Ahmed Tahir Ağa
Ağa Muavini	Osman Ağa
Kâtip	Mehmed Efendi
İmam	Halil Efendi
Yüzbaşı	Hasan Ağa
Mülazım-ı Evvel	Ahmed Ağa
Mülazım-ı Sani	Ahmed Ağa
Serçavuş	Bozoklu Mahmud
Bölük Emini	Bozoklu Mustafa

[178] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.

Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı incelenirken zaptiye birliklerinin yoklama defterlerinde künyelerde; zaptiyelerin hangi rütbede oldukları, memleketleri, yaşları, fiziksel özelliklerinin yanı sıra babalarının isimlerine ulaşmak mümkün olmaktadır. 1845 yılı yoklama defterinde bunun birçok örneğine rastlamaktayız. "Piyade neferi görevini yapan Oduncu Karyeli, kısa boylu, çatık kaşlı, kara bıyıklı Mehmed veled-i Mustafa 25 yaşındadır."[179] "Alayı mezburun 2. tabur 4. bölük beşinci onbaşı yedinci piyade neferi Çepni karyeli İsmail oğlu uzun boylu, açık kaşlı, kara bıyıklı İsmail veled-i Mehmed 32 yaşındadır." "Süvari onbaşı görevini yapan Kara Veli Köylü, Sarık saran oğlu, uzun boylu, sarı sakallı, ela gözlü Osman veled-i Ali 30 yaşındadır."[180] Bu kayıtta görüldüğü üzere *Sarık saran oğlu* tabiri ile babasının kullandığı lakap yer almıştır. Kısaca zaptiye olarak göreve alınan kişiler bütün detayları ile yoklama defterlerine ayrıntılı künyeleri ile kaydedilmektedir.

Zaptiye birliklerinin mümkün olduğu kadar kısa sürede tertibi için birçok mahallerde başıbozuk süvari ve piyade denilen yerli halktan veya civar mahaller halkından zaptiyeler de yazılmıştır.[181] Bozok zaptiyesinde de başı bozuk süvari ve piyade zaptiyeler istihdam edilmiştir. 1843 yılında Bozok Sancağı'nın Akdağ kazasında silahlı halk hareketinden dolayı meydana gelen karışıklığı gidermek ve burada asayişi tesis etmek için Bozok mutasarrıfı Osman Mahzar Paşa himayelerinde 529 adet süvari başı bozuk askerin görevlendirilmesi için Akdağ kaymakamı girişimde bulunmuştur. Akdağ bölgesinde ortaya çıkan durumu kontrol altına almak için görevlendirilecek olan süvari başı bozuk zaptiyelerinin belli şartlar altında görev yapmalarına karar verilmiştir. Buna göre zaptiyeler 29 günlük maaş ve masraflarının ve esbab bahasının ödenmesi karşılığında Akdağ kazasında görev yapacaktır. Fakat bölgede meydana gelen olaylar nedeniyle asayiş ve düzen bozulmuştur. Ayrıca başı bozuk süvari sayısının fazla olması, maaş ve günlük yevmiyelerinin ödemeyi zorlaştırması nedeniyle bu konuda birçok yazışma yapılmıştır. Yapılan yazışmalar neticesinde 529 süvari başı bozuk zabitanın 29 gün süre ile Akdağ kazasında görev

[179] BOA, SRA.d.., 138/ H. 19 Rebiülahir 1261/ M. 27 Nisan 1845.
[180] BOA, SRA.d.., 138/ H. 19 Rebiülahir 1261/ M. 27 Nisan 1845.
[181] Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi,* s. 137.

yapması asayiş ve düzeni sağlaması karşılığında talep edilen maaş ve diğer masrafların karşılanması kararlaştırılmıştır.[182]

1844 yılında ise Bozok Sancağı Boğazlıyan kazasında daha önce de halkın asayiş ve huzurunu bozan eşkıyaların tekrar gün yüzüne çıkması ile eşkıyayı bölgeden çıkarmak ve asayişin temini için Bozok mutasarrıfı Osman Mahzar Paşa maiyetinde süvari ve piyade başı bozuk bir kıta zaptiye görevlendirilmiştir.[183] Yararlarının yanı sıra gereğinden fazla başı bozuk neferin yazılması ise mevcut olan zaptiyelere maaşlarının ödenememesi gibi olumsuzlukları beraberinde getirmiş ve hazineyi zarara sokmuştur. Bu nedenle 1844 yılında Rumeli, Anadolu ve bazı adalarda başıbozuk zaptiyeler tasfiye edilerek yerlerine tımarlı zaptiyelerin yazılması kabul edilmiştir. Bunun için bir çeşit zaptiye yönetmeliği niteliğinde olan padişah emri hazırlanmış ve eyaletlerde yayınlanmıştır.[184]

İlgili kayıtlarda görüldüğü üzere devlet asayiş ve düzeni temin etmek için mevcut güvenlik unsurları yeterli gelmediğinden olağanüstü durumlarda yerel unsurlardan ve başı bozuk zaptiyelerden yardım almak zorunda kalmıştır. Bu ise asayiş ve güveliğin temininde yararlılıkların yanı sıra birçok olumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Öncelikle askerlik eğitiminden yoksun bulunan bu düzensiz yapı mevcut olan durumun bozulmasına yol açmıştır. İstihdam edilen başı bozuk zaptiyelerinin sayıca fazla olması ödenecek yevmiye ve maaş konusunda hazineyi zora sokmuştur. Ayrıca her kesimden başı bozuk zaptiye istihdamı yapılması karışıklıklara sebep olmuştur.

Tanzimat sonrası Anadolu ve Rumeli'de oluşturulan zaptiye birliklerinin asker ihtiyacını sağlayan bir diğer yapı tımarlı sipahilerdir. Devlet, geniş topraklarda oluşturulan zaptiye birliklerine ait maaş ve çeşitli masrafların altından kalkmasının zor olduğunun farkındaydı. Bu nedenle imparatorluk genelinde zaptiye olarak istihdam edilen başıbozukların merkezde bulunanlarından üçte ikisinin diğer yerlerde ise üçte birinin çıkarılarak yerlerine tımarlı sipahilerin zaptiye işlerinde görevlendirilmesi

[182] BOA, C.ZB., 80-3971/ H. 29 Muharrem 1259/ 1 Mart 1843.
[183] BOA, C.AS., 721-30207/ H. 7 Şevval 1260/ M. 20 Ekim 1844.
[184] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, s. 250.

düşünülmüştür.[185] Tımar sistemi sayesinde devlet merkezi hazineden para ödemeden ve sadece taşradaki vergi gelirlerini tahsis ederek büyük bir orduya sahip olurken, taşrada devlet otoritesini sağlayacak gücü elinde bulunduruyordu. 26 Şubat 1844 yılında yapılan görüşmeler neticesinde tımarlı sipahilerin kaldırılarak zaptiye birliklerine kaydedilmesi kararlaştırılmıştır. Tımarlı sipahilerin zaptiye olarak nasıl kaydedileceklerine dair nizamname bütün eyalet valilerine, kaymakamlara ve ordu komutanlıklarına gönderilmiştir.[186] Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'nın zabit ve zaptiye ihtiyacı karşılanmak üzere halktan zaptiye istihdamı tercih edilmesinin yanı sıra tımarlı süvari ve piyadeler zaptiye olarak yazılmış ve görev yapmıştır. 1845 yılı yoklama defterine 66 adet tımarlı süvari ve piyade zaptiye neferi kaydedilmiştir. Bu süvari ve piyade zaptiyeleri ise nizamnamenin kabul edildiği 1844 yılından sonra, Bozok'ta ilk kez 1845 yılında tımarlı piyade ve süvari zaptiyesine ait yoklama defteri kayıtlarında[187] görülmüştür. İlgili kayıtta tımarlı piyade nefer, süvari nefer, süvari onbaşı, süvari çavuş, süvari mülazımı olarak zaptiyeler kaydedilmiştir. Özellikle dikkat çeken ise istihdam edilen 1 tımarlı süvari neferi, 2 tımarlı piyade neferi ve 1 süvari mülazımının babasının yerine istihdam edilmesidir. Neden babalarının yerine istihdam edildiklerine dair bir bilgi yoktur. Fakat yoklama defterinde künyelerine ait kısımda hangi rütbe ile istihdam edildiklerinin yanında "süvari neferi babasının yerine" ya da "piyade neferi babasının yerine" şeklinde ayrıca belirtilmiştir.[188]

[185] Ali Sönmez, "Tanzimat'ın İlânı Sırasında İç Güvenlik Anlayışının Niteliği ve Uygulamaları Üzerine", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi,* Genelkurmay Atase ve Denetleme Başkanlığı Yayınları,S.7, Şubat 2006, s. 47.

[186] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, ss. 30-32.

[187] BOA, SRA.d..., 138/ H. 19 Rebiülahir 1261 / M. 27 Nisan 1845.

[188] BOA, SRA. d., 138/ H. 19 Rebiülahir 1261/ M. 27 Nisan 1845.

Tablo 15: Bozok Sancağı ve Kazalarında İstihdam Edilen Tımarlı Piyade ve Süvari Zaptiyesi (1845)[189]

Zabitan	Nefer Sayısı
Süvari Nefer	30
Süvari Onbaşı	8
Süvari Çavuş	4
Süvari Mülazım	1
Piyade Nefer	23
Toplam	66

Bozok'ta kurulan zaptiye birlikleri 1842, 1843, 1862, 1873 yıllarında alay ve taburlar şeklinde tertip edilmiştir. Bu göstermektedir ki Bozok Sancağı ve kazalarında 1842 yılında ilk tertip edilen alaydan sonra asayiş ve düzenin temininin devamı için ihtiyaç duyulması üzerine tekrar taburlar tertip edilerek zaptiyeler istihdam edilmiştir. İstihdam edilen süvari ve piyade zaptiyelerin yanı sıra başıbozuk süvari ve piyade zaptiyeleri Bozok ve kazalarında istihdam edilmiştir. Bunlara ek olarak tımarlı piyade ve süvari zaptiyeleri istihdam edilmiştir.

Ayrıca bunların dışında kasabalar ve bazı nahiyelerle, büyük köylerin ve derbentlerin yaz aylarında korunması her yıl kıştan çıktıktan sonra yeteri kadar sayı ve maaşla süvari ve piyadelerden oluşan hıfziye zaptiyeleri (geçici zaptiyeler) istihdam edilirdi. Bunlar Ekim ayı sonuna kadar görev yaparlardı.[190]

Zaptiye istihdamında en büyük problem yeni kurulan ve henüz tam bir teşkilatlanması olmayan zaptiye birliklerine düzensiz istihdam yapılması idi. Yapılan bu istihdamlar fazla olduğu takdirde ekonomik olarak devlet hazinesini zora sokarken, az olduğunda ise bölgenin ihtiyacı olan zaptiyelerin istihdam edilmemesi sebebiyle asayiş problemlerinin yaşanıyor olması idi. 5 Şubat 1861'de hazırlanan rapora göre

[189] BOA, SRA. d., 138/ H. 19 Rebiülahir 1261/ M. 27 Nisan 1845.
[190] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, s. 250.

ahalinin birliklere karşı şikayetleri artmış, kayıtlı zaptiye miktarının 50-60 bin kadar olmasına ve masraf yapılmasına rağmen düzenli çalışmadığı belirtilmiştir.[191]

7 Eylül 1848 yılına ait belgede ise rütbeli görevlilerin istihdamının yanı sıra süvari ve piyade zaptiye neferi istihdamı da yapılmıştır. 1848 yılında Dersaadet'ten tayin olan kaza müdürlerinin emrine verilmek için 32 nefer süvari istenmiş fakat 32 nefer süvariden 20 neferi istihdam olunmuştur. Kalan 12 nefer süvarinin istihdam edilmesi için bunlara ruhsat verilmiş, 65 kuruş maaş ile toplamda bu sayı 80 nefere tamamlanmıştır. Çorum hanedanından Mustafa Ağa istihdam edilen neferlerden sorumlu görevli olarak istihdam edilmiştir. Ayrıca kaza müdürlerinin hizmetine verilen zaptiye neferleri yoklama defterlerine kaydedilerek maaş bağlanmış ve durumlarının düzeltilmesi sağlanmıştır.[192]

10 Mart 1851'de Zaptiye Müşiriyeti yazısı ile Bozok Sancağı hanedanından Hüseyin Sabri Bey ortaya çıkan zaruretten dolayı Zaptiye Bölükbaşı hizmetinde istihdam edilmiştir.[193] 15 Ekim 1854'de ise Yozgat Zaptiye Sergerdeliği'nde Musa Ağa istihdam edilmiştir.[194] 19 Aralık 1861 yılına ait belgede[195] Bozok (Yozgat) eşrafından olması muhtemel olan Mehmet İzzet Bey'in, Zaptiye Çavuşluğu'na ya da münasip bir işte istihdamı istenmiş olsa da belgenin devamında Topçu Miralay Mustafa Bey'in uygun olacağı gerekçesi ile göreve Mustafa Bey getirilmiştir.

2.4. Zaptiyenin Görev ve Faaliyetleri

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren toplumun huzur ve refahına büyük önem vermiş şehir ve kasabalara mülki ve idari işler için kadılar atamış, daha sonra ise asayiş işlerini yürütmesi için subaşılar görevlendirmiştir.[196] Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un fethiyle beraber her müessesede olduğu gibi güvenlik konusunda da gelişmeler olmuş İstanbul ve Anadolu kolluk kuvvetlerinde teşkilatlanmaya gidilmiştir. Osmanlı'da savaş zamanında düşmana, barış zamanında ülke içindeki

[191] Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarma'ya", s. 2859.
[192] BOA, A.} MKT., 146-39/ H. 8 Şevval 1264/ M. 7 Eylül 1848.
[193] BOA, A.} MKT. NZD., 29-3/ H. 7 Cemaziyelevvel 1267/ 10 Mart 1851.
[194] BOA, HR. MKT., 89-48/ H. 22 Muharrem 1271/ 15 Ekim 1854.
[195] BOA, A.} MKT. DV.., 213-11 / 16 Cemaziyelahir 1278/ M. 19 Aralık 1861.
[196] Subaşı, "Tanzimat Döneminde Kurulan Polis Meclisi'nin İdari Yapılanması ve Faaliyetleri", s.273.

asayiş problemlerine karşı yeniçeriler görevlerini yapmışlardır. Osmanlı Devleti kuruluşundan Tanzimat öncesine gelinceye kadar asayişin tesisinden sorumlu kolluk teşkilatının görev ve yetkilerine dair herhangi bir kanun çıkarmamıştır. Bu durum genişleyen sınırlar ile birlikte asayiş konusunda birtakım karışıklıkların yaşanmasına yol açmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulması ile güvenlik konusu farklı bir boyut kazanmıştır.[197]

Tanzimat öncesi klasik dönemde devlet ve idarede bir güvenlik teşkilatı mevcut değildi. Fakat hükümetin emirlerini yerine getirmek, intizam, asayiş ve zapturaptı sağlamak üzere silahlı kişiler bulunmaktaydı. Bunların dışında ise şahsi hizmette bulunan görevliler asayiş ve intizamın sağlanmasında rol oynuyorlardı.[198] Bu sebeple asıl görevi ülke içinde asayişi sağlamak olan görevlilere ihtiyaç duyulmasından dolayı Tanzimat ile bu görevi tek elden yürütecek olan Zaptiye Teşkilatı kurulmuştur.

Zaptiyelerin asıl görevi memleket ile halkın asayişini korumaktır.[199] 1840-1844 temettuat defterlerine göre, Bozok'ta halk çoğunlukla diğer yaygın mesleklerin yanı sıra arzuhalci, ases, asker, barutçu, imam, kâtip, kayyum, müderris, mültezim, sipahi, tımarlı sipahi, zaptiye gibi meslekleri yapıyordu.[200] Bozok (Yozgat) Zaptiyesi'nde görev alan zaptiyeler hapishanelerde, kilise kapılarında nöbetçi olarak ya da görevleri gereği koruma zaptiyesi olarak da görev yapmışlardır. Hırsızlık, eşkıyalık olaylarında ve iç güvenliği tehdit edecek her türlü unsuru engelleme de kısaca asayişin temini için çalışmışlar, bunu yaparken halktan kimseyi Müslüman ya da gayrimüslim olarak ayırmadan görevlerini yerine getirmişlerdir.

1861 yılında yürürlüğe giren nizamnameden yaklaşık 3 yıl sonra zaptiye alaylarının mülki ve askeri vazifelerini ayrıntıları ile düzenleyen bir yönetmelik yayınlanmıştır. Şimdiye kadar pek bahsi geçmemiş olan *"Kuvve-i Zaptiyenin Vazîfe-i*

[197] Abdülkadir Özcan, "Osmanlı İstanbul'unda Kolluk Hizmetleri ve Modern Anlamda İlk Karakol Teşkilatı'nın Kurulması", *XIII. Türk Tarih Kongresi,* C.3, Ankara 1999, s. 1754.
[198] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* s. 29.
[199] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi,* s. 154.
[200] Sakin, *Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat,* s. 230.

Mülkiye ve Askeriyesi" adıyla yürürlüğe konan yönetmeliğe göre zaptiyelerin görevleri mülki ve idari olarak ikiye ayrılmıştır.[201]

2.4.1. İdari Görevler

İdari görevler asayiş ve emniyetin sağlanması için yerine getirilecek tüm görevleri kapsamaktadır. Kolluk görev ve yetkilerinin tam olarak belirlenmediği yıllarda sokak, çarşı ve pazarlarda herhangi bir amaca dayanmayan tesadüfi toplantı yapmak suç unsuru teşkil etmekteydi. Zaptiye Devri'nin kolluğa dair mevzuatı geliştikçe bu durum artık suç sayılmamakta fakat bu toplantıların yol ve meydanlarda halkı rahatsız edecek boyutta olmamasına dikkat edilecekti. Diğer yandan idari kolluk, ahalinin silahlı ve silahsız olarak bir yerde tesadüfi olmayarak toplanmasına müsaade etmezdi, kolluğun dağılma emrine uyulmadığında silahlı kuvvete başvurabilirlerdi.[202]

Kol gezmek ve karakol beklemek suretiyle kamu güvenliğinin bozulmasını önlemek, yollarda güvenliği sağlamak, yangınlara müdahale etmek zaptiyelerin görevleri arasındadır.[203] Zaptiyeler, yangınlar sırasında derhal olay mahalline giderek ortamı kontrol altına alır, tulumbalar için gerekli suyu tedarik eder, ortaya çıkan kargaşadan faydalanıp hırsızlık yapmak isteyenlere fırsat vermemek için olay yerini terk etmez, yangın sonrası yangının nasıl çıktığına dair delil, emare ve varsa ihbarları toplayıp değerlendirirlerdi. Osmanlı Devleti'nde özellikle İstanbul'da büyük yangın hadiselerinin yaşanması nedeniyle padişah bu konuyla yakından ilgilenmiş ve 2 Temmuz 1888 tarihli "Gaz ve İspirto Ambarlarına Ait Talimat" ile önlemler alınmıştır.[204]

Bu görevlerinin yanı sıra zaptiyeler, postalarla hükümete ait para ve eşyanın bir yerden diğerine güven içinde gönderilmesini sağlar, pasaport memurlarına yardım ederlerdi.[205] Osmanlı imparatorluğunda iç güvenliğin sağlanması ve büyük kentlere göçün önlenmesi için yol izni olarak bilinen *"men'-i mürûr"* uygulaması hayata geçirilmiştir. Tanzimat'ın ilanından sonra ise *"men'-i mürûr nizamnamesi"* yürürlüğe konmuştur. Buna göre tezkeresiz hiç kimse bir yerden başka bir yere gidemeyecek,

[201] Sönmez, Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869), ss. 214-215.
[202] Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi,* s. 188.
[203] Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, s. 101.
[204] Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, s. 196.
[205] Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, s. 101.

tezkeresiz seyahat edenlere gerekli cezalar verilecekti. İstanbul'dan başka yere gidecekler için nasıl tezkere almaları gerektiği hükme bağlanmıştır. Ayrıca ülke dışına çıkacak olanlar içinde tezkere ve seyahat işlemleri hükme bağlanmıştır. Fakat 14 Şubat 1867 tarihinde *"Pasaport Odası Nizamnamesi"* çıkarılmış ve kurallar buna göre tekrar belirlenmiştir.[206] Hem mürûr tezkeresinin hem de pasaportun kullanımından doğacak her türlü sıkıntı durumunda, sınır ve limanlardaki memurlara gereken hallerde yardım ve *Pasaport Odası Nizamnamesi* kararlarını uygulamak zaptiye memurlarının sorumluluğu altındaydı. Her yolcu tezkere ve pasaportu sorulduğunda zaptiye memurlarına göstermek zorundaydı.[207]

Ayrıca cemiyet ve şirketlerin denetimi, basın ve yayınla ilgili matbaa açmak, her nevi kitap, risale ve evrak basmak, resim, gazete vb. kağıtlar için önceden alınması gereken ruhsatları denetlemek, kitapçı dükkanlarını denetlemek zaptiyenin görevleri arasında bulunmaktadır. Şehir içinde silah taşımak kesinlikle yasak olduğu için bu durumun takip ve tatbiki yine zaptiyenin görevlerindendir. Devlete ait arazi, orman ve koruluklar içinde avcılık yapacak olanların av tezkeresi almaları mecburi idi. Elinde av tezkeresi olmayan avcının tüfeği zapt olunurdu. İskat cezası olanlar, serseriler ve 18 yaşını doldurmamış olanların silah taşıması yasak olduğu için bunlara av tezkeresi verilmezdi. Bu durumların denetiminin sağlanması ve buna aykırı hareket edenler için gerekli işlemlerin yapılması hususunda zaptiye görevliydi. Genel sağlığın korunması, askere alma ve vergilerin toplanması, yurtta bulunan yabancıların kapitülasyonlar gereği sahip oldukları imtiyazları kötüye kullanmamaları hem zaptiyelerin hem de Zaptiye Devri'nin zor ve mühim meselelerindendi. Meşru olmayan yollardan para kazananlar, serseriler, yol kesme, hırsızlık ve yan kesicilik gibi suçlardan dolayı şüpheli ve suçlu olanların yakalanması da zaptiyenin sorumluluklarındandı. Yurt içinde ve dışında işçi olarak adam yazmak, zenci esir ticaretini önlemek, piyango ve kumar oynayan ve bu gibi yerleri işletenlerin denetimini yapmak, tiyatro, kahvehane, otel, meyhane vb. umumi yerlerin açılıp kapanma saatleri, ruhsatları vb. gibi kapsamlı

[206] Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'-i Mürûr ve Pasaport Nizamnâmeleri", *Belgeler*, C. 15, S. 19, Ocak 1993, ss. 169-173.
[207] Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, s. 104.

durumların denetimi ve gereken cezaların tatbik edilmesi gibi birçok husus zaptiyelerin görevleri arasında yer almaktadır.[208]

Bozok Sancağı'nda halkın büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluşturuyordu. Sancağın teşekkülünde yok denecek kadar az gayrimüslim halk zamanla dışarıdan gelen göçler nedeniyle çoğalmıştır. 19. yüzyılda nüfusa oranları %20'ye ulaşmıştır. Gayrimüslimler çoğunlukla Ermeni ve Rumlardan oluşmaktaydı. 19. yüzyılın son çeyreğine kadar Müslüman halk ve Ermeniler iyi komşuluk, dostluk ve muhabbet geliştirdilerse de zaman zaman yaşanan hadiseler ve daha sonra dış tahrikler neticesinde "Ermeni Meselesi" yaşanmıştır.[209] Zaptiyelerin görevi Müslüman ve gayrimüslim ayırmadan tüm vatandaşların güvenliğini sağlamaktır.[210] Tanzimat sonrası iç güvenlikte oluşturulan zaptiye birlikleri asayişi sağlamak adına kilise kapılarında da nöbet tutmaktaydı. Aslen Sungurlu kazası süvari zaptiyeliğinde görev yapan Necip Ağa Yozgat'a bir ay süre ile görev yapmak için gelmiştir. Yanında diğer zaptiyelerle birlikte Bozok'ta kilise civarında bulunduğu ve Ermenilere ait kilise kapısında nöbet tuttuğu esnada kimliği belirsiz Ermeni eşkıyalarının iki adet kurşunu Necip Ağanın başının sağ tarafından isabet ederek vefat etmesine sebep olmuştur. Görevi başında Necip Ağayı şehit eden Ermeni eşkıyaları zaptiyeye saldırmaktan çekinmemişlerdir. Olay yaşandıktan sonra suçlular kaçmışlardır. Gerekli tatbikat yapılıp birçok kişinin ifadesine başvurulmasına rağmen suçlular yakalanamamıştır. Necip Ağanın olay yaşanmadan bir gün önce Bozok'a görevli olarak geldiği tutulan kayıtlarda görülmüştür.[211] Bu durum; tarihler, kurumlar ve görevli isimleri değişmiş olsa da halkın huzur ve güvenliğini sağlayan tüm görevlilerin canları pahasına görevlerini ifâ ettiğini göstermekte ve görevlerinin ne kadar zor ve kıymetli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Ermeni çeteler sadece zaptiye ya da bölge halkına zarar vermekle, asayişi ve emniyeti bozmakla kalmıyorlardı. Bölgeye gelen yerli ve yabancı tüm unsurların güvenliğini de tehlikeye sokuyorlardı. 1894 yılında bölgeyi ziyaret amacı ile gelen Amerika Misyonerlerinden James L. Furel'in, Yozgat'a gelişi esnasında Ermeni

[208] Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, ss. 188-201.
[209] Sakin, *Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat,* s. 125.
[210] BOA, Y. EE.., 180-2/ H.01 Recep 1311/ M. 08 Ocak 1894.
[211] BOA, Y. EE.., 180-2/ H.01 Recep.1311/ M. 08 Ocak 1894.

çetelerin ve eşkıyaların kendisine herhangi bir zarar vermesini engellemek için seyahati süresince tabur ağası tarafından bir zaptiye görevlendirilmiştir. Seyahati süresince zaptiye kendisine eşlik etmiştir ve hiçbir asayiş ve emniyet sorunu yaşamadan ülkesine dönmüştür. Bu uygulamadan memnun olan Furel durumu ülkesine döndüğünde dile getirmiş olacak ki Amerika sefareti yapılan bu uygulamadan dolayı memnuniyetlerini belli etmek amacıyla bir teşekkür yazısı göndermiştir.[212]

Hırsızlık, eşkıyalık ya da asayişi bozan her türlü olaya karşı her zaman görevinin başında olan zaptiyeler aynı şekilde dönemde aktif olan aşiretlerin çıkardıkları asayiş problemleri ile de ilgilenmişlerdir. 19 Mart 1846 tarihinde Bozok ve Kayseri'deki Afşar ve Rişvan aşiretleri yaylaya çıkarken bölge halkına zarar vermişlerdir. Özellikle bölgedeki hane halkından yaşlı olanlara karşı kötü davranışlarda bulunmalarının yanı sıra köylülerin mahsulüne ve seralarına zarar vererek beşer ve onarlı gruplar halinde bölgede bulunan köylerin harmanlarını soymuşlardır. Bunun üzerine bölge halkı durumu gerekli yerlere bildirmişlerdir. Bu gibi olayların sürekli tekrar etmesi nedeniyle köy ahalisi mallarına verilen zararın karşılanarak, aşiretlerin belli bölgelerde iskân edilmelerini talep etmişlerdir. Bunun üzerine bölgeye bin nefer süvari gönderilmiştir. Süvariler hem bölgede asayişi sağlayacak hem de aşiretlerin iskânı sırasında her haneye refakat edeceklerdi. [213]

Rişvan aşireti beylerinden Ali Şiroğlu, Sarı Süleyman ve Küçük Mehmed'in etraflarında topladıkları eşkıya ile Bozok Sancağı Süleymanlı kazası sakinlerinin evlerini basıp, hayvanlarını gasp ederek ahalinin hem canlarını hem mallarını tehlikeye sokmuşlardır. Bu nedenle ahalinin bir kısmının köylerini terk etmelerine sebep olmuşlardır. Süleymanlı ahalisi, Rişvan aşireti beylerini ve eşkıyaları Bozok mutasarrıfına şikâyet etmelerine rağmen hiçbir sonuç alamamışlardır. Bundan dolayı artık ne canlarını ne de mallarını koruyacak güçleri kalmadığından eşkıyalara karşı tekrar koruma talep etmişlerdir.[214]

[212] BOA, Y.A..HUS., 289-28/ H. 21 Recep 1311/ M. 28 Ocak 1894.
[213] BOA, A.} MKT., 38-28/ H. 21 Rebiülevvel 1262/ M. 19 Mart 1846.
[214] BOA, MVL., 25-42/ H. 26 Cemaziyelahir 1264/ M. 30 Mayıs 1848.

Özellikle Bozok bölgesi ile Sivas ve Kayseri'de bulunan Afşar ve Rişvan[215] aşiretleri, bölgede yaşayan ahaliyi hem tehditle hem de zulümle mağdur etmesi üzerine, halk bu durumdan muzdarip olarak durumu zaptiye görevlilerine bildirmiştir. Zaptiyelerin bölgeye gelmesi ile duruma her ne kadar müdahale etseler de sayıca yetersiz kalmışlardır. Bozok, Sivas ve Kayseri ahalisi aşiretlerden dolayı yaşadıkları olumsuz durumun son bulması ve zaptiye sayının artırılarak meydana gelebilecek herhangi bir olayda müdahale etmeleri için başvuruda bulunmuşlardır.[216] Bozok Zaptiye Teşkilatı'nda görev yapan zaptiyeler, halkın asayiş ve emniyetini sağlamak için eşkıyalara, aşiretlere ve diğer suç teşkil eden durumlara karşı görevlerini yerine getirmişlerdir.

Ayrıca diğer görevlerinin yanı sıra Zaptiye Nezareti'ne bağlı olarak tecessüs-i ahval için memur-ı mahsus olarak iki tip memur devlet için istihbarat hizmetinde de bulunuyorlardı. İlki daimî surette çalışan memurlar, görev için bir yere gönderildiklerinde, maaşlarından fazla olarak "bârgîr ücreti" yani ulaşım giderleri alıyorlardı. Daimî surette çalışmayanlar ise vazifeyi yerine getirebilecek kişiler arasından seçiliyordu. Bunlarda bârgîr ücreti ile birlikte günlük masraflarını karşılamak için ücret alıyorlardı.[217]

Zaptiye birlikleri hem ülke genelinde kendilerine verilen görevler ile hem de Bozok (Yozgat) bölgesinde yaşanan birçok olaya müdahale etmeleri ile halkın güvenliğinin tehlikeye atılmasını engellemiş, asayiş ve emniyeti tesis için emek harcamışlardır. Bu bakımdan zaptiye görevi dahilinde deyim yerinde ise önleyici polislik görevini de yerine getirmişlerdir. İdari veya suç öncesi önleyici ve proaktif polislik "suç önleme" odaklıdır. Gündüzleri sokaklarda, çarşı ve pazar yerlerinde belirledikleri yerlerde durarak etrafı sürekli izlerler ve gezinirlerdi. Bir gürültü ya da yaralama ve hırsızlıktan dolayı herhangi bir durum yaşandığında ise olay yerine en erken onlar gelerek olayı sıcağı sıcağına soruşturur, sonucunda yakalanması gereken birisinin tespit edilmesi durumunda kişi yada kişileri yakalayarak olaya müdahale ederlerdi. Eğer ortaya çıkan durum basit bir kavgadan kaynaklanıyor ise yine etraflıca

[215] Detaylı bilgi için bkz: Faruk Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi Rişvan Aşireti Örneği*, Kitabevi Yay., İstanbul Mayıs 2007.
[216] BOA, A.} MKT.., 164-51/ H. 22 Muharrem 1265/ M. 18 Aralık 1848.
[217] Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, s.487.

bir araştırma yapılıp ardından bunu dahil oldukları yerin memuruna ihbar ederlerdi. Daha sonra ise olay hakkında jurnal hazırlanarak durum amirlerine gönderilirdi.[218]

2.4.2. Adli ve Mülki Görevler

18 Haziran 1870'te yayınlanan *Asâkir-i Zaptiye'nin Vazife-i Mülkiyelerine Dair* Nizamname ile kolluk kuvvetlerinin hukuki statüleri yasal zemine oturtulmuş, zaptiye memurları, mülkiyenin emrine verilmiştir. Zaptiye memurlarına mülki idare tarafından verilen mülki ve mali işleri yapmak zorunluluğu getirilmiştir.[219] Esasen teşkilat nizamnamesine bakıldığında zaptiyenin mercilerinin Seraskerlik gibi makamlar değil tamamıyla bağımsız bir daire olan Zaptiye Müşiriyeti olduğu görülmüştür. Ancak mülki görevlerinde mülkiye memurları zaptiye askerlerine komutanları aracılığı ile iş havale eder ve emir verebilirlerdi.[220] Adli ve mülki vazifelerine ait görev ve yetkileri; ilk olarak bulundukları memleketin asayiş ve emniyetini sağlamak, ikincisi ise gerekli tahsilatın toplanmasına yardım ederken aynı zamanda devlet malını korumaktır. Kasaba ve köylerin iç ve dışındaki hırsızlık, yol kesme, yaralama, darp ve diğer asayişi bozan durumlarda suçluları yakalayarak hükümete teslim etmek asli vazifeleri arasında yer almıştır. Herhangi bir suçtan mahpus olanların muhafaza ve nakillerinden de zaptiyeler sorumlu olmuştur.[221] Suçları tespit edilen mahpusları muhafaza ederek gerektiği zaman bir mahalden diğerine nakillerini sağlamak zaptiyenin görevi idi. Katil, haydut veya bu derecede suçu olanların nakilleri sırasında zaptiyeler, suçluların kollarını bağlandıktan sonra boyunlarına zincir vururlardı. Hırsızlık, hafif yaralama ve buna benzer suçlar için ise nakil sırasında suçluların boyunlarına zincir vurmak ve ellerini bağlamak yasaktı. Buna uygun hareket etmeyen zabıta erleri ise bir haftadan bir seneye kadar hapsolunmaktaydı. Mahbus durumda olan kişi nakil sırasında eğer zaptiye erlerinin elinden kaçar ise bu duruma kayıtsızlık gösteren er iki aya kadar, eğer mahbus hapse atılmasın diye kaçırılmış ise kaçıran er üç seneye kadar hapsolunacaktı. Zaptiye subayları, nakil işi için görevlendirilen erleri tahsis ederlerdi. Bu erler gittikleri yerlerde zaptiye karakollarında yatmak zorunda idi, hiçbir suretle hanlarda ya da ahali

[218] Yüksel, *Perapolis*, ss. 135-136.
[219] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* s.45.
[220] Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, s. 100.
[221] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* s. 45.

evlerinde konaklayamazlardı. Ayrıca zaptiyeler bu görevlerinin yanı sıra cezaevlerini idare etme görevini de üstlenmişlerdi.[222]

Zaptiyeler iç güvenliğin tesisinde tek bir görev üstlenmemişlerdir. Köy ve kasabaları korumanın yanı sıra özellikle devletin başında büyük bir problem olan eşkıya ve hırsızlara karşı halkı korumak ve düzeni sağlamak görevini de üstlenmişlerdir.Ayrıca zaptiyelerin bir kısmı da hapishanelerde görevlendirilmiştir.[223] 1862 yılında Bozok'ta yaşanan hırsızlık vakası dikkat çekicidir. Bozok'un Sekili Tuzlası'na[224] Halil, Ahmet, Hacı, Ömer, Ahmet, Musa, Numan isimli yedi şahıs tuz çalmak için gelmişlerdir. Her ne kadar hırsızlığa teşebbüs etmiş olsalar da sekiz zaptiye neferi bu şahısları hırsızlık yapamadan suç üstü yakalamışlardır. Bir şey alamamış olan hırsızlar buna rağmen suçun derecesine göre sirkat cezası icra olunmak üzere yargılanmışlar ve kanunun 221. maddesi gereği kürek cezasına mahkûm edilmişlerdir. 1279 senesi Muharrem ayının 12. gününden itibaren kürek cezalarının tatbiki için Sinop'a gönderilmişlerdir. [225] Tanzimat döneminde her alanda olduğu gibi ceza hukuku alanında da yeni düzenlemelere gidilmiştir. Osmanlı Devleti hapis cezalarını etkin şekilde Tanzimat döneminde kullanmaya başlamıştır. 1840-1851-1858 ceza kanunları ile kürek, kalebentlik ve hapis cezaları kanunda yer bulmuştur. Kürek ve hapis cezalarında Sinop ili bulunduğu mevki nedeniyle sürgüni kalebentlik, kürek cezalarının tatbik edildiği bir yer olmuştur.[226] 1862 yılında Bozok'ta yaşanan hırsızlık hadisesinde dahi kullanılıyor olması da bu düzenlemelerin ve cezaların mevcut olduğunu göstermesi bakımdan önemlidir.

2.5. Zaptiye ve Zabitanın Üniforma ve Silahları

Eski dönemde ordularda askerler istediği gibi giyinerek savaşa katılırdı. Fakat her ulusun giyim kuşamı kendine özgü olduğundan savaşta herkes kendi yurttaşlarını ulusal giysilerinden ayırt edebilmekteydi. Osmanlı'da ilk olarak yeniçerilerin kurulması ile ordu erlerinin halktan ayırt edilmesi için askeri kıyafet kullanılmasına

[222] Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, s. 101.
[223] BOA, MVL, 13-21/ H:22 Recep 1263/ M. 06 Temmuz 1847.
[224] Yozgat'ın Yerköy ilçesinde Sekili Beldesi'nde bulunan kaya tuzu ocağıdır.
[225] BOA, MVL., 637-41/ H. 18 Rebiülahir 1279/ M. 13 Ekim 1862.
[226] Kemal Daşcıoğlu, "Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapishanesi'nin Durumu", *Erdem Dergisi*, S.51, 2008, ss. 56-57.

karar verilmiştir. Fakat başlangıçta bu elbiseden ziyade başlıklara önem verilmiştir. Askerin barış zamanında halktan savaş zamanında düşmandan ayırt edilebilmesi için başlarına *beyaz külah* daha sonra *börk* giymeleri uygun görülmüştür. Ülke genişleyip askeri kuvvetlerin çoğalması ile her askeri sınıf için bugün bile geçerli olan yöntem gereği başka başlık ve elbise giymeleri kabul edilmiştir. Çeşitli rütbe ve askeri sınıflar, başa giyilen başlıklar, başa takılan sorguçlar, giyilen elbise, bele sarılan kuşak ve ayakkabılar, düşmana karşı kullanılan silahlar ile uzun yıllar birbirinden ayırt edilmişlerdir. III. Selim ve II. Mahmud dönemleri ile başlayan askeri düzendeki değişimler Tanzimat dönemi ile kendini iyice göstermeye başlamıştır. Eski Osmanlı kıyafeti bu düzene aykırı ve elverişsiz olması nedeniyle yeni askeri teşkilatlanma ile askeri kıyafetin değiştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.[227]

1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile modernleşmeye hız kazandıran Tanzimat reformları sadece idari, askeri ve mali alanlarda değil, geleneksel Osmanlı toplumunun yapısında, yaşam ve düşünce biçimlerinde değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde özellikle kılık kıyafet ile ilgili yapılan değişimler "eski-yeni", "gelenekçi-ilerici", "Frenk taklidi" gibi kavramları tartışılır duruma getirmiştir. Uzun yıllar konuşulacak olan "alafranga" erkek tipi de bu dönemde ortaya çıkmıştır.[228] Sultan Abdülmecid döneminde tıpkı III. Selim ve II. Mahmud gibi askeri düzene önem vererek birtakım değişimlere imza atmıştır. Bunlardan biri de askerin kılık kıyafet konusunda yaptığı düzenlemelerdir. Ordunun subay ve erlerinin elbisesi bir düzene konarak II. Mahmud döneminde kullanılan mukavva serpuşlu Tunus fesleri[229] yerine aşağısı enli yukarısı daha dar zarif bir fes yapılmış, püsküller küçültülerek fesin tepesine konulmuştur. Rütbe ayrım işareti olarak kullanılan nişanlar Kırım Savaşı'na kadar aynen kullanılırken, savaştan sonra kol kapağı çevresine dikilen sırma şeritler ile bunların renk, sayı ve biçimleri askeri rütbeleri birbirinden ayırt etmek için kullanılmıştır.[230]

---

[227] Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti*, ss. 15-17.

[228] Emine Koca, "Osmanlı'da Yapılan Kılık Kıyafete İlişkin Reformların Erkek Giysilerinin Biçimsel Özelliklerine Etkileri", *CIEPO-20 Comite İnternational des Etudes Pre-Ottomanes et Ottomanes*, Girit Yunanistan, 27 Haz.- 1 Temmuz 2012, s. 6.

[229] Adını Fas'ın Fez kentinden alan, kırmızı çuhadan yapılmış saksı şeklinde ve arka tarafı siyah püsküllü olan başlık.

[230] Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti*, ss. 99-107.

Askerlerin setre pantolon giymesine devam edilmiş ancak pantolonlarda sınıf farklılığına göre kalınlıkları değişen kırmızı zırhlar kullanılmıştır.[231]

Yapılan tüm bu değişimlerle birlikte 1840 yılında Anadolu ve Rumeli'de tertip edilen zaptiyelerin 1840'ta kuruluşundan 1861 yılına kadar kıyafet ve silahları kendi maaşlarından karşılanmıştır. Bu durum zaptiyelerin halktan yem ve yiyecek almak gibi uygunsuz işlerin meydana gelmesine sebep olduğu için elbise masraflarının hazine tarafından karşılanması şeklinde değiştirilerek uygulanması şeklinde tekrar düzenlenmiştir. [232] Osmanlı askeri giysisi değer bakımından pahalı olduğu için temininde ekonomik sebepler açısından zorluklara yol açması düzenleme yapılmasının en önemli sebeplerindendir.[233] Zaptiyelerin silah ve elbiseleri daima düzenli olacak ve haftada bir kez zabitler tarafından kontrol edilecekti. Zaptiyelikte istihdam edileceklerin askerlik şan ve şerefine uygun tavır sergilemelerine özellikle dikkat edilmekteydi.[234]

Kayıtlı zaptiye miktarının 60-70 bin kadar olması ve masrafları çok olmasına karşın istenilen verimin alınmaması, elbise ve silahlarına ait masrafları kendilerinin karşılaması nedeniyle halktan yardım istemeleri bunun birçok uygunsuz işe sebep olması nedeniyle masrafların hazine tarafından karşılanması uygun görülmüş, Rumeli'nin tamamında Anadolu'da da Bursa'da uygulanmasına başlanmıştır.[235] 1869 yılından sonra her yıl zaptiyeler düz yakalı çuhadan[236] dikilen gömlek, pantolon, fes, her üç senede birer yağmurluk, senede iki çift kundura ve süvariye bir çift çizme verilecekti. Tüm piyadelere tüfek, kasatura ve tabanca verilirken süvarilere ise filinta, tabanca ve kılıç verilecekti. Süvari neferinin hayvanları kendi malları olacaktı. [237] Tımarlı zaptiyeler nizam ve terbiye görmüş kimseler olduklarından görünüş ve kılık kıyafetlerinin çeşit çeşit bırakılmaması düşünülerek hepsine bir nizam

[231] Emine Koca, "Osmanlı'da Yapılan Kılık Kıyafete İlişkin Reformların Erkek Giysilerinin Biçimsel Özelliklerine Etkileri", s.5.
[232] Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi", ss. 209-210.
[233]Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti*, ss. 99-107.
[234] Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi", s. 212.
[235] Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi", ss. 209-210.
[236] Yünlü ve kıymetli bir kumaş türü.
[237] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* s. 44.

uygulanmıştır.[238] Tımarlı zaptiyelerde mümkün mertebe bir kıyafet birliği sağlanarak başlarına fes ve üzerlerine yöreye ait uygun olan elbiseler giydirilmiştir. Binek hayvanlarına, eyer takımları ve silahları devlet tarafından verilmiştir.[239]

Zaptiyeler görevlerinden sonra boş kalan vakitlerinde talim yapacaklardı, yararlılıkları görülenlere ise nişan mükafat verilecekti. Ayrıca görev esnasında hayvanı telef olan süvariye memleket meclisince, bedeli mal sandığından ödenmek üzere yeni bir hayvan tedarik edilecekti. 1861 nizamnamesine göre bunları teftiş etmek üzere müfettişler görevlendirilmiştir. Müfettişlerin en önemli görevi zaptiye ve zabitlerin elbise, silah, hayvan vb. tüm levazımatlarının kontrolünü yapmaktı. Bunların yanı sıra görevlerini yerine getirip getirmedikleri ve zaptiyelerin eksiksiz istihdam edilip edilmediğini kontrol ederek aksaklıkları mülkiye memurları ve zaptiye zabitlerine ihtar, Zaptiye Müşiriyeti'ne ise yazı ile bildireceklerdi.[240]

Birliklerde görev yapacak çavuş, süvari ve piyade zaptiye neferlerine Darphâne-i Amire'de özel nişanlar hazırlanarak dağıtılmıştır.[241] Zaptiyelerin güvenliği sağlarken silah ve kılıç gibi teçhizatları kullandıkları bunun yanı sıra rütbelerini belli etmek amacıyla nişan kullandıkları da görülmektedir.[242] Ayrıca dikkat çeken bir diğer husus zaptiye değişimi için yoklamaları yapılan süvari asker ve zabitanın görev sonlarında kendilerine verilen rütbe ve nişanları ile birlikte silah ve kılıçlarını iade etmeleridir. Bozok'ta bulunan zaptiye teşkilatında da süreç aynı şekilde işlemiştir. Bozok Sancağı ahalisinden olup tımarlı süvari zaptiye ve zabitan olarak yaptıkları görevin sona ermesi ile zaptiye ve zabitanın yoklamaları yapılmıştır. Yoklamaları yapılan zaptiye ve zabitanın nişan, kılıç ve silahlarını iade etmeleri hususu kendilerine bildirilmiştir. [243] Aynı şekilde görevden ayrılan ya da ihraç edilen zabitan ve zaptiyelerin tüm teçhizatlarını iade etmeleri gerekiyordu. 29 Ağustos 1860 yılında süvari zaptiyesi birinci çavuşu Yozgat sakinlerinden olan Kethüdazade Mustafa Hamza Ağa mesleğinden ihraç edilmiştir. Görevden ayrılırken, görev yaptığı süre

[238] Sönmez, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında İç Güvenlik Anlayışının Niteliği ve Uygulamaları Üzerine", s. 50.
[239] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908),* s. 250.
[240] Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi", s. 213.
[241] Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi", s. 203.
[242] BOA, A.} MKT., 18-49/ H. 17 Zilkade 1260/ M. 28 Kasım 1844.
[243] BOA, A.} MKT., 18-49/ H. 17 Zilkade 1260/ M. 28 Kasım 1844.

boyunca kendine tahsis edilen esbab ve silahlarını teslim etmesi istenmiştir. Bu sebeple görevi süresince kendine tahsis edilen tüm teçhizatlarını birliğine teslim etmiştir.[244]

2.6. Maaş ve Emeklilik

Zaptiye memurları maiyetlerinde kullanılacak neferlerin memuriyet görevleri ve çalıştırılma tarzı Ocak 1840'ta bir layiha ile tespit edilmiştir. Zaptiye ve zabitanın aylık tayinatları önce Asâkir-i Muntazama da tatbik edilen usule göre verilmekteydi. Bunlar günde bir kuruş hesabıyla tayinat alarak görevli gittikleri yerlerden zaruri eşya fiyatı ucuz bulunan köy ve kasabaları tercih edip buralarda fazla kalmalarının sonucunda hazinenin zarara uğraması, tahsil ve inzibat işlerinin uzamasına yol açtığından zaptiyelerin tayinatlarının veriliş şekli değiştirilmiştir.[245] Zaptiyede görev alacak zabit ve zaptiyelerin maaşları her ay başında bulundukları mahallerin memleket meclislerince ve bölgenin rayicine göre hesaplanarak ödenecekti.[246] Zaptiye birlikleri İmparatorluğun hemen her noktasında kurularak faaliyete başlamış ve güvenlik meselesinde önemli adımlar atmıştır. Fakat devlet taşrada kurulan zaptiye teşkilatının sayısını bilmediği gibi zaptiye askerlerine verilen maaşların düşüklüğü ve yöneticilerin keyfi davranışları zaptiyeleri rahatsız edecek boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle zaptiyelere 1841 yılından başlayarak tayinatlarıyla beraber maaş verilmesi kararlaştırılmıştır.[247] Buna göre mülazımlara 300 kuruş, çavuşlara (hapishanelerin muhafazası için) 200 kuruş, süvari neferlere 180 kuruş ve piyade neferlerine ise aylık 75 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır.[248] 1861 tarihli zaptiye nizamnamesi için hazırlanan raporda süvari zaptiye erlerine 200 ve piyadesine 100 kuruş verilmesi düşünülmekteydi. 1861 nizamnamesi ile ise miralaya 2000, alay katibine 750, binbaşına 1000, tabur katibine 500, yüzbaşına 450, mülazım-ı evvele 300, mülazım-ı saniye 250, süvari onbaşına 210, piyade onbaşılarına 120, süvari neferlerine 200, piyade neferlerine 100 kuruş maaş verilmesi kararlaştırılmıştır. Maaşlarla beraber yem ve erzak parası da her ay yapılacak yoklamalara göre kaza ve sancaklarda memleket meclisleri ve zabitleri tarafından

[244] BOA, A.} MKT.UM., 423-74/ H. 11 Safer 1277/ M. 29 Ağustos 1860.
[245] Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi,* s. 141.
[246] Sönmez, Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869), s. 203.
[247] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, s. 77.
[248] Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, s.141.

bizzat kendilerine ödenecek, yüzbaşı ve onun altında bulunan zabit ve zaptiyelerin elbise, palaska ve ayakkabıları ise devlet tarafından verilecektir.[249]

1869 *Asâkir-i Zaptiye Hakkında Nizamname* ile zaptiyelerin maaşları görev yaptıkları beldelerin derecelerine göre düzenlenecekti ve süvarinin maaşı piyadeden yüksek olacaktı.[250] Bir vilayetteki tabur erlerinin maaşları başka bir tabura göre farklı olabilmekteydi. Fakat aynı taburdaki erlerin maaşları farklı olamazdı.[251] Her tabura aylık onar kuruş kırtasiye masrafı ve karakollara da aylık yarımşar kıyye zeytinyağı ve senede bir defa kışın olmak üzere odun ve kömür verilecekti. Zaptiye erlerinden hasta olanlar öncelikle asâkir-i nizamiye veya bölgedeki hastanede tedavi edilerek, masrafları mal sandığından ödenecek ancak yapılan harcamalar Meclis-i İdare'nin onayına sunulacaktı. Görevli olarak vilayet sınırları dışına gidecek zaptiye askerine vilayet sınırından itibaren her saat için altmışar para, kol vekili muavinlerine iki kuruş, tabur ağalarına beşer kuruş ve alay beylerine yedişer kuruş harcırah verilecekti. Vilayet sınırları içinde yapılacak görevlerde ise sadece alay beyine her saat için üç buçuk kuruş tahsis edilecekti.[252]

Maaş defterlerinden biri olan Bozok birinci, ikinci ve üçüncü taburu zaptiye ve zabitanına ait maaş ve mahiyye defterleri (1842) incelendiğinde üç taburdan oluşan alayda birinci taburun toplam maaşı 21.080 kuruş; ikinci taburun toplam maaş 17.185 kuruş; üçüncü taburun toplam maaşı ise 22.095 kuruştur. Bu üç taburda bulunan görevlilerin toplam maaşı 60.360 kuruştur.[253] Kuruluş tarihinin çok yeni olması nedeniyle tam bir düzen ve disiplin olmamasından dolayı zabitan ve zaptiye sayısı ile maaşlar değişkenlik göstermektedir.

[249] Sönmez, Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869), s. 209.
[250] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*, s. 44.
[251] Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, s. 98.
[252] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, s. 155.
[253] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.

Tablo 16: Zaptiyenin maaş durumları (1842)[254]

1842 tarihli Bozok Sancağı birinci, ikinci, üçüncü taburlarında görev alanların maaş miktarları (Kuruş)	
Binbaşı	750
Ağabaşı	400
Kâtip	300
İmam	120
Yüzbaşı	180
Mülazım	120
Çavuş	40
Bölük Emini	35
Onbaşı	30
Zaptiye	20

1843 yılı Bozok Alayı'ndaki Edhem Paşa Livası 3. taburuna ait maaş ve yoklama defterinde de yukarıdaki tabloda bulunan görevlilerin hepsi mevcuttur. Görevlilerin aldıkları maaş miktarı 1843 yılında da değişmemiştir. Her bir bölüğün maaş miktarları ayrı ayrı kaydedilmiştir. Taburun rütbeli görevlileri binbaşı, ağabaşı, ağa muavini, kâtip, imamdır. Daha sonra bölükler şeklinde tertip olan taburda mümtaz bölük ile toplamda 9 bölük mevcuttur. Her bölükte yüzbaşı, mülazım-ı evvel, mülazım-ı sani, serçavuş, çavuş, bölük emininin yanı sıra onbaşı ve zaptiyeler mevcuttur. Birinci bölükten başlayarak sırası ile bölüklerin nefer sayısı şu şekildedir: 1.bölük 53, 2. bölük 60, 3. bölük 46, 4. bölük 46, 5. bölük 52, 6. bölük 46, 7. bölük 49, 8. bölük 46 ve 9. bölük 24 kişidir. Toplamda zabitler ve zaptiyelerle birlikte mevcudu 541 kişidir. Bu taburun toplam maaşı ise 14.555 kuruştur.[255]

1843 yılı Bozok Alayı'ndaki Edhem Paşa Livası 3. taburunda bulunan 9 bölüğün ayrı ayrı maaş miktarları ve toplam maaş miktarları aşağıdaki gibidir.

[254] BOA, SRA. d., 138/ H. 19 Rebiülahir 1261/ M. 27 Nisan 1845.
[255] BOA, ML. MSF.d.., 4083/ H. 29 Zilhicce 1258 / M. 31 Ocak 1843.

Tablo 17: Bozok Alayı'ndaki Edhem Paşa Livası 3. taburuna ait maaş ve yoklama defterinde bulunan bölüklere ait maaş miktarları (1843)[256]

BÖLÜK	MAAŞ (Kuruş)
1. Bölük	1886
2. Bölük	2128
3. Bölük	1490
4. Bölük	1545
5. Bölük	1721
6. Bölük	1831
7. Bölük	1672
8. Bölük	1655
9. Bölük	627
Toplam	14.555

Bozok Zaptiye Teşkilatı'nda başı bozuk zaptiyelere görev yaptıkları yerin durumuna ve görevlerine göre maaş ve günlük yevmiye verilmiştir. 1843 yılında Bozok Sancağı Akdağ kazasında asayişi sağlamak için görev alan 529 süvari başı bozuk zaptiyeleri hem günlük 35 kuruş yevmiye hem de dörder kuruş tayinat almaktadır. Ayrıca bölgede 29 gün süre görev yapacaklarından bu günlerin karşılığında zaptiyelere toplamda 61.364 kuruş maaş ile 18.200 kuruş esbab bahası ödenmiştir. Toplamda 529 süvari başı bozuk zaptiyesinin 29 günlük görevleri süresince ödenen toplam miktar 98.079 kuruştur.[257]

1844 yılında Bozok Sancağı Boğazlıyan kazasında asayişi sağlamakla görevlendirilen bir kıt'a piyade ve süvari başı bozuk zaptiyenin tayinat bedeli toplamda 5.588 kuruştur.[258]

1849 yılında Ankara eyaletinde 150-200 adet başı bozuk askerin tertibi gerekli görüldüğü için istihdam olunacak başı bozuk askerlerin maaşlarının ödenebilmesi için

[256] BOA, ML. MSF.d.., 4083/ H. 29 Zilhicce 1258 / M. 31 Ocak 1843.
[257] BOA, C.ZB., 80-3971/ H. 29 Muharrem 1259/ 1 Mart 1843.
[258] BOA, C. AS., 721-30207/ H. 7 Şevval 1260/ M. 20 Ekim 1844.

Ankara, Çankırı, Bozok sancak ve kazalarında istihdam olunmuş zaptiyelerin maaşlarından kesinti yapılarak yeni alınacak başı bozuk askere verilecektir. Süvari zaptiye çavuşlarına 165 kuruş, zaptiyelere ise 130 kuruş olarak ödenen maaşın bundan sonra süvari zaptiye çavuşuna 125 kuruş, zaptiyelere ise 101 kuruş şeklinde ödenmesine karar verilmiştir. Süvari çavuşlarından 40 kuruş, zaptiyelerden ise 29 kuruş alınarak, istihdam olacak yeni başı bozuk zaptiyelerin maaşına eklenecektir.[259] Burada Ankara ve Çankırı'nın yanı sıra Bozok Sancağı'nda görev yapan zaptiyelerin maaşından da kesinti yapılmıştır.

Bozok ve Kayseri kazalarında kaymakamların maiyetinde görev yapacak olan süvari ve piyade zaptiyelere ait ilgili kayıtlarda maaşlarını görmekteyiz. Bozok'ta istihdam edilen piyade ve süvari zaptiyelerinin sayı ve maaş miktarlarını gösteren tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 18: Bozok ve kazası olan Akdağ Madeni'nde istihdam edilen süvari ve piyade zaptiyelerine ait maaş miktarı (1842)[260]

Rütbe	Adet	Maaş (Kuruş)
Yüzbaşı	1	500
Mülazım	1	300
Çavuş	2	200
Nefer (Bozok)	130	115
Nefer (Akdağ Madeni)	10	115
Toplam Maaş Miktarı		17.300

Rumeli, Anadolu ve bazı adalarda asayiş görevi ve vergi toplamalarda kullanılan tımarlı zaptiyelerin maaşları tımar geliri 500-1000 kuruş olanlar piyade, 1000-2000 kuruş ve daha fazla olanlar süvari olmaktaydılar. Para ile çalışmak istemeyenlerin tımarları kaldırılır ve devlet tarafından verilen silahları geri alınırdı. Subaylarının çoğu muvazzaf olduklarından, tımarlarını bırakan subaylar yine orduda kullanılırdı. Tımarlı zaptiyeler çeşitli sebeplerle tımarlarını bırakarak ayrılmak

[259] BOA, A.} MKT. MVL., 17-89/ H. 26 Ramazan 1265/ 15 Ağustos 1849.
[260] BOA, C.ZB., 72-3557/ H. 3 Şaban 1258/ M. 9 Eylül 1842.

isterlerse bunlara izin verilir fakat tımarları devlet hazinesine kalır ve izin belgeleri (beratları) ellerinden alınırdı.[261]

Her alanda kanunlaştırma hareketi dönemi olma özeliği taşıyan Tanzimat döneminde yapılan merkezileştirme politikası çerçevesinde sosyal güvenliğe devlet bürokrasisi hâkim olmuştur. Klasik dönemde vakıf şeklinde yürütülen sandıklar, devletleştirilip tek elden yönetilmeye başlamıştır. Çalışma, sosyal güvenlik ve emeklilik konusunda bu dönemde önemli reformlar yapılmıştır. Bağlanan emekli maaşları düşük olsa da getirilen yenilikler sayesinde sosyal güvenlik anlayışında "lütuf ve sadaka" anlayışından "çalışma hakkı" veya "hizmet hakkı" düşüncesine geçilmiştir.[262]

Zaptiye askerliğinin süresi iki yıl ile sınırlandırılmıştır.[263] Zaptiyelerin ve zabitanların olağanüstü bir durum söz konusu olmadığı sürece görev sürelerini doldurmadan görevden ayrılmaları ise yasaktı. Zabitler otuz sene boyunca hizmet ettikten sonra eğer isterlerse askeri emeklilik nizamnamesine göre rütbelerine bakılarak verilecek maaş karşılığında emekli olabileceklerdi.[264] İsteyenler ise süre bitiminde görevlerine devam edebileceklerdi. Zaptiye askerliğine yazılacak kişiler 50 yaşından büyük 21 yaşından küçük olmayacak, beden sağlıkları muayene ile belirlenecekti.[265] Otuz sene görev yapmış zaptiyeler askeri kanuna göre emekliye ayrılırlardı. Vazifelerinden dolayı malul ve sakat kalanların emekli maaşını almaya hakları vardır. Vazife uğrunda ölenlerin ise eş ve çocuklarına maaş bağlanmaktadır.[266] Emekliye ayrılacak olan zaptiyelerden çok yaşlı veya sakat olanlar İstanbul'a kadar gidemeyecekleri için bunların en yakın ordu müşiri nezdinde ki doktorlar tarafından muayene edilmelerine karar verilmiştir.[267]

Tımarlı zaptiyelerin ise emekli olmalarına müsaade edilenlerine gelirlerinin yarısının ve zaptiye hizmetinde iken eşkıya takibi veya yol kesme gibi olaylar

[261] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, s. 250.
[262] Yunus Özger, *Osmanlı Ordusunda Emeklilik İşlemleri ve Askeri Tekaüd Sandığı (1865-1923)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 100.
[263] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*, s. 44.
[264] Kaya, *Kuruluş, Gelişim ve Faaliyetleri Açısından Sivas'ta Zaptiye Birlikleri*, s.50.
[265] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*, s. 44.
[266] Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum,* s. 99.
[267] Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, s. 144.

esnasında yaralananların gelirlerinin üçte ikisinin emekli ödeneği olarak kendilerine ödenmekteydi. Aynı sebeplerden dolayı ölümleri halinde ise aylıklarının dörtte birinin çocuklarına tahsisi yapılacaktı. Haklarında emekli işlemi yapılacak olan tımarlı zaptiyelerin mazbatasıyla birlikte merkeze sevkleri yapılıyordu. Tımar sahiplerini zaptiye birliklerine eklemlemek gelir kaybına uğrayacakları endişesi ile pek kolay olmamıştır. Bu nedenle tımar sahiplerinin zaptiyede istihdama istekli olamamaları sistemin aksamasına neden olunca emeklilikte gelirlerinin yarısını kaybedecek olan tımarlılara, emekli maaşlarına ek olarak zaptiyeye verilen maaşların da verilmesi düşünülmüştür. Bu nedenle Sultan Abdülmecid konu ile ilgili olarak 18 Ekim 1846 tarihinde yayımladığı hattı hümayun ile tımarlılardan zaptiye olanların gelir kaybına uğramaları nedeniyle emekli olanlara gelirlerinin yarısı kadar verilecek olan emekli maaşlarının yanı sıra zaptiye maaşlarının da verilmesi hususu, her yerde uygulanmamakla birlikte yürürlüğe girmiştir.[268]

2.7. Zaptiyelerin Meslekten Çıkarılma Gerekçeleri

İstihdam kadar görevden ihraç konusu da zaptiye içinde bir hayli yer kaplamaktadır.*13 Haziran 1869 Asâkir-i Zaptiye Hakkında Nizamnâme* isimli yasal düzenleme ile zaptiye askerinin hizmet müddeti 2 yıl olarak belirlenmiştir ve bu süreyi doldurmayanlar görevden ayrılamazdı. 2 seneyi tamamlayanlar isterlerse yeniden istihdam edilebileceklerdi.[269] Zaptiye neferlerinin görev sürelerine ilişkin asâkir-i nizamiye statüsünde olamadıklarından herhangi bir tarih belirlenmemiştir. Bu nedenle ne zaman ihraçlarını isterlerse zaptiye birliklerinden ayrılmalarına izin verilecek fakat süratle yeni istihdamlar yapılacaktır. Zaptiye birliklerinde görev alan zabitlerden hırsızlık ya da uygunsuz harekette bulunanlar cezalarının belirlenmesi için Dersaadet'e gönderilecektir. Düşük rütbeli zaptiyelerin durumu ise eyalet meclislerinde görüşüldükten sonra merkeze bildirilecektir. Zaptiye birliklerinde görev yapan bölükbaşı, kâtip veya çavuşlardan birinin değiştirilmesi gerekir ise durum valiye haber verilecek, gerekli araştırmaların yapılmasından sonra gereği icra edilecektir. Sergerdelerin değiştirilmesi gerekir ise öncelikle Zaptiye Müşiriyeti daha sonra Bab-ı

[268]Sönmez, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında İç Güvenlik Anlayışının Niteliği ve Uygulamaları Üzerine", ss. 50-52.
[269] Sönmez, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi,* s. 151.

Ali'nin onayı şarttı. Zaptiye neferlerinin ihracı durumunda ise yerine istihdam olan kişinin göreve başlama tarihi hususunda pusula hazırlanarak vali ve zaptiye sergerdesine gönderilecektir. İhraç olunan kişinin nişanı yeni göreve başlayan kişiye verilecektir. Ayrıca usulsüz yollarla zaptiye kaydedilerek maaş alınması ve zaptiyelerin özel işlerde kullanılması yasaktı. Bu gibi faaliyette bulunanlar derhal cezalandırılacaktır. [270] Zaptiye askerlerinin ihracını gerektiren durumlar ise şu şekildedir: İstifa etmek, üç aydan fazla hapisle mahkûm olmak, askeri ve mülki vazifelerinden dolayı bir senede üç kez hapsolmak, askerlik sıfatına aykırı hareketlerde bulunmak, vazifesini yapamayacak derecede hastalanmak.[271]

Görevden ihraç olayları Bozok zaptiye teşkilatında da yaşanmıştır. Bunlardan biri Bozok Zaptiye bölükbaşı ve çavuşlarının kanun ve nizama karşı hareket etmeleri dolayısıyla görevlerinden ihraç edilmesidir. 5 Ekim 1848 yılına ait belgede Salih Paşa'nın teftiş için göndermiş olduğu zaptiye ve zabitanlar, Yozgat'ta Bayram oğlu isimli kişiye silah çekmişlerdir. Bu şekilde başlayan olaylar silsilesi neticesinde zaptiye bölükbaşı, çavuş ve zaptiyelerden 20-30 kişi görevlerinden ihraç edilmiştir.[272]

14 Haziran 1859 yılına ait kayıtta ise Bozok zaptiye çavuşluğunda görev yapmakta iken suçsuz olmasına rağmen görevden ihraç edilen Ahmet Ağa'nın durumuna kardeşi müdahil olmuştur. Mekteb-i Tıbbiye hocalarından Ali Rıza Efendi'nin erkek kardeşi olan Ahmet Ağa'nın tekrar göreve istihdamı için Ali Rıza Efendi harekete geçmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Ali Rıza Efendi durumun düzeltilmesi ve kardeşi Ahmet Ağa'nın tekrar Bozok zaptiye çavuşluğunda istihdamı için Ankara valisine özel olarak yazı yazmıştır.[273]

29 Ağustos 1860 yılında süvari zaptiyesi birinci çavuşu Yozgat sakinlerinden olan Kethüdazade Mustafa Hamza Ağa mesleğinden ihraç edilmiştir. Durumun düzeltilip göreve tekrar istihdamı için Hamza Ağa başvuruda bulunmuştur. Gerekçe olarak 14 yıldır bu görevi yaptığını, görevden suçsuz olmasına rağmen ihraç edildiğini ve bu nedenle durumunun sefil halde olduğunu belirtmiştir. Fakat süvari ve piyade askeri zaptiyesinin meclis kararı üzerine yaptığı hizmete uymayan hâl ve hareketlerde

[270] Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi", ss. 203-204.
[271] Alyot, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum,* s. 99.
[272] BOA, A.} MKT., 153-7/ H. 7 Zilkade 1264/ 5 Ekim 1848.
[273] BOA, HR. MKT., 292-30/ H. 13 Zilkade 1275/ M. 14 Haziran 1859.

bulunduğu gerekçesi ile görevden alınmış ve tekrar istihdamının söz konusu olmadığı kendisine beyan edilmiştir. Görevden ayrılırken, görev yaptığı süre boyunca kendine tahsis edilen esbab ve silahlarını teslim etmesi istenmiştir.[274]

3 Nisan 1860 tarihli kayıt Bozok Zaptiye Kâtibi Mehmed Nuri Efendi'nin 15 yıldır Bozok Zaptiye Kâtipliği görevinden ihraç olunması olayıdır. Görevden ihraç olunan Mehmed Nuri Efendi kendisinin 15 yıldır 250 kuruş maaşla görev yaptığı, onun görevden ihracı ile Zaptiye kâtipliği görevine Ankara'da bulunan ve Yozgat'a geleceği için Salih Efendi isimli kişinin 500 kuruş maaşla istihdam edildiğini beyan etmiştir. Bu durumdan dolayı sefil olduğunu belirten Mehmed Nuri Efendi durumun düzeltilmesi ve görevinde tekrar istihdam olunmayı talep etmiştir.[275] Konu ile ilgili diğer belge ise 5 Ağustos 1860 tarihlidir. Mehmed Nuri Efendi geçen süre zarfında tekrar istihdam edilmek amacıyla konuyu irdelemiştir. Mehmed Nuri Efendi, İsmail Paşa isimli kişinin kendi adamına akçe kazandırmak amacıyla Bozok Zaptiye Kâtipliği görevine Hacı Bektaşi Kahyasından Salih namıyla bilinen kişiyi istihdam ettirmiş olduğunu belirtmiştir. Mehmed Nuri Efendi bu sebepler göz önünde bulundurularak görevine tekrar istihdam edilmesi konusunda başvuruda bulunmuştur. Başvurusu değerlendirilen Mehmed Nuri Efendi'nin görevinde tekrar istihdam edilmesine karar verilmiştir.[276]

Zaptiye istihdamı ve görevden ihracı konusunda birçok husus nizamnameler ile belirlenip düzene sokulmaya çalışılmıştır. Fakat belge tahlillerinden de gördüğümüz üzere görevini ve gücünü kötüye kullananlar, daha fazla zaptiye yazarak maaşlarından yararlanmak isteyenlerin istihdamı hususu, istihdam edilecek kişi ya da kişilerin liyakat sahibi olması dikkate alınmadan göreve getirilmeleri gibi birçok husus Zaptiye Teşkilat yapısına zarar vermiştir. Zaptiye Teşkilatı'nda görev yapan birçok kişi ise haksızlığa uğrayarak olumsuz durumlar yaşamak zorunda kalmıştır.

[274] BOA, A.} MKT.UM., 423-74/ H. 11 Safer 1277/ M. 29 Ağustos 1860.
[275] BOA, A.} MKT. UM.., 402-24/ H. 12 Ramazan 1276/ M. 3 Nisan 1860.
[276] BOA, A.} MKT.UM.., 418-68/ H. 17 Muharrem 1277/ M. 5 Ağustos 1860.

3. BÖLÜM

3.BOZOK (YOZGAT) ZAPTİYE TEŞKİLATI'NIN JANDARMAYA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

3.1. Zaptiye Teşkilatı'nda Yaşanan Bozulmalar

Zaptiyelerin askeri teşkilatta zapturapt ve rütbe silsilesine tabi olmaları mülkiye memurlarının ve özellikle kadıların şahsi menfaatlerine ters düşmekteydi. Mülkiye memurları idari ve siyasi sebepler öne sürerek zaptiyelerin kendi emri altında olmasını isterken Seraskerlik makamı ise kayıt, kabul, terfi, nakil, değişim gibi hususlar için askeri kanunlara riayet edilmesi gerekliliğini savunuyordu. Zaptiyeler bu iki makam arasında yaşanan ihtilaflar nedeniyle sıkışıp kalmışlardı. Bu durum Babıali'nin müdahale ederek zaptiyelerin tamamen mülkiye memurlarının idaresine verilmesi ile sona ermiştir ve zaptiyelerin tamamen talim ve terbiyeden kopmasına neden olmuştur. Zaptiyeler, sarayda tüfenkdar ve kapıkulu vaziyetine sokulmuştu. Muamelat açısından Seraskere, istihdam açısından ise Dahiliye Nezareti'ne bağlı olmasına rağmen teşkilatın merkezi olan Zaptiye Nezareti'nin İstanbul'da bulunması ve sarayın tesiri altında olması nedeniyle artık neredeyse işlevsiz hale gelmişti.[277] Zaptiye birliklerinin nizamına uygun kurulmasında yaşanan sıkıntılar ve eski alışkanlıklarını devam ettirme eğiliminde olan yöneticilerin yarattığı kargaşa sebebiyle zaptiyeler istenilen başarıyı gösterememiştir.[278]

Kırım harbi ile başlayan süreç, iç güvenliğin düzenlenmesine ilişkin çalışmaların duraksamasına yol açmıştır. Özellikle savaş ortamında eşkıyalık faaliyetlerinin artması ve bunlara karşı taşrada zaptiye sayılarını artırmak isteyen taşra yöneticilerin talepleri, ekonomik sebeplerle zaptiye miktarını belli bir sayıda tutmak isteyen merkezi yönetimi zor durumda bırakıyordu. Bu süreçte sayı bakımından fazlaca zaptiye istihdam edilmesi birçok yerde zaptiye maaşlarının ödenememesine

[277] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* s. 46.
[278] Sönmez, "Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi", s. 206.

yol açmıştır. İç güvenliğin düzenlenmesi için yapılan çalışmalar ve nizamnamelere rağmen teşkilatı ülkenin her yerinde aynı şekilde teşkil etmek mümkün olmamıştır.[279] Özellikle her kesimden kişilerin zaptiye olarak yazılması ile zaptiyeler artık zararlı bir unsur haline gelmiştir. Hiçbir görevde bulunmamış hatta eşkıyalık yapıp cinayet suçu işleyenler, yabancı ve serseriler dahi zaptiyelik görevine getirilmiş bunun sonucunda ise işsiz olan her kesimden kişinin zaptiye olmayı tercih etmesi durumu ortaya çıkmıştır. Zaptiyelerin büyük bir kısmının ise yasak olmasına rağmen memurların şahsi hizmetinde bulunması ve teşkilatta görev yapacak olanların bunlardan seçilmesi teşkilatın yapısını olumsuz şekilde etkilemiştir.[280]

İç güvenliğin tesisi için 1840 yılında kurulmaya başlanan zaptiye teşkilatı, 1840-1879 yılları arasında gerek İstanbul gerekse Rumeli ve Anadolu vilayetlerinde kamu düzenin sağlanması ve güvenliğin temininde önemli rol oynamıştır. Fakat 1870'lerin başından itibaren ülkede siyasi ve ekonomik durumun kötüye gitmesi iç güvenliği de olumsuz etkilemiştir. Kuruluşundan itibaren polis ve jandarmanın görevlerini aynı anda yapmaya çalışan zaptiye teşkilatı, taşrada eşkıyalık, isyan vb. olaylarda yeterince etkili olamamıştır. Devletin içinde bulunduğu zor durum; isyanlar, ekonomik bunalımlar neticesinde zaptiye teşkilatının çalışma düzeni iyice bozulmuştur. Zaptiyeler maaşlarını alamadıkları için görev yerlerini terk etmekteydiler. Ayrıca bunlara paralel olarak Avrupa Devletlerinin iç güvenliğe dair yakınmaların artması ile devlet yöneticilerinin de isteğinin aynı yönde olması yeni bir iç güvenlik mekanizmasının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.[281]

3.2. Zaptiye Teşkilatı'nın Jandarmaya Dönüşümü

Fransa merkezli olmak üzere Fransız devrimi sonrası 1791 yılında ortaya çıkan jandarma, 19. yüzyılda Avrupa kentlerinin birçoğunda kurulduğu gibi bundan Osmanlı Devleti de etkilenmiştir.[282] 19. yüzyılın ilk yarısına kadar olan süreçte Prusya, İtalya, Avusturya-Macaristan gibi Avrupa'nın diğer ülkelerinde de jandarma teşkilatı

[279] Sönmez, "Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi", ss. 208-209.
[280] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* s. 48.
[281] Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarmaya", s. 2861.
[282] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* s. 50.

kurulmuştur. Namık Paşa'nın layihasında bahsettiği şekliyle işlevi her ülkede benzer olan jandarmanın kanun ve nizamnameleri ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Osmanlı Devleti iç güvenlik düzenlemelerinde geleneksel kurumları ıslah etmek veya yenisini kurmak düşüncesi III. Selim devrine kadar uzanmaktadır.[283] Tanzimat döneminde ise Avrupa'yı örnek alarak yapılan reformlar ile bu değişim ve modernizasyon ordu içinde yapılmış, asker sayısı artırılmış modern silahlar temin edilmiştir. Fakat Osmanlı-Rus Savaşı'nda (93 Harbi) bu reformların etkisi görülememiştir. Abdülaziz'in Hal'i, Abdülhamid'in tahta geçmesi, Meşrutiyet, 93 Harbi ve Berlin Antlaşması ülkedeki nizam ve asayişin tamamen bozulmasına neden olmuştur. Avrupalıların bunları fırsat bilerek yaptığı baskılar sonucunda asayişsizliğin temel nedenini anlayan Said Paşa, zabıtanın bir an önce ıslah edilmesi için Fransa ve İngiltere'den bazı zabitler getirtmiştir. Bunlardan en dikkat çeken isim ise Baker Paşadır. Sadece zaptiyenin değil askeri sistemin düzenlenmesi için getirilen subaylar ihtiyaca göre istihdam edilmişlerdir. Bu durum askeri sistemin devlet eliyle ıslah edilmek istendiğinin kanıtı olması bakımından önemlidir.[284] İlk olarak, İngiltere Devleti Miralaylarından Valentine Baker, iç güvenlik meselesinin aksayan yönleri ve yapılacak düzenlemelerin mahiyetini tespit etmek üzere, 1877 yılı başında kendisinden bir rapor hazırlaması istenmiştir. 1878 tarihinde ise Zaptiye Müşiriyeti bünyesinde Baker Paşanın başkanı olduğu bir Jandarma Heyeti oluşturulmuştur. Heyetin en önemli görevi, Jandarma teşkilatının kuruluşuna dair çalışmaları yürüterek, bu konuda bir tasarı kaleme almaktı. Ancak bu tasarının tamamlanması beklenmeden, Said Paşa imzasıyla Seraskerliğe emirname tebliğ edilmiştir.[285]

Said Paşa tarafından 19 Kasım 1879'da Seraskerliğe gönderilen emirname ile Osmanlı ülkesinde bulunan askeri zaptiyenin, Jandarma usulüne göre tertip ve teşkil edilerek vilayet jandarma nizamnamesinin hazırlanması, nizamname hazırlanana kadar vilayetlerdeki asayiş ve emniyetin Seraskerlik tarafından yürütülmesi emredilmiştir. Bu tarihten sonra asker-i zaptiye, jandarma unvanıyla askeriyeye bağlanmıştır. Emniyet-i Umûmiye ve İstanbul polis müdüriyeti teşkilatları henüz

[283] Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi", ss.335-336.
[284] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* s. 50.
[285] Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarmaya", s. 2862.

yapılmamış olduğundan bunlara ait vazife Zaptiye Nezareti tarafından icra olunmak üzere Meclis-i Fırka-ı Zaptiye (Umum Jandarma Daire-i Merkeziyesi) unvanıyla Seraskerliğe nakledilerek, Seraskerliğin bir şubesi haline gelmiştir. 15 Nisan 1880 tarihinde Avrupa'nın jandarma konusundaki ıslahat ısrarı neticesinde Fransız kanunlarından tercüme edilen bir Jandarma Nizamnamesi hazırlanmıştır.[286] Jandarma teşkilatı talimatnameler doğrultusunda yavaş yavaş kurulmaya başlanmıştır.[287] Asâkir-i Zaptiye işleri Zaptiye Müşiriyeti'nden alınarak Seraskerlik makamına verildikten sonra bu dairenin ismi Zaptiye Nezareti'ne çevrilerek vazifesi, İstanbul ve çevresinde güvenlik işlerine ve daha sonrada memleketin her tarafında kurulan Polis Teşkilatı'nın idaresine verilmiştir. Yani Zaptiye Nezareti 1879 yılından 1909 yılına kadar bugünkü Emniyet Genel Müdürlüğü vazife ve yetkilerini elinde bulundurmuştur.[288]

[286] Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938),* ss. 53-55.
[287] Sönmez, "Jandarma Teşkilatı'nın Kuruluşu Süresince Baker Paşa'nın Rolü", s. 172.
[288] Alyot, Türkiye'de Zabıta, s.182.

SONUÇ

Tanzimat fermanı sonrasında ülke içinde merkezileşme politikasının izlenmesi sonucu kurulmaya başlanan Zaptiye Teşkilatı, iç güvenlik görevini tek elinde toplayarak hem jandarma hem polis görevini üstlenen bir yapı olmuştur. 1840 yılında Anadolu ve Rumeli'de tertip edilmeye başlanan Zaptiye Teşkilatı 1844 yılında tam anlamıyla kurulmuştur. Özellikle kurulduğu yıllardan itibaren birçok görevi birden üstlenmesi, istihdam edilen zaptiyelerin sayıca yetersiz olması ve belirli bir nizama sahip olmamasından dolayı Zaptiye Teşkilatı birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. 1846 yılında Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulması ile Zaptiye Müşirliği himayesinde birçok nizamname yayınlanarak Zaptiye Teşkilatı bir düzen ve nizama kavuşmuştur. Tevhid-i Zabıta adı verilen ve 1846-1879 yıllarını kapsayan bu dönemde hem başkentte hem Anadolu ve Rumeli'de değişik kurumlar tarafından yürütülen güvenlik uygulaması Zaptiye Müşiriyeti'ne bırakılmıştır. Böylece bu düzen ve nizam sonucunda Zaptiye Teşkilatı kurulduğu yerlerde asayiş ve düzeni sağlama konusunda önemli görevler üstlenmiştir.

Birçok şehrin geçiş güzergahında olması ve büyük bir alana yayılması nedeniyle Bozok önemli bir konumdadır. Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'na ait bilgileri barındıran kayıtlara göre Zaptiye Teşkilatı'nın 1840 yılında taşrada kurulmasından 2 yıl sonra 1842 yılında faaliyete geçtiği sonucuna ulaşabiliriz. Zaptiye istihdam edilecek kişilerin temini öncelikle Bozok ahalisinden sağlanmıştır. Teşkilatın kuruluşundan kısa bir süre sonra Bozok Sancağı'nda da kurulan Bozok Zaptiye Teşkilatı yeni bir oluşum olmasına ve tam anlamıyla bir nizama sahip olmamasına rağmen sayısı bakımdan oldukça iyi durumdadır. 1842 yılı maaş ve mahiyye kayıtlarında Bozok (Yozgat) Sancağı ve kazalarında bir alayın mevcut olduğu görülmektedir. Bozok (Yozgat) zaptiye birlikleri bir alay ve üç taburdan oluşmaktadır. Taburlar kendi içinde bölüklere ayrılmaktadır. Alaydaki 1. taburda 727 kişi, 2. taburda 596 kişi ve 3. taburda 635 kişi bulunmaktadır. Toplamda rütbeli görevlilerle birlikte 1958 kişi görev yapmaktadır. 1843-1862 ve 1873 yıllarında da taburların tertip edildiği Bozok sayı ve rütbe bakımından birçok zabit ve zaptiyenin görev yaptığı bir konum olmuştur.Bozok Zaptiye Teşkilatı'nda bir alay mevcut olduğu için alayda miralay, kaymakam, alay kâtibi, alay emini, sancaktar görev yaparken; tabularda ise binbaşı,

ağabaşı, ağa muavini, kâtip, imam (imam-ı evvel ve imam-ı sani), yüzbaşı, mülazım-ı evvel ve mülazım-ı sani, serçavuş (başçavuş), bölük emini, çavuş, onbaşı ve zaptiyeler görev yapmaktadır. 1843 yılında tertip edilen taburda 541 kişi, 1862 yılında tertip edilen taburda 236 kişi, 1873 yılında ise iki taburda 190 zaptiyenin bulunduğu görülmektedir. Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı'nın zabit ve zaptiye ihtiyacı karşılanmak için halktan zaptiye istihdamı tercih edilmesinin yanı sıra tımarlı süvari ve piyadeler zaptiye olarak yazılmış ve görev yapmıştır. 1845 yılında Bozok Zaptiye Teşkilatı'nda görev yapmak üzere 66 tımarlı süvari ve piyade istihdam edilmiştir. Ayrıca zaptiye birliklerinin mümkün olduğu kadar kısa sürede tertibi için birçok mahalde başıbozuk süvari ve piyade denilen yerli halktan veya civar mahaller halkından zaptiyeler istihdam edilmiştir.

Zaptiye birlikleri İmparatorluğun hemen her noktasında kurularak faaliyete başlamış ve güvenlik meselesinde önemli adımlar atmıştır. Fakat devlet taşrada kurulan zaptiye teşkilatının sayısını bilmediği gibi zaptiye askerlerine verilen maaşların düşüklüğü ve yöneticilerin keyfi davranışları zaptiyeleri rahatsız edecek boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle zaptiyelere 1841 yılından başlayarak tayinatlarıyla beraber maaş verilmesi kararlaştırılmıştır. Bozok zaptiyesinde ise Bozok birinci, ikinci ve üçüncü taburu zaptiye ve zabitanına ait maaş ve mahiyye defterleri (1842) incelendiğinde üç taburdan oluşan alayda birinci taburun toplam maaşı 21.080 kuruş; ikinci taburun toplam maaş 17.185 kuruş; üçüncü taburun toplam maaşı ise 22.095 kuruştur. Bu üç taburda bulunan görevlilerin toplam maaşı 60.360 kuruştur.[289] 1843 yılında tertip edilen taburda ise 541 zabit ve zaptiyenin toplam maaşı 14.555 kuruştur.[290]

Zaptiyeler, iç güvenlik hizmetini tek elden yürütüyor olmaları nedeniyle ülkenin bir kısım yerinde bölge şartlarına göre sayıları az kalırken kimi bölgelerde ise zaptiye sayısı oldukça fazla görülmüştür. Zaptiyelerin yetersiz olduğu yerlerde asayişin temin edilememesi, sayıca fazla olan yerlerde ise zaptiye yazımında herhangi bir usul takip edilmemiş olması, zaptiye birliklerinin istihdamı konusunda mali açıdan devleti zora sokmuştur. Ayrıca aynı anda hırsızlık, aşiret ve eşkıyalara karşı asayişin

[289] BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 9 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.
[290] BOA, ML. MSF.d.., 4083/ H. 29 Zilhicce 1258 / M. 31 Ocak 1843.

sağlanması, kolluk görevleri kısaca mülki ve idari birçok görevi yapıyor olmaları zaptiyenin umulduğu gibi başarılı olmasının önündeki en önemli engellerden biri olmuştur.

Özellikle Bozok (Yozgat) Zaptiye Teşkilatı bölgede hırsızlık, kolluk görevi, aşiret ve eşkıyaya karşı halkın asayiş ve emniyetini sağlama ve Ermeni çetelerinin çıkardığı olaylara müdahale etmek gibi birçok görevi üstlenmiştir. Birçok olaya müdahale etmeleri ile halkın güvenliğinin tehlikeye atılmasını engellemiş, asayiş ve emniyeti tesis için emek harcamışlardır. Bu bakımdan zaptiyeler görevi dahilinde deyim yerinde ise önleyici polislik görevini de yerine getirmişlerdir. Fakat belli bölgelerde fazlaca başıbozuk zaptiyelerin istihdam edilmesi ile zaptiye olarak yazılan tımarlı zaptiyelerin gelirlerinden dolayı hoşnut olmamaları gibi sebepler tüm ülke genelinde olduğu gibi Bozok Zaptiye Teşkilatı'nda da bozulmalara sebep olmuştur. Bu durum ise halk içinde güvenlik ve asayiş konusunda boşlukların meydana gelerek şikayetlerin oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca zaptiyelerin görev tanımının dışında işler yapması, zaptiye görevini yapamayacak kişilerin örneğin eşkıyaların, hırsızlıktan hüküm giyenlerin, serseri ve yabancıların istihdam edilmesi kısaca zaptiyeliğin işsiz olan herkesin başvurabileceği bir meslek haline gelmesi ile devletin savaşlar, isyanlar vb. nedenlerle zaptiye maaşlarını ödememesi teşkilatta bozulmalara sebep olmuştur. Ülke içinde iç güvenlikte açığın oluşması, dış unsurların baskısı ve devletin iç güvenliği tesis etmek üzere yeni bir güvenlik unsuruna ihtiyaç duyması Zaptiye Teşkilatı'nın görevini yerine getiremediğinin en önemli göstergelerindendir.

1840 yılında tertibinden sonra 1846 yılında Müşiriyet çatısı altında toplanması ile bir düzene kavuşan zaptiye teşkilatı 1879'da jandarmaya dönüştürülmesine kadar geçen süreye kadar birçok suçu engelleyip, ülke genelinde asayiş ve emniyeti tesis etmiştir. Asayiş ve emniyeti sağlarken eksik yönleri olmasına rağmen başarılı olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere teşkilatı bozulmaya götüren birçok sebep dolayısıyla iç güvenliğin ülke içinde tesis edilmesi, Avrupa ülkelerinin artan baskılarının ortadan kalkması ve en önemlisi bozulan yapıda tekrar düzen sağlanması için artık görevini yerine getiremeyen Zaptiye Teşkilatı 1879 yılında jandarmaya dönüştürülmüştür. Bu tarihten itibaren Jandarma Teşkilatı ülke içinde güvenlik işlerinden sorumlu olmuştur.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Vesikaları

A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşiv Belgeleri (BOA)

Sadâret Mektubi Kalemi Evrakı (A.} MKT.)

BOA, A.} MKT., 18-49/ H. 17 Zilkade 1260/ M. 28 Kasım 1844.

BOA, A.} MKT., 153-7/ H. 7 Zilkade 1264/ M. 5 Ekim 1848.

BOA, A.}MKT., 166-58/ H. 4 Safer 1265/ M. 30 Aralık 1848.

BOA, A.} MKT., 146-39/ H. 8 Şevval 1264/ M. 7 Eylül 1848.

BOA, A.} MKT., 164-51/ H. 22 Muharrem 1265/ M. 18 Aralık 1848.

BOA, A.} MKT., 38-28/ H. 21 Rebiülevvel 1262/ M. 19 Mart 1846.

Sadâret Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)

BOA, MVL, 13-21/ H:22 Recep 1263/ M. 06 Temmuz 1847.

BOA, MVL., 25-42/ H. 26 Cemaziyelahir 1264/ M. 30 Mayıs 1848.

BOA, MVL., 637-41/ H. 18 Rebiülahir 1279/ M. 13 Ekim 1862.

Sadâret Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.} MKT. MVL.)

BOA, A.} MKT. MVL., 17-89/ H. 26 Ramazan 1265/ 15 Ağustos 1849

Sadâret Mühimme Kalemi Evrakı (A.} MKT.UM)

BOA, A.} MKT. UM., 418-68/ H. 17 Muharrem 1277/ M. 5 Ağustos 1860.

BOA, A.} MKT. UM., 402-24/ H. 12 Ramazan 1276/ M. 3 Nisan 1860.

BOA, A.} MKT.UM., 423-74/ H. 11 Safer 1277/ M. 29 Ağustos 1860.

Sadâret Mühimme Kalemi Deavi Evrakı (A.}MKT. DV.)

BOA, A.}MKT.DV., 213-11/ H. 16 Cemaziyelahir 1278/ M. 19 Aralık 1861.

Sadâret Nezaret ve Devâir Evrakı (A.} MKT. NZD.)

BOA, A.} MKT. NZD., 29-3/ H. 7 Cemaziyelevvel 1267/ 10 Mart 1851.

Maliye Nezareti Mesarifat Defterleri (ML. MSF.d)

BOA, ML. MSF.d, 2929/ H. 09 Rebiyülevvel 1258/ M. 20 Nisan 1842.

BOA, ML. MSF.d.., 4083/ H. 29 Zilhicce 1258 / M. 31 Ocak 1843.

Seraskerlik Defterleri (SRA.d.)

BOA, SRA.d.., 138/ H. 19 Rebiülahir 1261/ M. 27 Nisan 1845.

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE.)

BOA, Y. EE.., 180-2/ H.01 Recep 1311/ M. 08 Ocak 1894.

Yıldız Hususi Maruzat Kalemi (Y.A..HUS.)

BOA, Y.A..HUS., 289-28/ H. 21 Recep 1311/ M. 28 Ocak 1894.

Cevdet Zaptiye (C.. ZB..)

BOA, C.ZB., 80-3971/ H. 29 Muharrem 1259/ 1 Mart 1843.

BOA, C.ZB., 72-3557/ H. 3 Şaban 1258/ M. 9 Eylül 1842.

Cevdet Askeriye (C..AS.)

BOA, C.AS., 721-30207/ H. 7 Şevval 1260/ M. 20 Ekim 1844.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR. MKT.)

BOA, HR. MKT., 89-48/ H. 22 Muharrem 1271/ 15 Ekim 1854.

BOA, HR. MKT., 292-30/ H. 13 Zilkade 1275/ M. 14 Haziran 1859.

B. İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Arşivi

Salname-i Vilayet-i Ankara, 1862

Salname-i Vilayet-i Ankara, 1873

C. Yayınlanmış Kaynak

Düstur, Tertib-i Evvel, C. 2, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289.

II. Araştırma İnceleme

AKDENİZ Cüneyt, "Polis Mecmuası (1913-1928) Yazılarına Göre Osmanlı Devleti'nde Polis Teşkilatı", *TAD*, C.40, S.69, 2021, ss.364-401.

AKKAYA Bülent, "Geçmişten Günümüze Türk Polis Teşkilatında Rütbeler", *Turkish Studies*, V. 8/5, 2013, ss. 59-72.

AKTEL Mehmet, "Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.3, 1998, ss. 177-184.

AKYILDIZ Ali, "Tanzimat", *TDVİA*, 40. Cilt, İstanbul 2011.

ALYOT Halim, *Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, Türk Polis Tarihi Araştırma Merkezi, Ankara 2008.

ALPAR Güray, "Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2 (1), Mayıs 2013, ss.79-106.

BAYKARA Tuncer, "Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 10, S.1, 1995, ss. 1-11.

BEYDİLLİ Kemal, "III. Selim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36. Cilt, İstanbul 2009, ss.450-462.

BİLGİÇ Veysel ve KARAKAYA Muhittin, "Türk Polis Teşkilatının Tarihi Gelişimi", *Polis Bilimleri Dergisi*, C.4 (1-2), Ankara 2002, ss. 171-186.

BİNGÖL Sedat, "Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Cerîde-yi Mehâkim'deki Üst Mahkeme Kararları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XX, S. 1, Temmuz 2005.

ÇADIRCI Musa, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 24, Mayıs 1980, ss. 45-58.

ÇADIRCI Musa, "Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)", *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II 24-27 Mayıs 1983 Ankara,* Genelkurmay ATASE Bşk. Yayınları, Ankara 1983.

ÇADIRCI Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* TTK Basımevi, Ankara 1991.

ÇADIRCI Musa, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'-i Mürûr ve Pasaport Nizamnâmeleri", *Belgeler*, C. 15, S. 19, Ocak 1993.

DAŞCIOĞLU Kemal, "Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapishanesi'nin Durumu", *Erdem Dergisi*, S.51, 2008.

DİKİCİ Ali, "Tarihi Süreçte Türk Polisinin Askerden Özerkleştirilmesi", *Tarihte Türk Polis Teşkilatı Sempozyumu*, Ed. Muammer Gül ve Mustafa Kandemir, Polis Akademisi Yayınları, Ankara.

ERYİĞİT B. Hamza ve KALAFAT Cansu, "Osmanlı Devleti'nde 1840-1858 Yılları Arasında Taşra Yönetimini Düzenleyen Nizamnameler Üzerine Bir Değerlendirme", *Strategic Public Management Journal*, V.5, I. 10.

EZİCİ Erhan, "Tanzimat Dönemi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Değişen Yönetim Anlayışı", *Belgi Dergisi*, C.2, s. 20, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2020, ss. 2801-2821.

GÜLTEN Sadullah, "Bozok Sancağı'nda Köylerin Teşekkülüne Dair bir Örnek: Çokradan Köyü", *History Studies İnternational Journal Of History*, V 4/ I 4, 2012, ss. 161-169.

GÜNDÜZ Tufan, "Bozoklar", *TDVİA*, Ek 1 Cilt, İstanbul 2020, ss. 208-209.

HALAÇOĞLU Neval Konuk, "Sultan Abdülmecid'in Manastır'daki Asâkir-i Nizâmiye-i Şâhâne Kışlası", *XVIII. Türk Tarih Kurumu Kongresi*, C. 1, Ankara Eylül 2018

İNALCIK Halil, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Belleten*, C. XXVII, S. 112, 1997, ss. 623-638.

KAFESOĞLU İbrahim, Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, 27. Basım, İstanbul 2009.

KARACA Taha Niyazi, "19. Yüzyıl Avrupa Seyyahlarının Gözü ile Bir Anadolu Şehrinin Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Doç. Dr. Günay Çağlar Armağanı,* Erzurum 2004.

KARACA Taha Niyazi,"Osmanlı Devleti'nde Toprak Düzeni ve Bozok Sancağı", Ed. Necati Şahin, Türk Ocağı Yay., ss. 457-467, Yozgat 2000.

KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876),* VII. Cilt, T.T.K Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2003.

KARAL Enver Ziya,*Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861),* VI. Cilt, T.T.K Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2007.

KARTA Nurullah, "Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S.6, 2014, ss. 21-50.

KILIÇ Selda, "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlenmesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu", *DTFC Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 45, 2005.

KOCA Emine, "Osmanlı'da Yapılan Kılık Kıyafete İlişkin Reformların Erkek Giysilerinin Biçimsel Özelliklerine Etkileri", *CIEPO-20 Comite İnternational des Etudes Pre-Ottomanes et Ottomanes*, Girit Yunanistan, 27 Haz.- 1 Temmuz 2012.

KOÇ Yunus, "Yozgat", *TDVİA,* 43. Cilt, *TDV İslam Araştırmaları Merkezi,* İstanbul 2013.

LEWİS Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* III. Edisyon Çevirisi: Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 2010.

MAHMUD ŞEVKET, *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti,* Çev: Nurettin Türsan ve Semiha Türsan, K.K.K. Ankara Basımevi 1983.

MERT Özcan, "Çapanoğulları", TDVİA, 8. Cilt, İstanbul 1993, ss. 221-224.

OCAK Ahmet Yaşar, "Bozok", *TDVİA*, 6. Cilt, İstanbul 1992, ss. 321.

OKÇABOL Derviş, *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi,* Polis Akademisi Yayınları, (Tıpkı Basım), I. Baskı, 2016 Ankara.

ORTAYLI İlber, *Üç Kıtada Osmanlılar*, Timaş Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2016.

ÖCAL Yaşar, "XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Yozgat ve Çevresi", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 51, 2015, ss. 49-61.

ÖZCAN Abdülkadir, "Zaptiye", *TDVİA*, C.44, İstanbul 1995, ss.128-130.

ÖZCAN Abdülkadir, "Osmanlı Devleti'nin Askeri Yapısı", *Türkler Ansiklopedisi,* 10. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 199-223.

ÖZCAN Abdülkadir, "Osmanlı İstanbul'unda Kolluk Hizmetleri ve Modern Anlamda İlk Karakol Teşkilatı'nın Kurulması", *XIII. Türk Tarih Kongresi,* C.3, Ankara 1999.

ÖZCAN Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi", Türk Polis Tarihinin Kökenleri, Ed. Yücel Yiğit, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2017, ss. 335-336.

ÖZGER Yunus, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Kara Ordusunda Emeklilik İşlemlerine Dair Yapılan Düzenlemeler ve 1881 Tarihli Tekaüt Kanunnamesinin Tahlili", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S.30, 2011.

ÖZGER Yunus, *Osmanlı Ordusunda Emeklilik İşlemleri ve Askeri Tekaüd Sandığı (1865-1923),* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.

POLAT Serkan, "Çapanoğulları Ailesi ve Şehrin Kuruluşu", Yozgat Tarihi ve Kültürü, C. 2, Akçağ Yayınları, Ankara 2022, ss. 99-118.

SAKİN Orhan, *Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2012.

SATICI Emre, "Tanzimat Dönemi Bursa Eyaletinde İç Güvenliğin Sağlanmasına Yönelik Önlem ve Çabalar (1839-1867)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. 24, S. 24, Temmuz 2008, ss. 175-203.

SAYDAM Abdullah, "Algı Yönetimi ile Darbe Yapmak: 1807-1808 Yıllarında İstanbul'da Siyasî Kargaşa", *History Studies,* 11/2, Nisan 2019.

SERTOĞLU Midhat, "Tanzimat'a Doğru", *Sultan II. Mahmud ve Reform Semineri Bildirileri 28-30 Haziran 1989,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi*, İstanbul 1990.

SÖNMEZ Ali, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi,* Ankara Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.

SÖNMEZ Ali, "Tanzimat'ın İlânı Sırasında İç Güvenlik Anlayışının Niteliği ve Uygulamaları Üzerine", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.7, Şubat 2006, ss. 43-53.

SÖNMEZ Ali, "Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25, S. 39, 2006, ss. 199-219.

SÖNMEZ Ali, "Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarma'ya", *Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu İCANAS 38*, vol.6, Ankara 2007, ss. 2855-2865.

SÖYLEMEZ Faruk, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi Rişvan Aşireti Örneği*, Kitabevi Yay., İstanbul Mayıs 2007.

SUBAŞI Turgut, "Tanzimat Döneminde Kurulan Polis Meclisi'nin İdari Yapılanması ve Faaliyetleri", *Türk Polis Tarihinin Kökenleri*, Ed. Yücel Yiğit, Polis Akademisi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2017.

TEKİR Süleyman, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.

TONGUR Hikmet, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Polis Akademisi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2016.

Türk Polis Tarihinin Kökenleri, Ed. Yücel Yiğit, 1. Baskı, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2017.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), C.3, Kısım 5, Ankara Genelkurmay Basımevi, 1978.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, 3. Cilt, 7. Kısım, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

ULUTÜRK Muammer, "Dr. Bafralı Yanko ve Yozgat Seyahatnamesi", *Turkish Studies*, V.8, I. 11, 2013, ss. 349-371

YILDIRIM Ruveyda Nida, *II. Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri*, Fırat Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2006.

YILDIZ Mehmet, "Tanzimat Fermanı", *Journal of Islamic Research*, Year 5, Issue 1, 2012, ss. 128-129.

YILDIZ Murat, "Osmanlı İstanbul'unun Güvenlik Yönetimi (1453-1839)", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt 3, İBB Kültür Yay., İstanbul 2015.

Yozgat Kent Tarihi, T.C. Yozgat Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Bozok Ofset Yozgat Valiliği Yayınları, Yozgat 2005.

YURTSEVEN Yılmaz, "Devlete İsyan Suçu Bağlamında Kabakçı Mustafa İsyanı ya da Statüko ve Yeni'nin Çatışması", *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 2, 2022, ss. 479-497.

YÜKSEL Ahmet, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı,* Kitap Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul 2013.

YÜKSEL Ahmet, "Yeniçeri Ocağı, Bozulma ve Casusluk", *History Studies,* Volume 9, Issue 2, 2017, ss. 271-296.

YÜKSEL Ahmet, *Perapolis Osmanlı Polis Tarihinin Yeniden İnşa Denemesi,* Tiav Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2022.

III. Tezler

AGRAS Nurdal, *II. Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri ve II. Mahmud'un Eğitim Öğretim Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.

AKDENİZ Cüneyt, *Polis Mecmuası Yazıları (1919-1923),* Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

BERBER Nuri, *Ulus Devletin Aşılması Sürecinde Polis "Tarihten Günümüze Toplumsal Düzen Arayışı ve İç Güvenlik Hizmetlerindeki değişim Çizgisi",* İstanbul Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

CEYLAN (CAVCAV) Fadime, *Vilayet Salnameleri'nde Yozgat (H.1290-H.1325) (M. 1873-M.1907),* Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2013.

DEMİREL Halit, *Vakâyi-i Zabtiye Gazetesi (1869-1874),* Hacettepe Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

HALICI Esma Nur, *"Değişim Sürecinde Osmanlı Jandarması'nın Eğitimi Meselesi (1839- 1914)",* Kırıkkale Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2019.

KAYA Fadime, *Kuruluş, Gelişim ve Faaliyetleri Açısından Sivas'ta Zaptiye Birlikleri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek L. Tezi, Sivas 2022.

KOPARAN Necdet, *Türk Jandarma Teşkilatı (1908-1923),* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

ÖZEL Şaban Ali, *Türk Polis Teşkilatı'nın Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, Ordu Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2019.

ÖZKAN Ela, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1914),* Fırat Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2017.

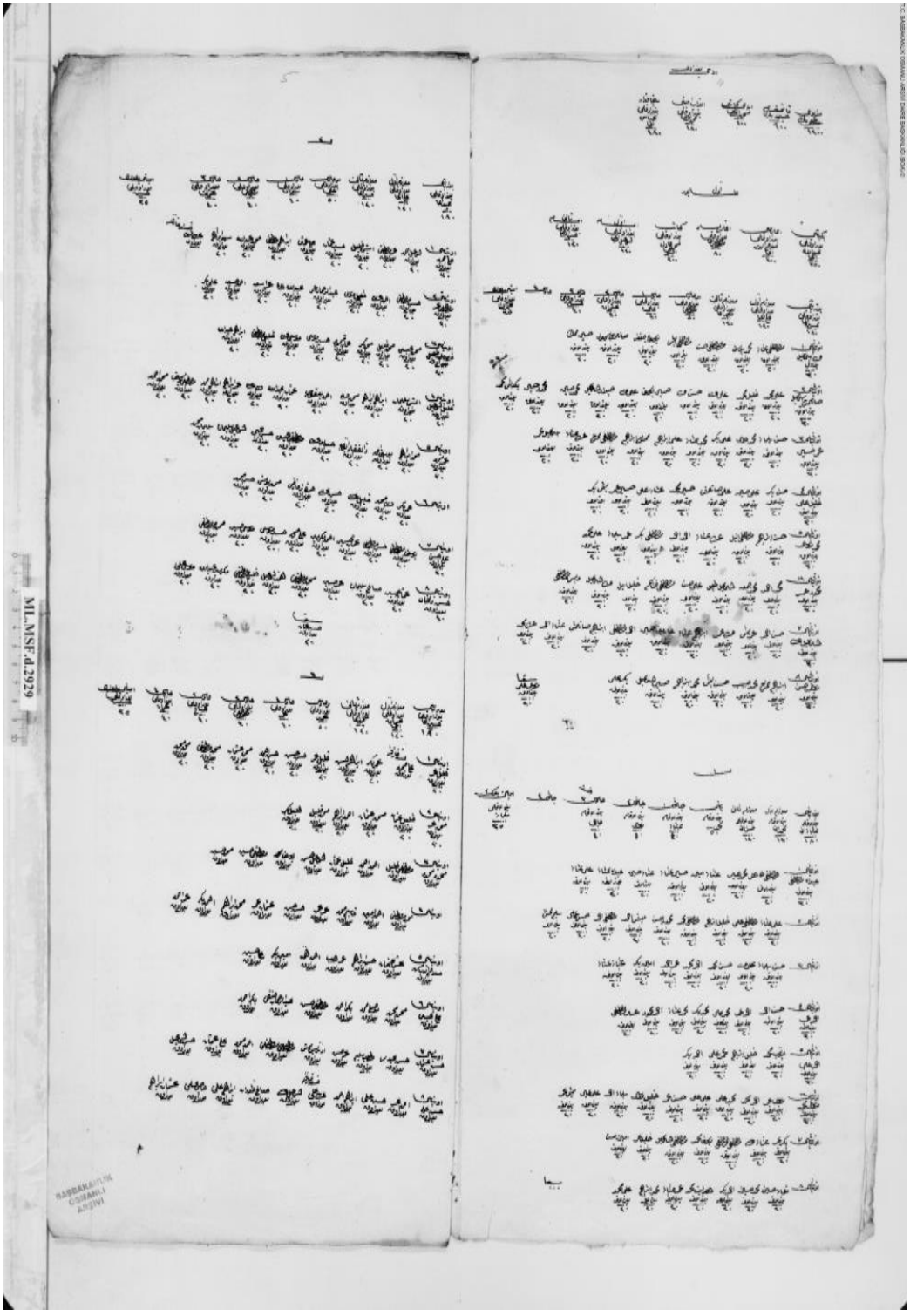
SARICAOĞLU Mehmet Esat, *II. Mahmud Döneminde Edirne'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, İstanbul Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.

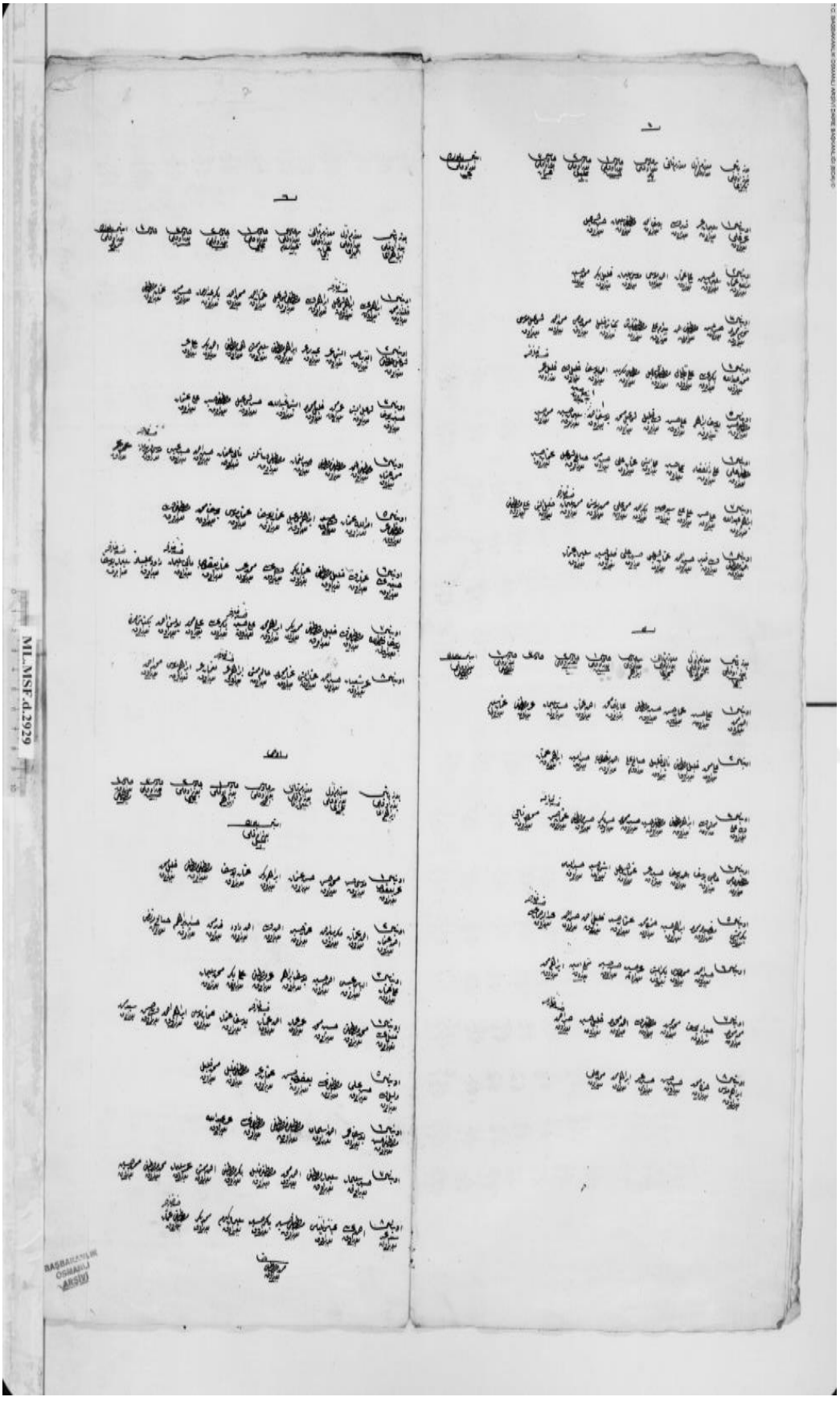
SÜNERİN Evren, *III. Selim Dönemi Islahat Hareketlerinin Gemlik Tersanesi'ne Yansımaları*, Uludağ Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011.

YÜNER Recep, *İnanç Tarihi Açısından Yozgat*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sivas 2015.

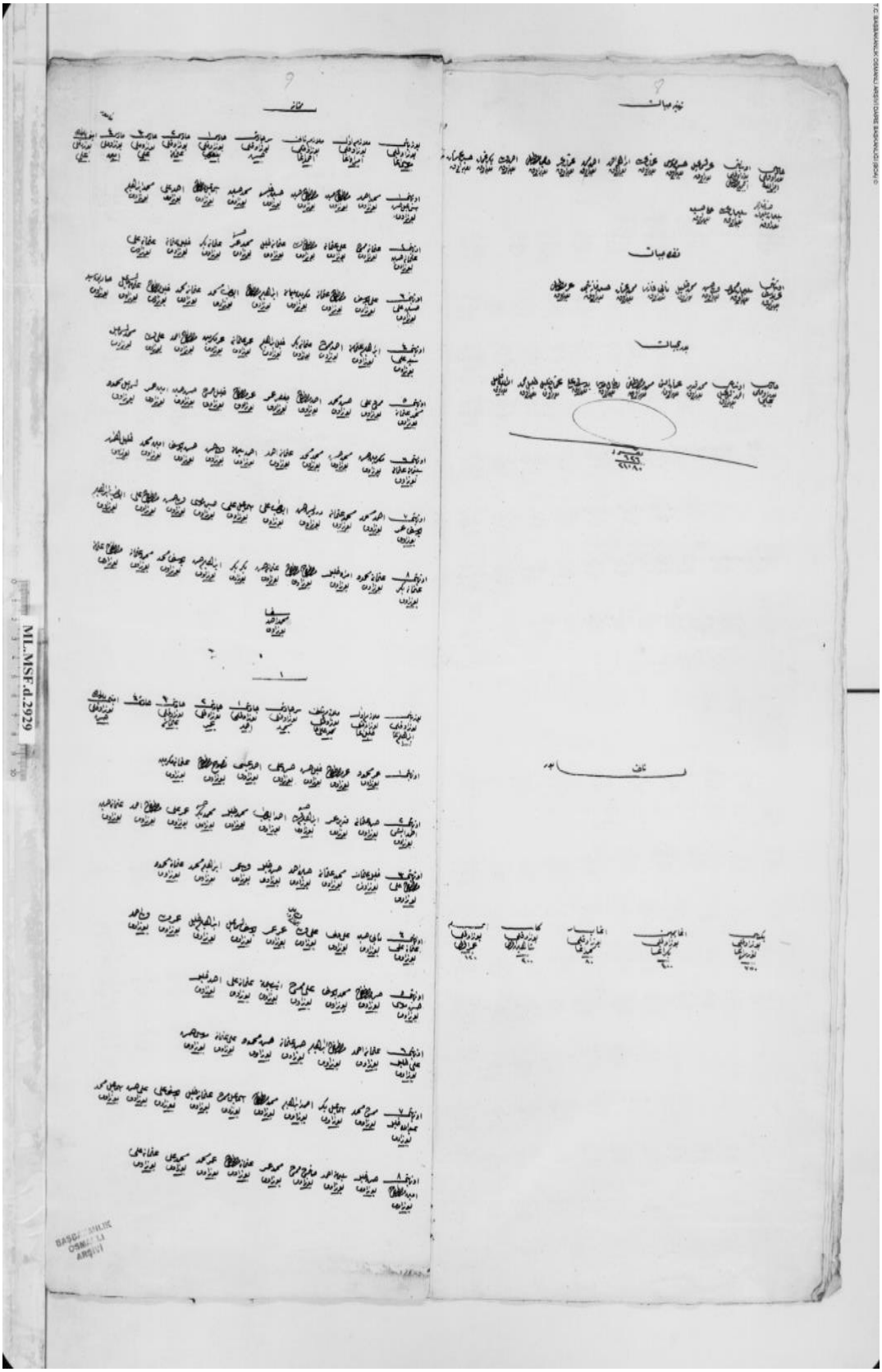
EKLER

Ek 1: Bozok Sancağı birinci, ikinci ve üçüncü taburu zabitan ve neferatının maaş ve mahiyye defteri (BOA, ML.MSF.d..2929)

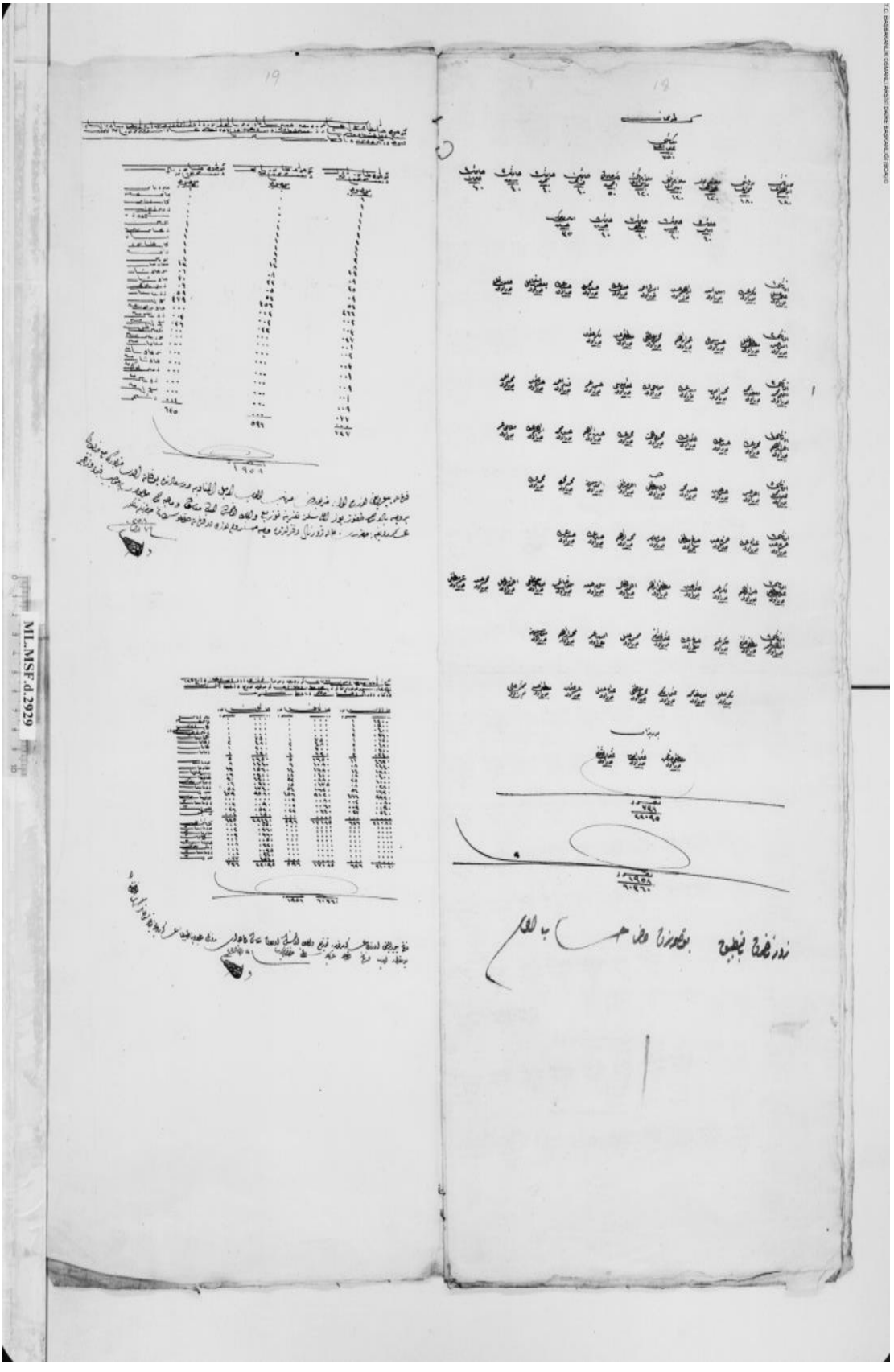

ML.MSF.d.2929

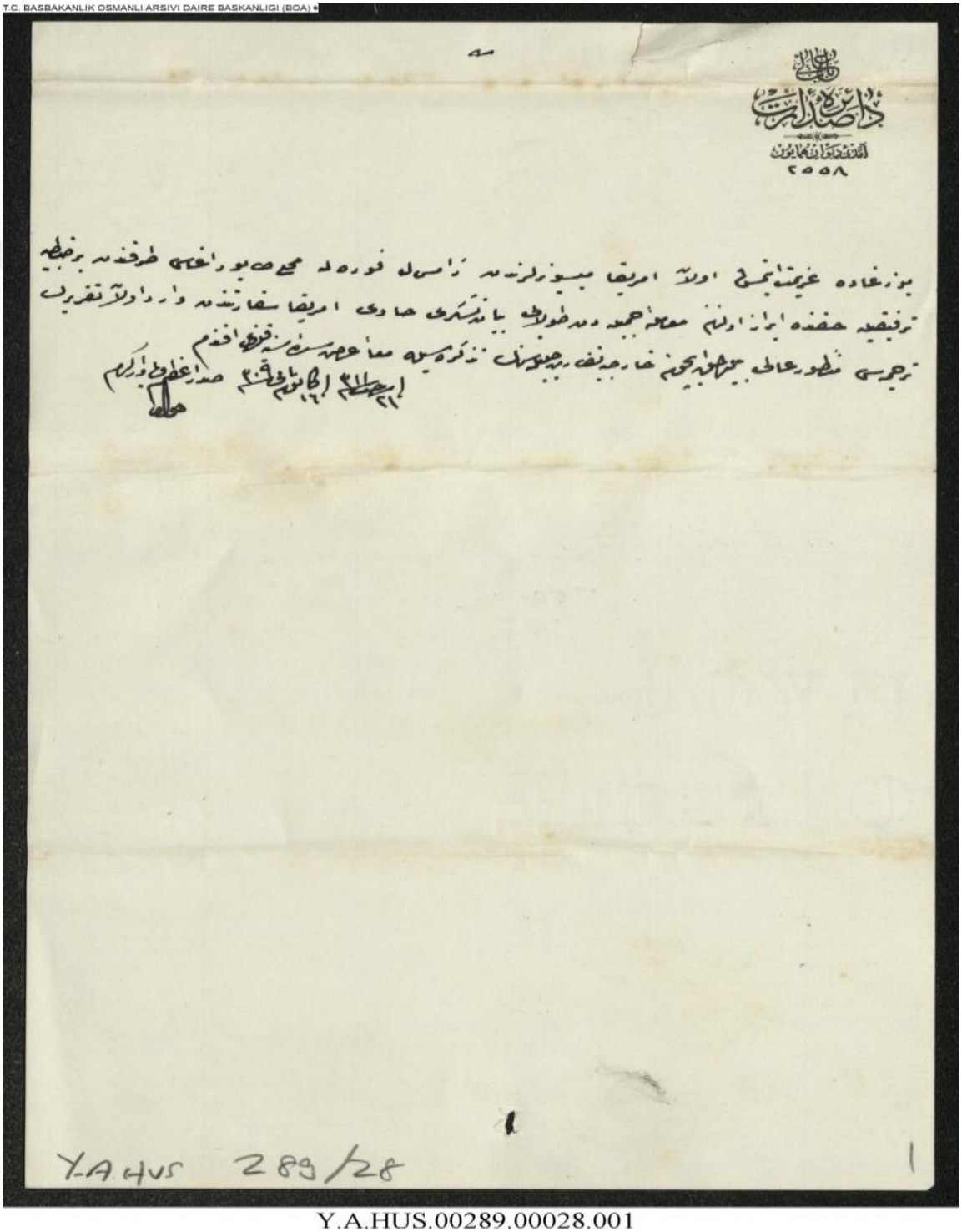

MLMSF.d.2929

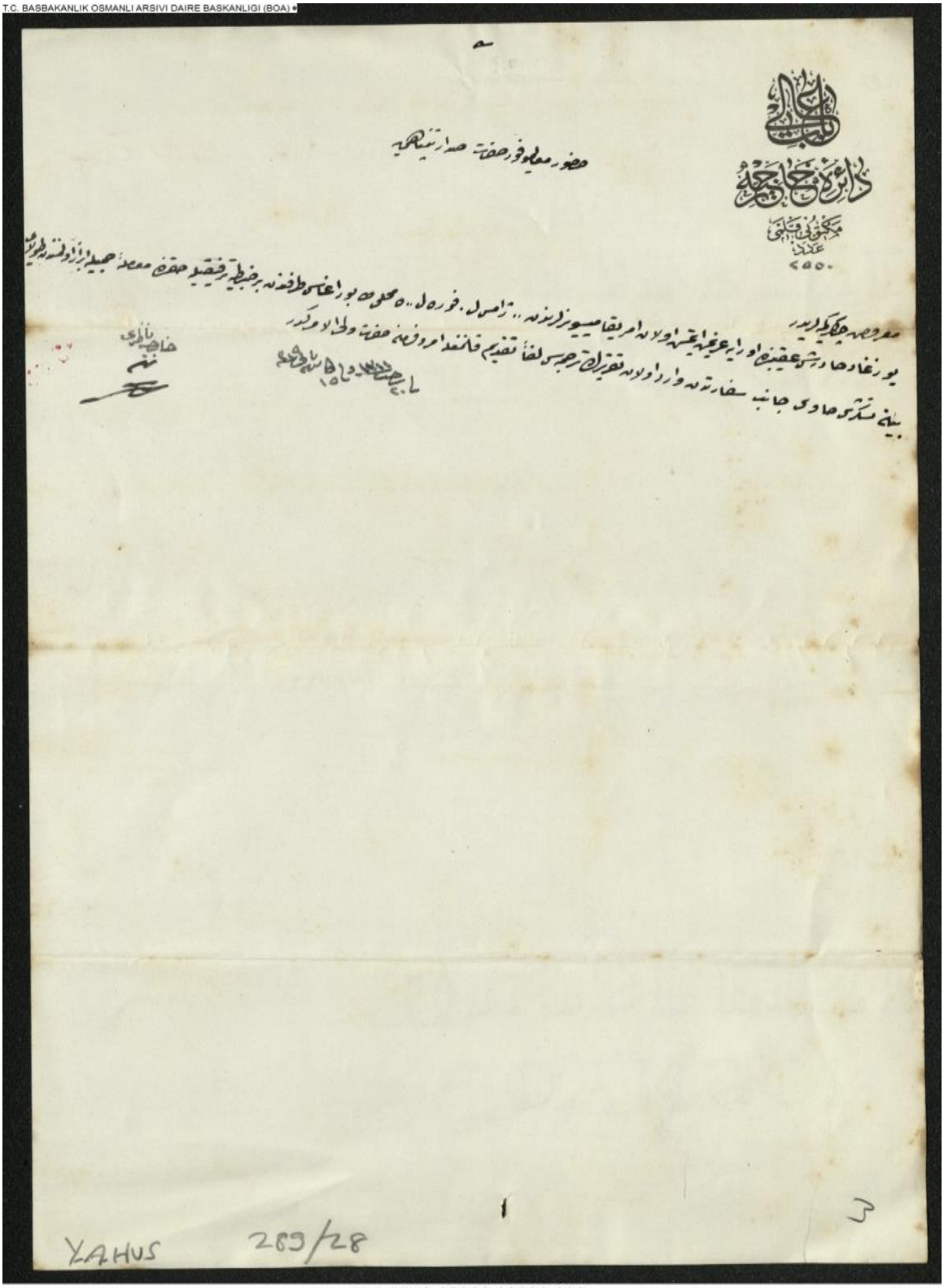
ML.MSF.d.2929

Ek 2: Yozgat seyahati esnasında Ermenilerden bir zarar görmemesi için mahalli tabur ağası tarafından zaptiye tefrik edilen Amerika misyonerlerinden James L. Furel'in teşekkürünü havi Amerika Sefareti'nden gelen takririn takdimi (BOA, Y.A..HUS, 289-28)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

Y.A.HUS.00289.00028.001

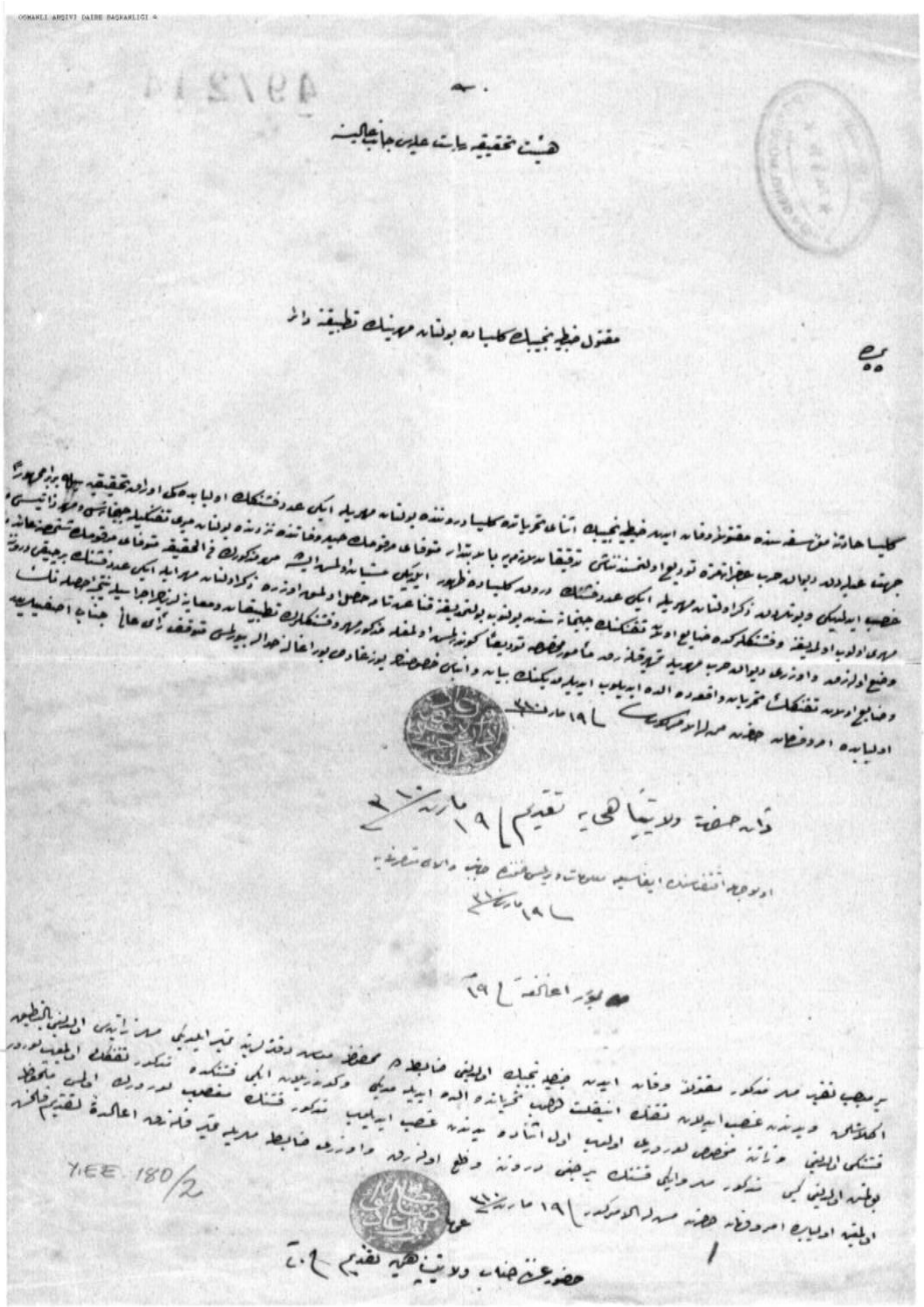
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

YAHUS 289/28

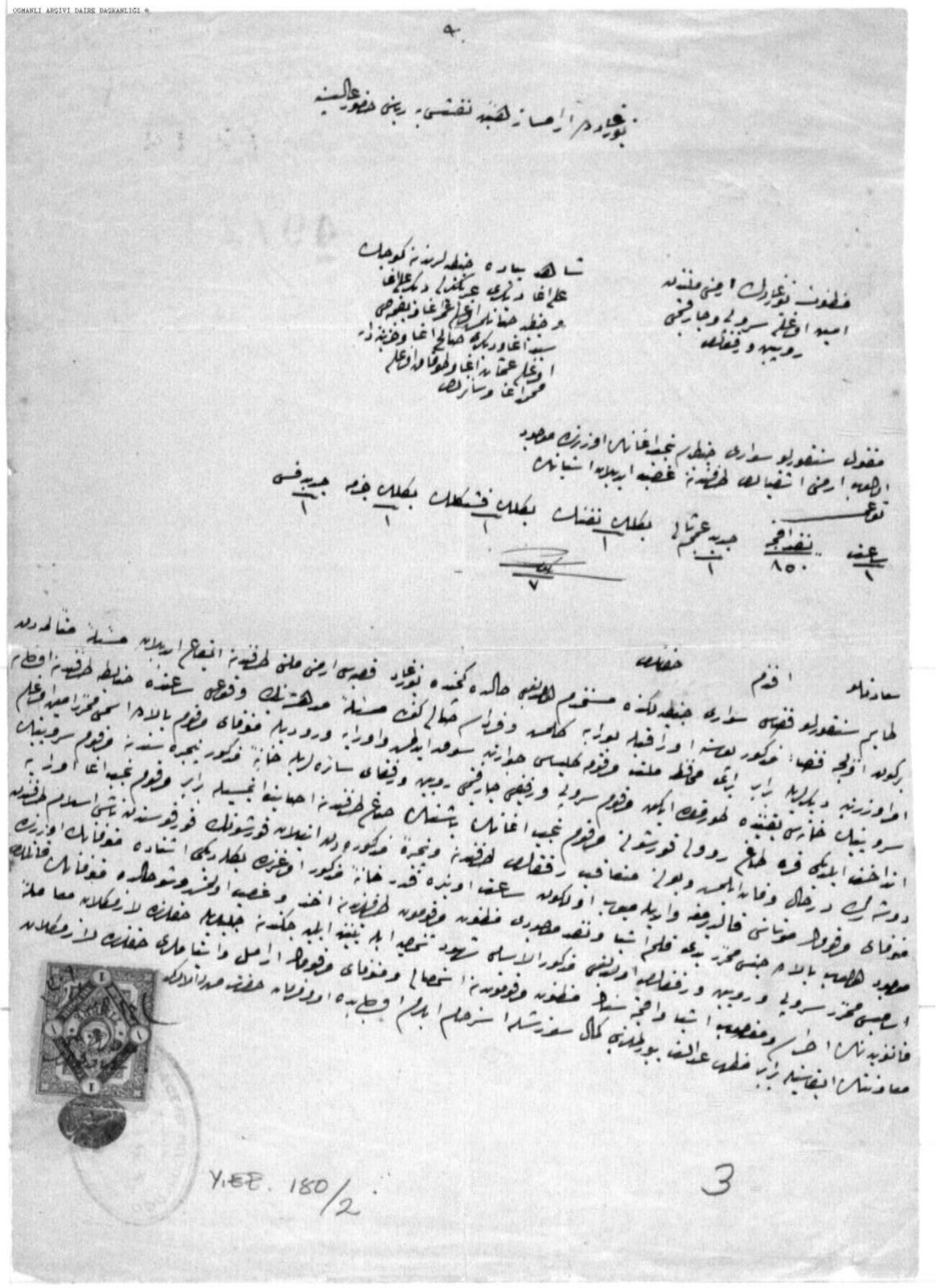
Y.A.HUS.00289.00028.003

Ek 3: Yozgat'ta kilise kapısında nöbet beklerken Ermeniler tarafından şehit edilen süvari zaptiyesi Necip Bey'e dair evrak (BOA,Y.EE.., 180-2)

Y.EE. 00180

OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI

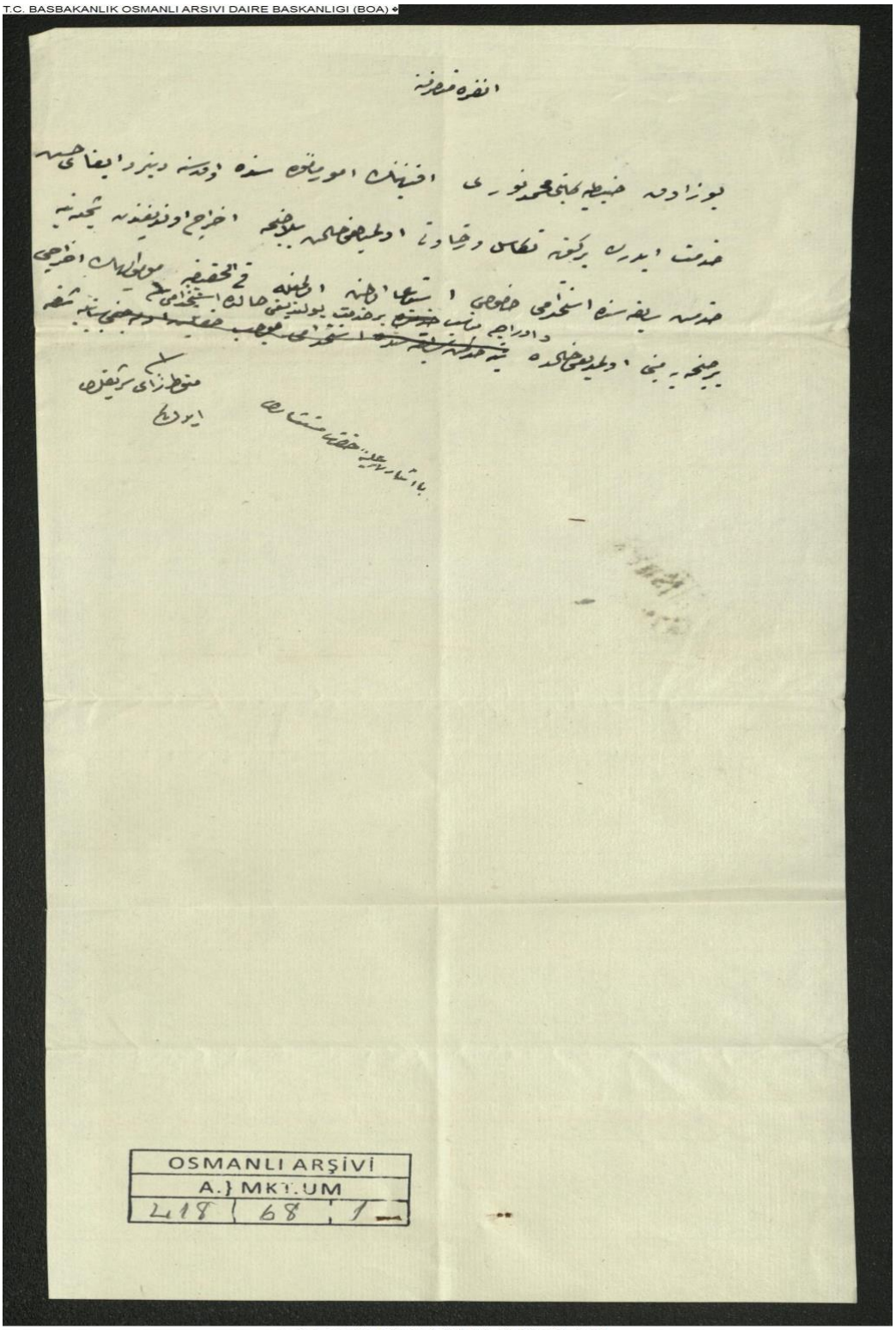

Y.EE. 180/2

3

Y.EE. 00180

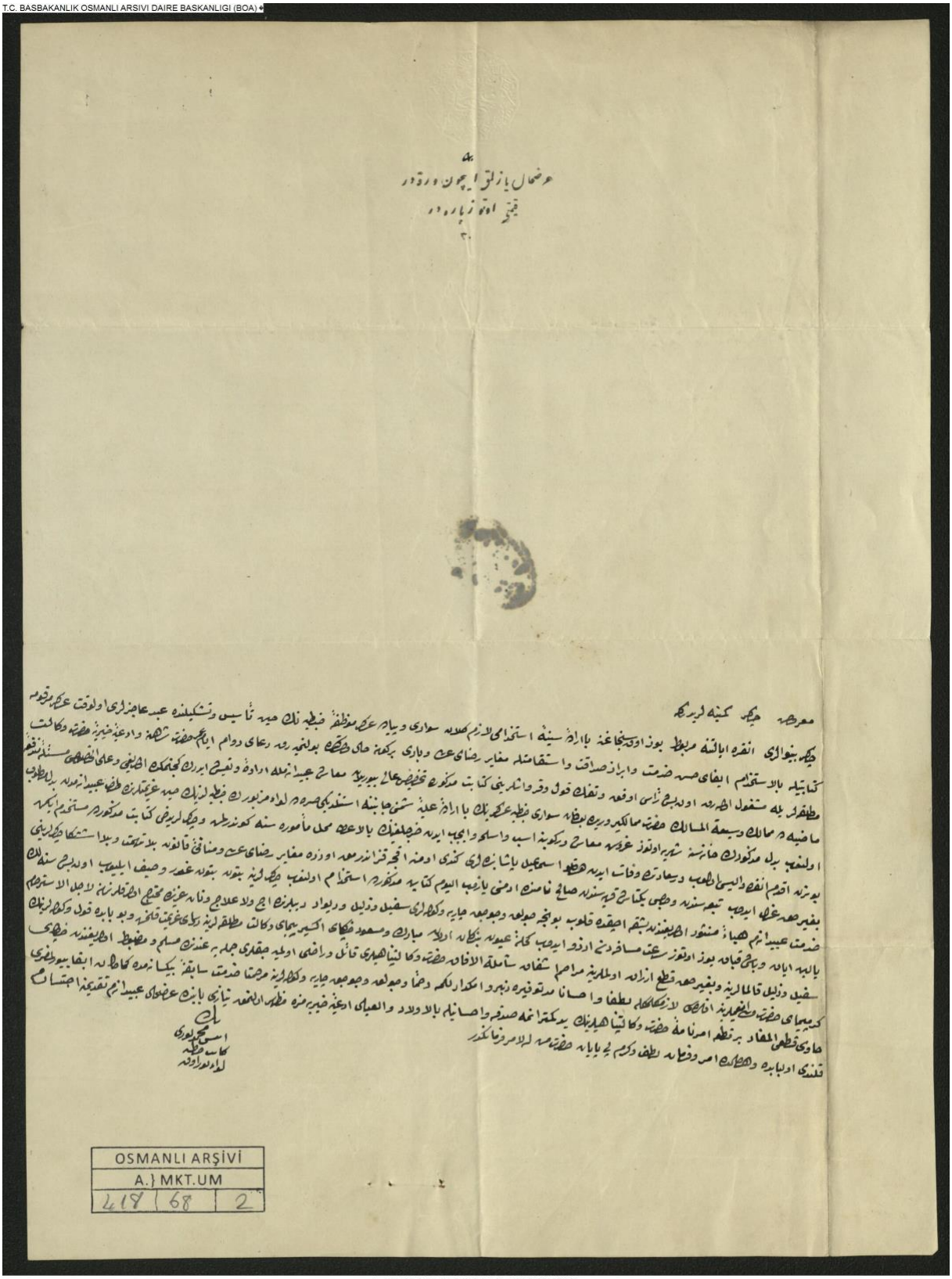
Ek 4: Bilâcünha vazifesinden ihraç olunan Bozok Zaptiye Kâtibi Mehmed Nuri Efendi'nin vazifesine avdeti (BOA, A.}MKT,UM..,418-68)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
A.} MKT.UM
418 | 68 | 1

A.}MKT.UM.00418.00068.001

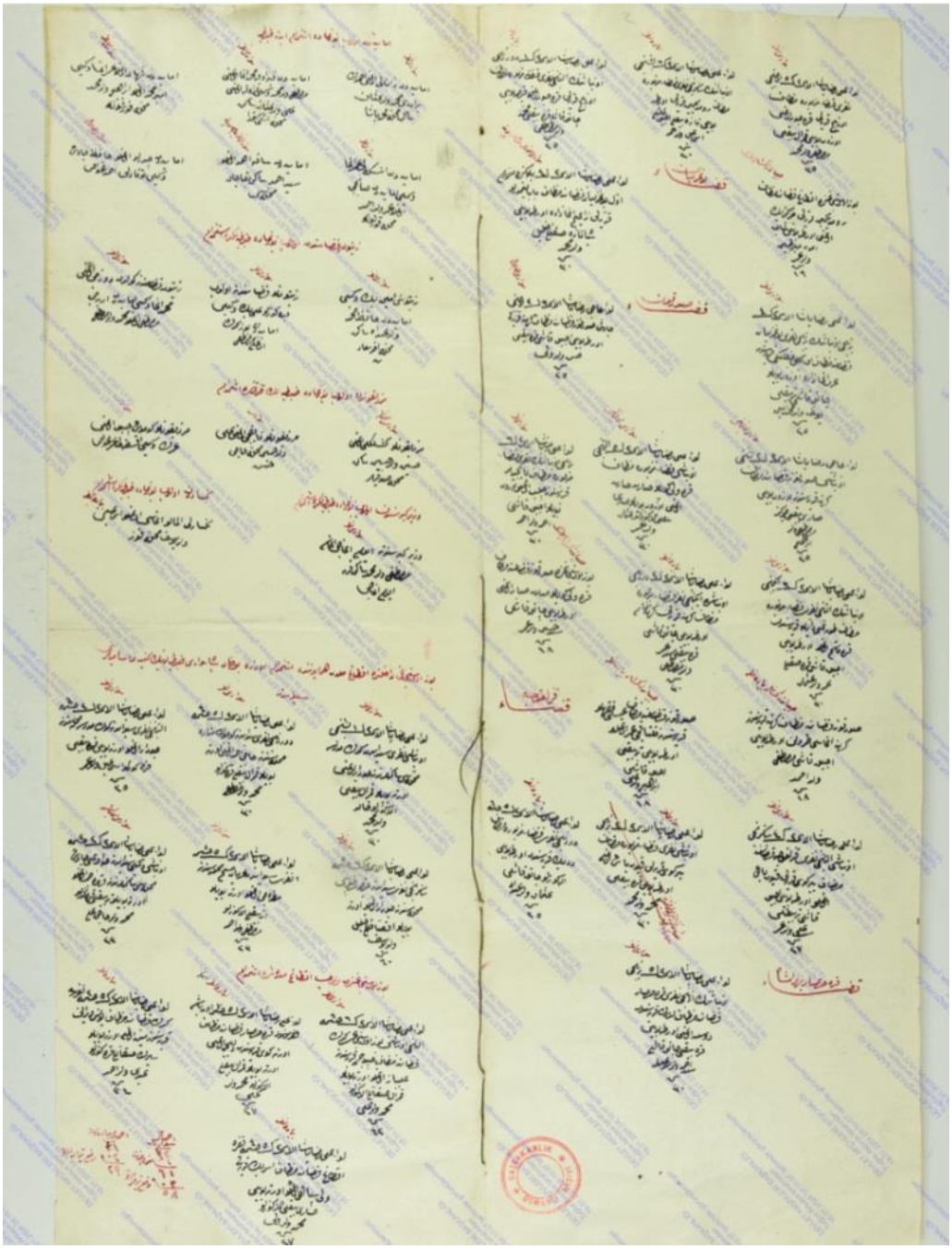
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

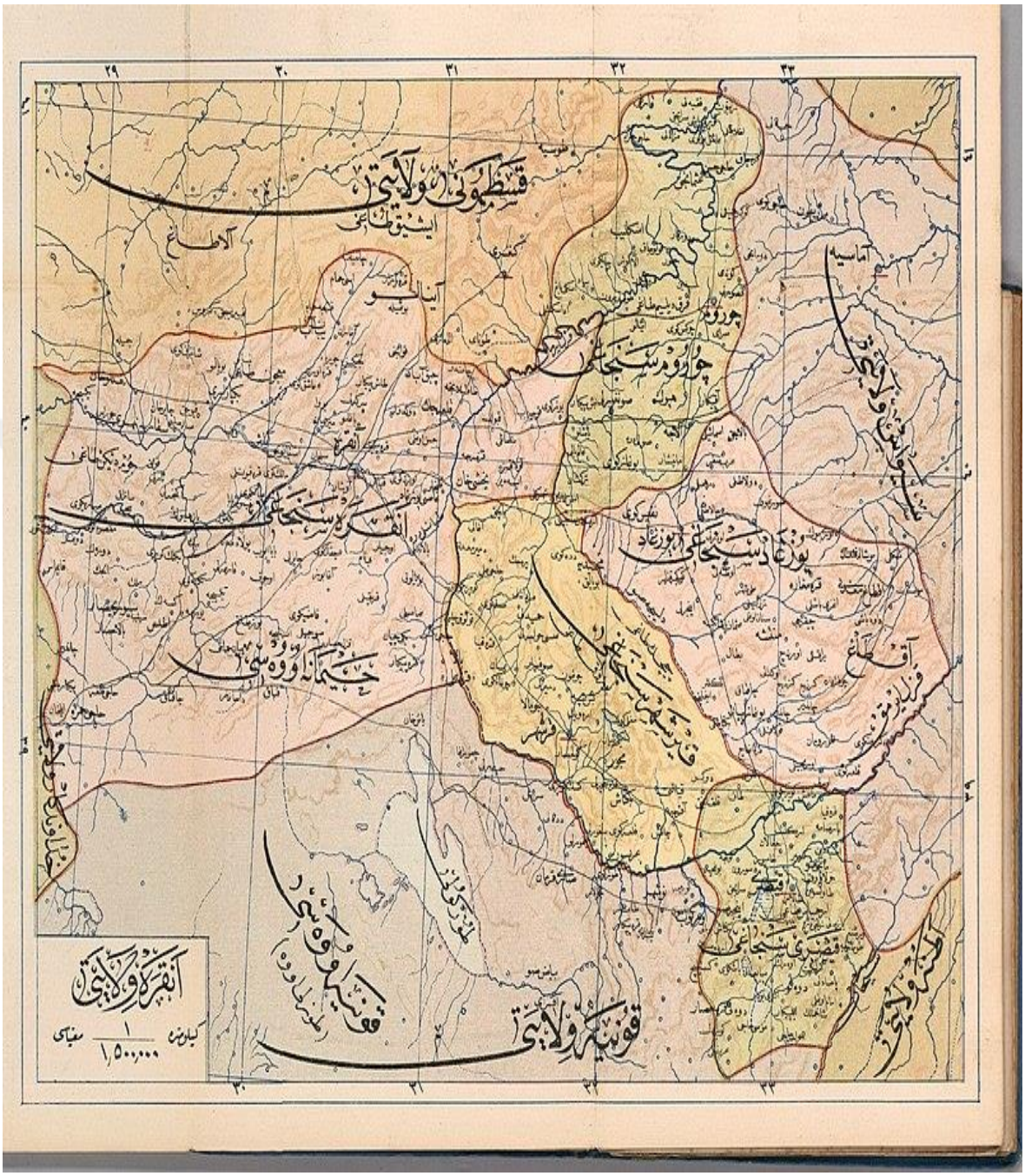
OSMANLI ARŞİVİ
A.} MKT.UM
418 | 68 | 2

A.}MKT.UM.00418.00068.002

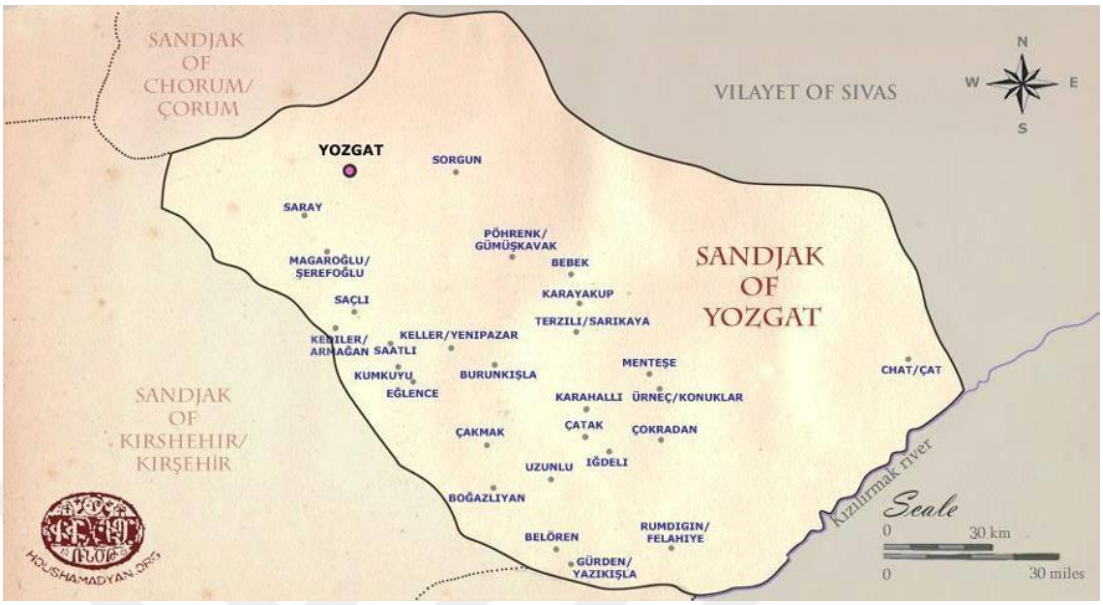
Ek 5: Bozok Sancağı ve kazalarında istihdam edilen tımarlı piyade ve süvari zaptiye neferatının yoklama defteri (BOA, SRA.d.., 138)

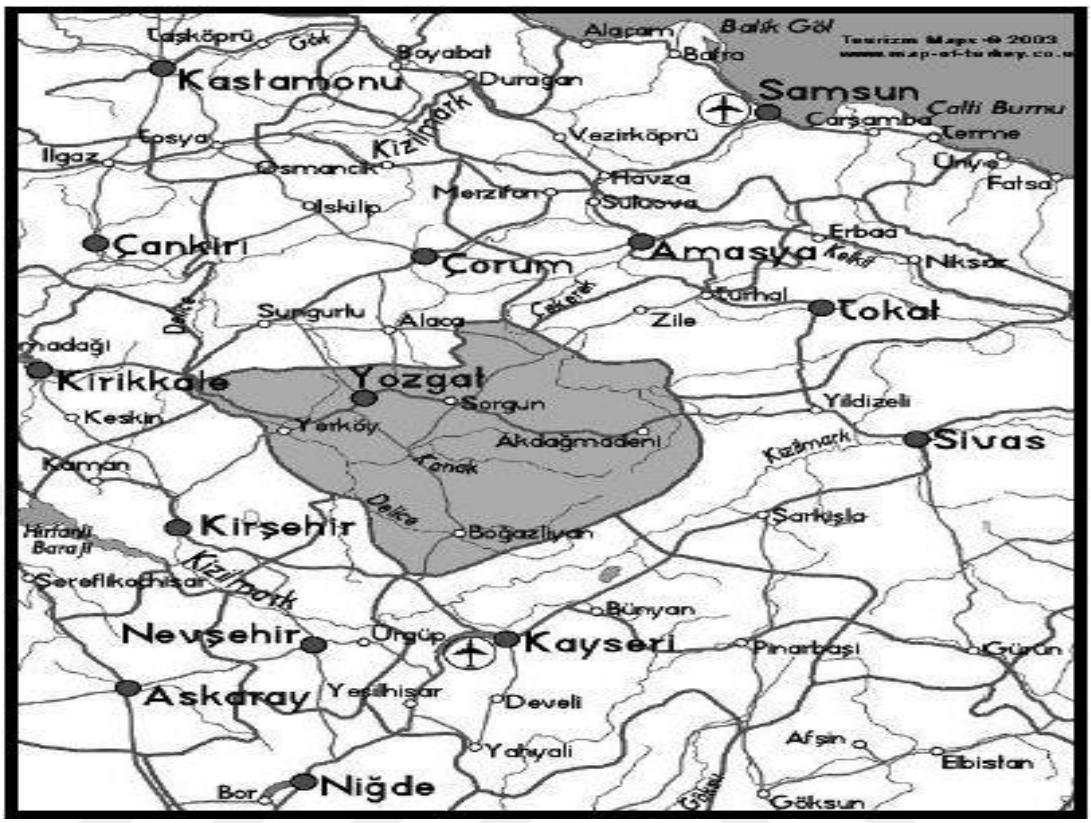
Ek 6: Ankara Vilayet-i dahilinde Bozok Sancağı (1867)

Ek 7: Bozok Sancağı (1908)

Ek 8: Yozgat (1928)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Tuğba AKKAYA

Uyruğu : T.C.